ఉచ్ఛల విషాదము.

గ్రంథకర్త

సురవరము ప్రతాపరెడ్డి బి. ఏ. బి.

ప్రకాశకులు.

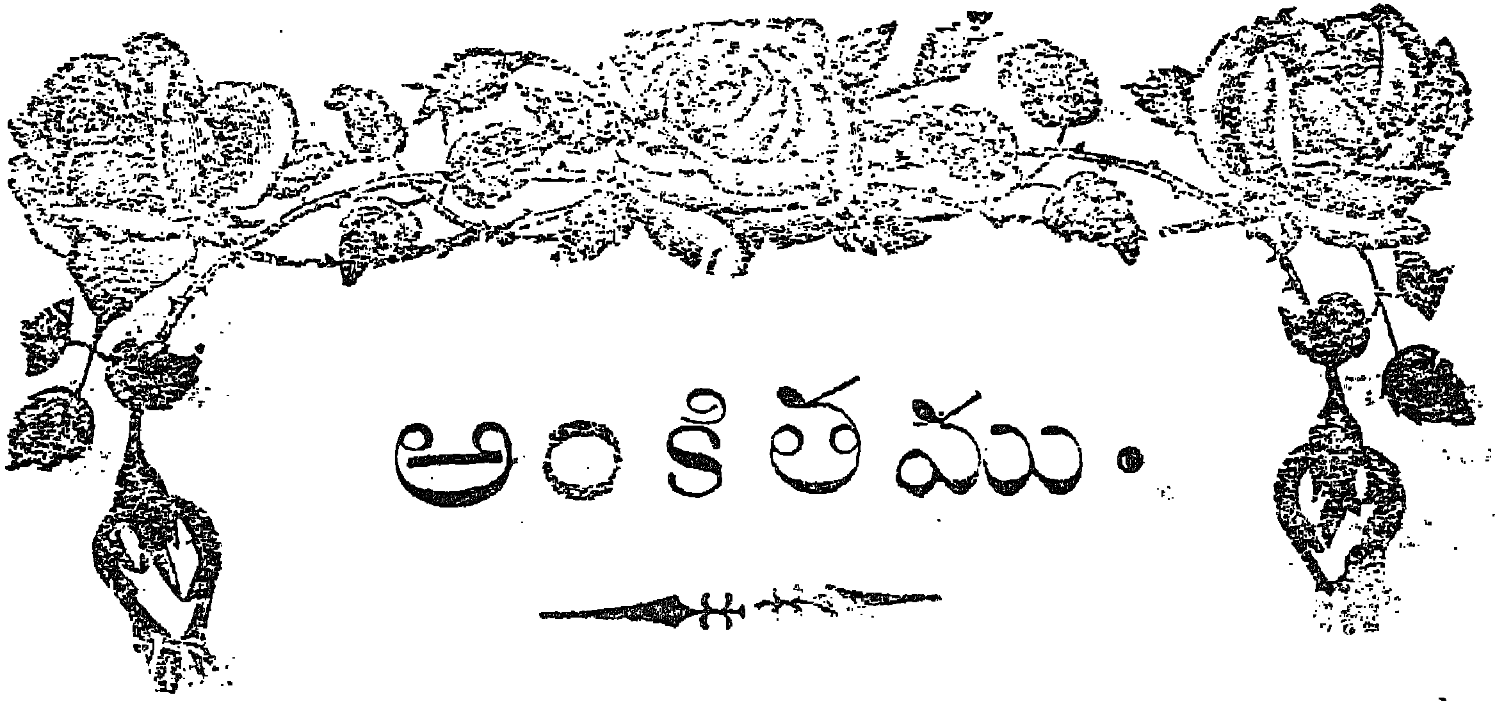
గోలకొండ పత్రికాలయము,

ట్రూపు బజారు, దక్షిణ హైద్రాబాదు,

Printed at

Golkonda Patrika Power Press

Troop Bazaar, Hyderabad, (Dn)

అంకితము.

ఈ యుచ్ఛల విషాదనాటకము నత్యంత భక్తి ప్రీతులతో
స్వర్గీయులైన నా పితృవ్యులగు

సురవరము రామకృష్ణారెడ్డి గారికి

అంకిత మిచ్చుచున్నాను.

వారు చాల ధార్మికులు, ఉదారులు, గొప్పదాత, దేవ బ్రాహ్మణ భక్తులు, నిర్మల స్వభావులు, పరస్త్రీల మాతలట్లు త్రికరణ శుద్ధిగా భావించెడివారు. నా యెడ నత్యంత ప్రీతిఁజూపిన వారు. నా విద్యకు వారే కారణులు. నన్ను బలవంతముచేసి జదివించిరి. ఉర్దూ సంస్కృతాంధ్ర భాషలందుఁ బ్రవీణతకలవారు. సంస్కృతమందు మాత్ర మత్యంత ప్రేమకలవారు వారు గత సంవత్సరము కార్తీక శుక్ల ఏకాదశీ పుణ్యదినమున నాకస్మికముగ తట్టుకొని క్రిందపడి యాక్షణమే ప్రాణములవీడి యుత్తమ మరణముబొందిరి. చనిపోవునప్పటికి వారి వయస్సు ౬౦ సంవత్సరములు.

ఇట్లు,

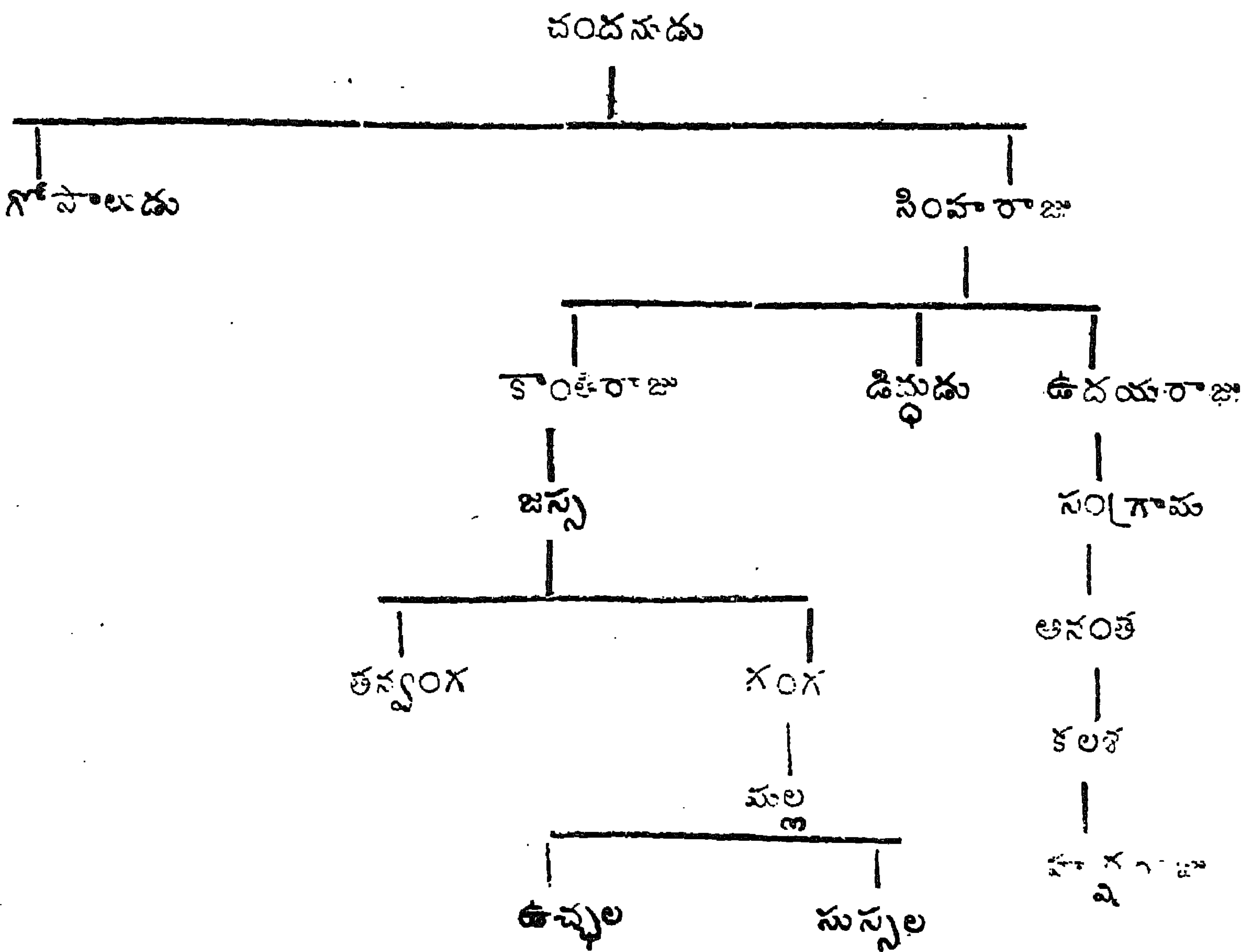
సురవరము ప్రతాపరెడ్డి.

తొలిమాట

ఈ యుచ్ఛలనాటకము కాశ్మీరదేశ ప్రాచీన పండిత గ్రామణియు నుచ్ఛలు సమకాలికుఁడునగు కల్హణునిచే సంస్కృతమందు వ్రాయఁబడిన „రాజతరంగిణి'' యనునుత్తమచారిత్రిక గ్రంథము ననుసరించి రచింపబడినది దీని నేను ౧౯౨౧ వ సంవత్సరములోనే వ్రాసితిని. ఇప్పటికైనను ముద్రింపఁగలిగితిని. ఈ నాటకమునకు మూలమగు కల్హణుని „రాజతరంగిణి'' లోనికథను సూక్ష్మముగా నిందువ్రాసిన పాఠకులు నాకావించినమార్పులు మంచివో కావో నిర్ణయించుకొనఁ గలుగుదురు.

ఉచ్ఛలుని వంశ వృక్షము

మూలమందలి కథ

కాశ్మీరము నేలుచుండిన హర్షరాజు చనిపోయిన యనంతరము ఉచ్ఛలుఁడు (క్రీ. శ. ౧౧౦౯–౧౧౧౧) రాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఇతని తమ్ముఁడు సుస్సలుడు భ్రాత్రాజ్ఞచే కాశ్మీర దక్షిణ దిగ్భాగమందుండు లోహరయను మండలమున

ాజప్రతినిధిగాఁ బాలింప మొదలిడెను. సుస్సలుఁ డధికారము పొందినవెంటనే కాశ్మీరభాగమగు క్రమరాజ్యమందలి డామరులను ప్రబలులగు వ్యవసాయుల బ్బందివి దొలగించి మడవరాజ్యమందలి ద్రోహుల శూలారోపణము గావించె ు. అతని యనుయాయియగు జనకచంద్రుని గొందఱు డామరులు రహస్యముగాఁ ంపిరి.

ఉచ్చలుని కిద్దఱుభార్యలు_పెద్దది జయమతి చిన్నది బిజ్జల. ఉచ్చలుఁడు ోయస్థులను (ఉద్యోగులను) శిక్షించెను. లంచగొండియగు భూతభిక్షుని విశ్వాత షునిగాఁ జేసి యూరేగించెను. వేశ్యాలోలుఁడగు నింకొక యుద్యోగిని వేశ్యల ో సహ నాట్యమాడించెను. ఒకనాఁడొక వర్తకునివద్ద నిక్షేపముంచి మరల ానిని గోరిన ధనికునకీయ నిరాకరించిన యా దొంగకోమటిగుణమును ఉచ్చలుఁడు ాతుర్యముతో గుర్తించి విచారించెను.

ఉచ్చలునిలో నొండు రెండులోపము లుండెను. తన యుద్యోగుల లోప ుల సహింపకుండెను. ద్వంద్వ యుద్ధములందుఁ బ్రీతిగలిగి యుండెను. దంచ ుఁడు రక్కకుఁడు అనుమంత్రులు దుర్మార్గులగుటచే రాజభయమున పారిపోయిరి. ోగసేనుఁడు న్యాయాధికారిగా నుండెను. ప్రశస్తకలశుఁడు తుదివరకు విశ్వాసయు ్తిచేఁ గొలిచెను.

ఇట్లుండ సుస్సలుఁడన్నపై దండెత్తివచ్చెను. రాజతని నోడించి వెంబడిం ప గర్గచంద్రుని నియోగించెను. ఉచ్చలుఁడు శైవభక్తుడు. స్వయంభూదేవాలయ మును నితర దేవాలయములను నందందుఁ గట్టించెను.

కొలదికాలములోనే రాజ పీడితులైన యుద్యోగులు—చడ్డ, సడ్డ, రడ్డ మున్నగువారు — రాజుపై ద్రోహముసేయ మొదలుపెట్టిరి. సడ్డునితల్లితో మయ్యా పట్ట యను వాఁడు వ్యభిచరించుచుండినందున సడ్డుఁడు వానిఁ జంపెను. ఇదివిని రాజా సడ్డుని బృహద్గంజ పదవి (కోశాధ్యక్ష పదవి) నుండి తొలగించుటయే కాక వాని తల్లిని శూర్పణఖనుగా జేసెను. సడ్డునికిది మనసులో నాటుకొనెను. హంసరథాదు లను జతచేసికొనెను. భోగసేనునిగూడ వలలో వేసికొనెను.

ఒకనాఁడు రాజు రాత్రి భుజించి తన రెండవభార్యయగు బిజ్జలయొక్క సౌధమునకుఁ బోవుచుండ సడ్డాదులతని కడ్డమువచ్చిరి. ఒకఁడేదో మనవిచేసికొనఁ గోరినట్లు నటించెను. తేజుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు రాజు జుట్టునుబట్టి వంచి బాకు తోఁ బొడిచెను. రాజు ద్రోహము ద్రోహము అని కూతలిడుచు తన ఖడ్గధారి

యుగు సుజనాకరుని ఖడ్గమందిమ్మని పిలిచెను. కాని వాఁడు పారిపోయెను. భోగసేనుని బిలిచెను. కాని యితఁడు కిమ్మనక గోడవైపు తిరిగి నిలుచుండెను. రాజు చచ్చెను. తర్వాత నాతనితమ్ముఁడు సుస్సలుఁడు రాజయ్యెను. ఉచ్చలుని మరణము ౪౧౭౧ లౌకికశకము (౧౧౧౧ క్రీ. శ) పుష్య శుద్ధ ౬ నాడు సంభవించెను.

మార్పులు

—:o:—

మూలమందలి పైకథలో గొన్ని పేరులు శ్రుతికటువుగా నుంటచే నిట్లు మార్చఁబడెను.

వ్యడ్డ — తిలక
చుడ్డ — చూడసేన
సడ్డ — శ్రద్ధాసేన
రడ్డ — ప్రయాగ
రయ్యావట్ట — రైవతక

మఱియు రాజు కిద్దఱు భార్యలుండగా నాటకమందు చిన్నభార్యనే వారికి స్థిరపఱచి పెద్దభార్యను వెడలించితిని.

నాటకమందలి పాత్రములు.

ఉచ్ఛలరాజు:—కాశ్మీరరాజు.

సుస్సల:—ఉచ్ఛలుని తమ్ముఁడు.

గర్గచంద్ర:—సేనాపతి.

ప్రశస్థకలశ:—మంత్రి.

తిలక:—ఒక యుద్యోగి.

భోగసేన:—న్యాయాధికారి.

చూడసేన:—నగర రక్షకుఁడు.

శ్రద్ధాసేన:—కోశాధ్యక్షుఁడు.

ప్రయాగ:—శ్రద్ధాసేనుని తమ్ముఁడు. } ద్రోహులు

హంసరథ:—ఉద్యోగి.

భూతభిక్షు:— ,,

తేజ:—తిలకుని బంధువు.

సుజనాకర:—రాజ ఖడ్గధారి.

రైవతక:—దీపధరుఁడు.

బిజ్జల:—ఉచ్ఛలుని భార్య.

ప్రార్థనాంజలి

ఎవ్వఁడు శుద్ధుఁడై వెలుఁగు, నెవ్వఁడు కేవలుఁడై చెలంగునో
యెవ్వఁడు నిర్గుణుండో; మఱియెవ్వఁడు సర్వము సృష్టిఁజేసెనో,
యెవ్వఁడు చింత్యుఁడై తనరి యీభువనంబుల నెల్ల దాల్చునో
యెవ్వఁడు ధామహేశుఁ, బరమాత్మను నాత్మను సంస్తుతించెదన్.

మిఱుమిఱువిసముల నెవ్వాఁడు మెసవుచుండు,
మణులఫణులను నెవ్వాఁడు మనుతఁబూను
కలిమిలేముల నెవ్వాఁడు గలిగియుండు
నట్టి హరిహరనాథుని నాత్మఁదలతు.

రజపూత సిఖ మరాటాంధ్ర ఘూర్కాల్ మ
హావీరసమితినే యవనిగనియె.
జైన హిందూ బౌద్ధ జరతుష్ట్ర ముసలిమాన్
మతములకే భూమి మాతయయ్యె
వేద వేదాంగ వివిధ కళాశాఖలఁ
బోషించియే తల్లి పూజ్యయయ్యె
దర్శన వేదాంతతత్త్వప్రచారయై
జగతినే దేవి ప్రశస్తిఁగాంచె

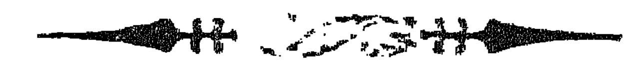
ఆట్టి ప్రథిత హిందూస్థానమకట నేఁడు
పరులచేఁబడి క్షీణింప వలసెఁగాదె
దేవ! జగదీశ! మామాతృదేశమునకుఁ
బూర్వ వైభవమొనఁగూర్చి ప్రోవుమయ్య.

దరద్దేశము
క్రమరాజ్యము
మహాపద్మసరస్సు
సింధూనది
శ్రీనగరము
గోపాగ్రహారము
శల్లపురి
వితస్తానది
మడవరాజ్యము
కాష్టవాటు
అట్టాలిక
లోహారదేశము

ఉచ్ఛలవిషాదము.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము

రంగము—శ్రీనగరము

ప్రవేశము:—(ఇద్దరు దాసరులు—తిలకుడు.)

దాసు—జయశ్రీమహారాజ ఉచ్ఛలమహీపాల!

తిలక—ఏమిరా? ఉచ్ఛలునికి జయమా? ఓరీ! మీరెవ్వరు?

దాసు—ఆర్యా! మేముకృషిచేసి బ్రతుకు బీదదాసరులము. మీ రెవ్వరో యడుగవచ్చునా?

తిల—హర్షమహీపాలసామ్రాజ్యస్థాపనోత్సుకుండనై యతనికి సహాయము చేయుచుండిన యీ తిలకుని మీ రెఱుఁగరా? ఆసంగతి యటుండనిండు. మీరిప్పుడేల యీ శ్రీనగరవీధులందు పనిపాటలవదలి వ్యర్థముగాఁ దిరుగుచున్నారు?

ప్ర. దా—స్వామీ! నేఁడుచ్ఛల మహారాజుగారి పట్టాభిషేకోత్సవము జరుగును. ఆ వైభవమును జూచి యానందింప వచ్చినారము.

తిల—ఆ వైభవసందర్శనమా? ఎంతటియన్యాయము. ఏలికలగు మీ యనురాగము లెంతచంచలములోకదా; హర్షభూపతి యన్యాయముగా ద్రోహులైన యీ యుచ్ఛలుని యను చరులచే జంపఁబడగా లోకులందఱు దుఃఖింపలేదా? ఆ రాజేంద్రుని యవసానసమయమందు భూకంపాది మహో త్పాతములు దైవసూచకములని మీ రెఱుఁగరా? ఆవీరు ని శిరచ్ఛేదన మొనరించిన ద్రోహులవంశములన్నియు నాశమగుట మీకుఁదెలియదా. అట్టి యుత్తముని గోలు పోయి యీ క్రొత్తవాని విషయమై మీ కేల యిట్టి సంభ్రమము?

ప్ర. డా—స్వామీ! హర్షపతి సామ్రాజ్యము దుష్టస్వప్నము రీతి నంతమొందినది. ముగిసినకథతో నిప్పుడేమి లాభము.

తిల—హర్షమహారాజుకన్న నీరాజే విషయములందు శ్రేష్ఠుఁడని మీ రిప్పుడు సంతోషపడుచున్నారో తెలుపఁగలరా?

ప్ర. డా—సహాయహీనుఁడై యుండియు శత్రువులను గూడ మెప్పించువారిని దనమిత్రులనుగాఁ జేసికొనిన గుణములే వారిగొప్పదనమును జాటుచున్నవి.

ద్వి. డా—అందుచేతనే మా డామరనాయకులందఱు బహువిధములనీ యసహాయశూరునికిఁ దోడ్పడి రాజ్యాభిషిక్తుని జేయుచున్నారు.

తిల—(స్వగతము) కట్టా! యెంతటి కష్టకాలము సంప్రాప్తమయ్యెను. (ప్రకాశముగా) డామరులారా! ఎట్టిక్రూరుని శ్లాఘింప సమకట్టితిరి మీరు. ద్రోహులచే నిహతుఁడైన యా రాజాధిరాజగు హర్షుని శక్తిసామర్థ్యములందు శతాంశమైన మీ యుచ్ఛలునికిఁగలదా? మీభావను లెంత చంచలములోకదా.

గీ. సంచలించెడి మేఘంపు ఛాయ యనఁగ
పారుచుండెడి సెలయేటివారి విధము

ముందు వేసవి జలతృష్ణ మహోమనోప్తి
ప్రతినిమేషము మారును ప్రజలమనము.

ఓరీ! డామరులారా! మీ యుద్యమము మంచిదికాదు. నా మాటవిని మీమీ యిండ్లకరిగి కాలము వృథాచేయక మీ పనులఁ జూచికొనుఁడు.

ప్ర. డా—అన్నా! లోకులు భిన్నాభిప్రాయులు. నామాట నొకటి వినుఁడు.

గీ. సుందర ప్రసూనములచే సొబగుమీఱు
లతల నంటఁజు పోషించుచు సతతమెటుల
జారు రత్నాంచితకిరీటధారియైన
యుచ్ఛ్రయించునట్లు పొందు మా యాడిగములు.

("జయ శ్రీమహారాజ" అని లోపల ధ్వని వినఁబడును.)

(ద్వి. డామరునితో) మిత్రమా! జయజయధ్వనులు మిన్నుముట్టుచున్నవి. తలసించిన రాజుగారి యభిషేకోత్సవము జూచుభాగ్యము మనకు లభింపనేరదు. కావున శీఘ్రముగాఁ బోవుదము రమ్ము. (నిష్క్రమింతురు)

తిల—(స్వగతము) హా! యెంతటి విపరీతకాలము సంప్రాప్తమయ్యెను.

తే. శిశిరమున పత్రములు రాలి చెదరినట్లు
ప్రజలు ద్రోహులై హస్తిని బాసిచనిరి
కిసలయంబు లామని చేరి కానఁగినట్లు
ఉచ్ఛలాధిపుఁ జేరిరి తుచ్ఛజనులు.

ఒహ్హో! సామాన్యజనులీ యుచ్ఛలునిపై నెంత ప్రీతిగలవారైరి, కానిమ్ము. సమయము వచ్చువఱకు వేచియుండెద. ఈ యుచ్ఛలుని కత్యంతముగా సహాయము చేసినవారిలో జనకచంద్రుడు ముఖ్యుడు వానిని తక్షణమే వధింపకుండిన నామనస్సునకు శాంతియుండదు. ఇదియే నా ప్రథమకర్తవ్యము.

(నిష్క్రమించును.)

ఉచ్ఛలవిషాదము

ద్వితీయరంగము

రంగము:— శ్రీనగరము.

స్థలము:— రాజసభామంటపము

(ప్రవేశము:— గర్గచంద్రుఁడు, ప్రశస్తకలశుఁడు.)

గర్గ— మంత్రీశ్వరా! మన రాజుగారికి సర్వ కార్యములందును సహాయకారియై యుండిన జనకచంద్రుఁ డెచ్చటనో కనఁబడకయున్నాఁడు. అతని సంగతి మీ కేమైనఁ దెలిసినదా?

ప్రశ— గర్గచంద్రా! ఇం కేమైయుండును? రాజ్యమంతయు నింత వఱకుఁ గల్లోలముగా నుండెనుగదా. శ్రీహర్ష రాజ పక్షమునుండిన వారెవ్వరైన నీతని రహస్యముగా వధించి యుందురని నాకు సందేహము కలుగుచున్నది.

గర్గ— ఏమీ! అంతటి ఘోరకార్యము జరిగియుండునా?

ప్రశ— లేకున్న నతని జాడయే తెలియని కారణమేమి?

గర్గ— (తెరవంకఁ జూచి) ఉచ్ఛలభూపాలుఁడును నతని సోదరుఁడైన సుస్సలరాజును నేతెంచుచున్నారు.

(ద్వారికుడు ప్రవేశించి) స్వామీ! మహారాజులుంగారు యువరాజులతోఁ గలసి వచ్చుచున్నారు.

(ప్రవేశము:— ఉచ్ఛలుఁడు, సుస్సలుఁడు.)

ఉచ్ఛల— గర్గచంద్రా! ప్రశస్తకలశా! నా క్లేశములందు విశ్వాసముతోఁ బాల్గొనినట్టి మన జనకచంద్రుఁడేలొకో యీనాఁడు నా సంతోషములందుఁ బాల్గొనఁ గోరలేదు.

గర్గ— భూపా, అతఁ డెచ్చట నున్నాఁడో, యాతని కేమి యాటంకములు గలిగినవో యూహింపఁ జాలకున్నారము. నే నికార్యమునకై కొందఱఁ జారుల నియోగించి యున్నాఁడను? వారింతలో రాఁగలరు.

ఉచ్ఛ— అతని కేమియు నపాయము నాటిల్లదుకదా?

ప్రశ—ఇప్పుడేమియుఁ జెప్పఁజాలము.

(సేవకుఁడు ప్రవేశించి)

మహాప్రభో! ద్వారముకడ చారులు కొందఱు తమ యను జ్ఞకై వేచియున్నారు.

ఉచ్ఛ—వారిని తత్క్షణమే లోపలఁ బ్రవేశపెట్టుము.

(చారులు ప్రవేశించి)

దండము! మహాప్రభో! దండము (నమస్కరింతురు)

ఉచ్ఛ—(చారులతో) ఓరీ! మీ రేమి తెలిసికొని వచ్చితిరో త్వరగాఁ దెలుపుఁడు.

ఒకచారుడు—దేవరవారు చిత్తగింప వలయును. మా యుక్తి కొలఁది మేము జనకచంద్రుని జాడ నెఱిఁగితిమి. మొన్న నీతఁడు తిలకునిచే బృహాత్సేతువు దగ్గఱఁ జంపఁబడి సర స్సులోఁ ద్రోయఁబడెను.

ఉచ్ఛ—ఏమి! ఏమి! చంపఁబడెనా? నిజమా? హా! యెంతటి ఘోర వార్త! ఎంత యన్యాయము! హర్షరాజును సేవించి ప్రసి ద్ధినడసిన తిలకుఁడే యిట్టి నీచకార్యమునకు నిట్టి పందతన మున కొడఁబడెనా? ఓరీ! ఆ నీచుని బంధించి తెచ్చినారు కదా.

చారు—స్వామీ క్షమింపవలయును. మే మతని వెదకి జాడల గుర్తించునటికే యాతఁడు మన రాష్ట్రపుఁ బొలిమేరను దాటి వెడలిపోయిన సంగతి తెలిసికొంటిమి.

ఉచ్ఛ—ఎంత ప్రమాదము! ఎంత ప్రమాదము!

గీ. ఖ్యాతి గాంచిన శత్రువు నణఁచివైచి
మానుమయ్యెడి దుష్టుఁడు మాని యగుచు
వృక్షమును హతాత్తుగఁ గూల్చి వేగిరంబె
ప్రకృతిలో లీన మయ్యెడి వజ్ర మనఁగ.

ప్రశస్తకలశా, ఈ తిలకుఁడు మన రాష్ట్రమం దెచ్చటనైనను గనఁబడిన క్షణమే వానిని బంధించి నా సన్నిధి కంపవలయునని యాజ్ఞాపత్రికల నలుగడల కంపుము.

ప్రశ—చిత్తము. మీ యుత్తరవు నేఁడే కావింపఁబడును.

సుస్స—అన్నా! ఈ తిలకుఁడే కాక యితర డామరులుసైత మతి దుష్టులని నా యభిప్రాయము. వీరెల్లప్పటికిని గయ్యాళులకుఁగాలు ద్రవ్వుచుందురు. కావున వీరి నందఱను ఉరిదీర్చినగాని భూపతికి క్షేమముండదు.

ఉచ్ఛ—సుస్సలా! కొందఱు సేయు దుష్కార్యములకై యందఱను హింసించుట నీతిగాదు. అయినను దుర్మార్గులగు డామర నాయక ప్రముఖులకు నాధాక నెరింగించెద. పూర్వమునుండియు రాజుల నుచ్ఛస్థానమున నెలకొలపినది డామరులే. వారి నా స్థలములనుండి పర్వతాగ్రములనుండి శిలలరీతి ద్రొల్లించినదియు నీ డామరులే.

గీ॥ సర్పముల కెల్ల ఘనవిషజ్వాల లెట్లొ
క్రూర జంతు సంతతికెల్లఁ గోఱ లెటులొ
దానవేంద్రులకట్లు ఖడ్గములు గాన
మకుట రక్షణాంగులు దీని మాటఁ జనరు.

గర్గచంద్రా! మన రాజ్యమున నుండు డామరులు గుఱ్ఱముల పై స్వారిచేయఁగూడదనియు, కత్తిసాముగాని, కఱ్ఱసాముగాని, నేర్వఁగూడదనియు, మాయనుమతిలేని దెట్టిసభలును జేయఁగూడదనియు కత్తిగాని, బల్లెముగాని, మనకు బరువైన లాఠీగాని, బట్టఁగూడదనియు మాయాజ్ఞల నల్లంఘించువారిని గఠినముగా శిక్షింతుమనియుఁ జాటింపఁజేయుము.

చిత్తము. అట్లే కాఁగలదు.

ఉచ్ఛ—(చారులతో) చారులారా! మీరీ రాష్ట్రములోని సంగతులం గనుంగొనుచు ముఖ్యముగా మాయుద్యోగులు ప్రజల నేమాత్రమైన హింసించిన నాసంగతి మాకెఱింగింపుచుండుడు. ఇప్పుడు మీరు పొండు.

చారులు—(నమస్కరించి) దండము మహాప్రభో! దండము.

[నిష్క్రమింతురు]

ఉచ్ఛ—ఓయీ! చమూపతీ! హర్షునితోడి యుద్ధములందు మాకు ద్రోహులై వర్తించిన డామరులం బట్టి తెప్పింపుము. వారి కుచితశిక్షల నీయవలయును.

గర్గ—సిద్ధముగానున్నాడ.

ఉచ్ఛ—సుస్సలా! ఈకాశ్మీర రాజ్యపు దక్షిణభాగమైన లోహరరాష్ట్రమునందు మనకుం బ్రతికూలురైన వారనేకులు కలరు. కావున నీ వందుండి యా రాజ్యమునుం బాలించుచు మనపథమును శత్రుకంటక విరహితముగ నొనరించుట మంచిది.

సుస్స—అన్నగారు సెలవిచ్చినటులే చేయువాఁడను. త్వరలో నే ప్రయాణమయ్యెదను.

ఉచ్ఛ—సేనాపతీ! డామరనాయకులు కొందఱు బలోన్మత్తులై రాజశాసన ప్రతికూలురుగా నుందురు. అట్టివారిని యుక్తితో సాధింపవలయును. వారిలోఁ బరస్పర ద్వేషములం గల్పించి వారిని స్వం స్వ యుద్ధములకుం బ్రేరేపించి వారినినాశనము చేయుచుండవలయును ఈ యంశమును బాగుగా జ్ఞాపకముంచుకొనుము. తెలిసినదా?

గర్గ—చిత్తము! మహారాజుగారి యభిప్రాయానుసారముగా వర్తించెదను.

ఉచ్ఛ—మంత్రీ! రాజ్యమును సంపాదించుట కష్టసాధ్యమైన పని. సంపాదించినదానిని నిలుపుకొనుట కష్టతరమైనది. రాజధర్మము సామాన్యమైనది కాదుసుమా?

సీ. పరపీడనైక జీవనవృత్తి లేకయుద్యోగులు నమ్రులైయుందురెచట
పరదార విత్తాపహరణోద్యతులుగాక సభ్యులై ప్రజలుంద్రు సంతత మెచట
న్యాయవిక్రయము సేయక ధర్మబద్ధులై న్యాయపుంగవులు వర్తింతురెచట
సర్వమతములందు సమదృష్టి నెఱపించి పాలించు రాజులు బహుళ మెచట
గీ. అట్టి రామరాజ్యంబున నఖిలజనము
ఈతిబాధా విముక్తులై యెల్లవేళ
లందుఁ బూర్ణసంతృప్తులై యలరు మంత్రి
తదితరమరయ నరకంబు తథ్యము గను.

ప్రశ—మహారాజుగారు సెలవిచ్చిన యీ భావము లుత్తమాదర్శములు.

ఉచ్ఛ—ప్రశస్తకలశా! హర్షరాజు కాలమున నుద్యోగులై యుండియు మనకుఁ బ్రతికూలతఁ జూపినట్టి శ్రద్ధాసేనని చూడాసేననిఁ దమతమ స్థానములందే నియోజించితిమి. మఱియు భోగసేనునివంటి న్యాయమార్గావలంబకులు మనరాష్ట్రమున నరుదు. కావున నీతని న్యాయాధికారినిగా నేర్పాటుచేయుచున్నాము. ఈ యేర్పాటుల నందఱకును దెలియఁ జేయుము.

సుస్సల—భోగసేనుని యుద్యోగపదవిని విని సంతసింపని వారెవ్వరును నుండరని తలఁతును.

ఉచ్ఛల—సోదరా, నీవాక్యము గంభీరభావగర్భితమైనది. శిక్షస వారి విషయములో నీ యభిప్రాయ మెట్టిదో యించుక వెల్లడింపుము.

సుస్సల—బద్ధద్వేషియగు హర్షునివలన నున్నతపదవుల సంపాదించిన శ్రద్ధాసేన, చూడాసేనలు, మనపైన ద్వేషబుద్ధి

చూపకున్నను శత్రుపక్షమువారై యుండిన వొక్కటియే చాలును మనము వారి విషయమై జాగరూకులమై యుండుటకు.

ఉచ్ఛల——సుస్సలా, మనము నిర్హేతుకముగ వందఱను ననుమానముతోఁ జూచుట పాడికాదు. మన విశ్వాసమును మఱచి ద్రోహులగుటకు వారు సాహసించెదరా? మంత్రీ, సేనాపతీ, మీ యభిప్రాయమేమి?

మంత్రి——దేవరవారి యభిప్రాయము సమంజసముగా నున్నది.

గర్గ——ద్రోహ మెప్పటికిని బహుకాలము తలదాచుకొని యుండ నేరదు. వారిలో దుర్బుద్ధి వెల్లడియైనఁ దత్ఫలము ననుభవించి తీరుదురు.

ఉచ్ఛ——సోదరా. ప్రకృతే మీప్రకారమాచరింతము.

సుస్స——మీ యిష్టము.

ఉచ్ఛ——మంత్రీ, ఈ నాటి మాయాజ్ఞల వెంటనే యందఱకును దెలియఁబఱచుఁడు.

ప్రశస్త——చిత్తము.

తృతీయరంగము.

స్థలము — లోహారరాష్ట్రము.

(తేజుఁడు ప్రవేశించును)

తేజ—(స్వగతము) నాయనంగుఁ జెలికాఁడైన శ్రద్ధాసేనుఁడు నన్ను సుస్సలరాజు దగ్గఱయుండి కార్యమును సాధించుటకై నియోగించెను. ఈ సుస్సలుని తనయన్నయగు నుచ్ఛలరాజుపై ద్వేషమూనునటుల చేయవలయునఁట. ఇది దుస్సాధ్యమైనపని. ఈ సోదరు లేకమనస్కులై యుండనేకారణమున వీరి కన్యోన్య ద్వేషమును గలిగింపవలయును. అయినను సాధ్యమున్నంతవఱకు ప్రయత్నించెదను. (తెఱవంకఁజూచి) సుస్సలరాజు సమీపించుచున్నాఁడు. ఇతనిపై నాయుక్తిప్రయోగ మెంతవఱకు పనిచేయునో చూచెదఁగాక.

(సుస్సలరాజు ప్రవేశించును.)

సుస్స—తేజా! మనము నిన్న సాయంతనమేకదా "తోషామైదానపు" గనుమనుదాటితిమి. ఇంతలో నెంతదవ్వువచ్చితిమి! లోకబాంధవుఁడు తమఃపటలినిఁజోపి ప్రాణికోటిని నిద్రాస్థానమునుండి మేలుకొలుపకమున్న మన మీ లోహారమును జేరఁగల్గితిమి. అదిగో సూర్యభగవానుఁ డెట్లుపైకి ప్రాకుచున్నాఁడో చూడుము.

గీ. ప్రాగ్దిశ కవాటములఁద్రోసి పఱచుచున్న
చెలి యుషఃకాంత చెంగావిచీరకొంగు
వెంటనంటె భానుండతివేగగతిని
తేజ! భూసుర! సారింపుదృక్కులందు.

ఉ. కుక్కుటసూత్రధారుఁడును గొక్కొరొకోయని పాడినంతటన్
జక్కనవచ్చె ధాత్రియనుశాల నుషస్సనుకాంత, యప్పుడే

ప్రక్కకుఁబోయి నానావిధపక్షులకాంచపటంబుతోఁ జేఁ బ్రా
ద్దీక్షను నాట్యరంగమున దీప్తులతో నయమందుచెచ్చెరఁ.

తేజ—అవును. రాజా! ఈ పర్వతప్రదేశములందు సూర్యుఁడెంత రమణీయముగాఁ బ్రకాశించుచున్నాఁడు? మేము చపాతీలఁ దిను రాగికంచమువలెనే యున్నాఁడు.

సున్న—బ్రాహ్మణో భోజనప్రియః అన్నట్లు నీకును బ్రొద్దుపొడ చినప్పటినుండియే తిండిచింత.

తేజ—మీ కేమి తెలియునయ్యా మాబాధ! సుఖముగాఁ బల్లకీలో నున్నికంబళములు గప్పుకొని నిద్రించినవారికి ముదుసలి గుఱ్ఱముపై దూగుచువచ్చిన నాయవస్థ యేమి తెలియును?

సున్న—తేజా! అది యటుండనిమ్ము. ఈ లోహరాష్ట్రమునలువైపులఁ బర్వతములచే నావృతమైయున్న మన శ్రీనగర పట్టణ శృంగారము నెన్నటికిని మించునది కాదు. ఆ పట్టణరాజంబును నెన్నటికైన మఱవగలమా?

సీ. శ్వేత హిమాంబరావృతమైన శిఖరంబు లారోట కంటికి శోభావహమునఁగ
సుకుమారగాత్ర ప్రసూనముల్ గాలికిఁ జక్కిలిగింతల వలపింపఁ
జిరకాలమైత్రితో సెలయేరు లద్రిరాజాగ్రిమూలలఁ బగిలియుండెఁ
బ్రకృతి జన్మస్థలభ్రాంతి నిచ్చుచు వృక్షరాజంబులధికమై రాజిలంగ

గీ. స్వర్గమునువీడి యచటను జాతిననఁగ
నర్మిల నర్తకీనరములు నెగడియుండె
సకలకళ్యాణసంప త్సాసనమును
తేజరిల్లును గాశ్మీరరాజ ని.

తేజ—అయ్యా! మీ కీ యతిశయోక్తులను మీయాస్థానకవులు నేర్పిరా యేమి?

సున్న—అయితే శ్రీనగరము నీకెట్లుతోచుచున్నది?

తేజ—సింహశార్దూలాది భయంకర క్రూరజంతువులచేనిండిన యరణ్యములును, గుహలును గల పర్వతములచే నావృతమైన శ్రీనగరము మీకుఁదప్ప యింకెవ్వరికిని ప్రీతిని జనింపఁజేయఁజాలదు.

సుస్స—ఓయీ! నీవెంతటి లౌకికజ్ఞానశూన్యుఁడవు. సింహశార్దూలాదులుండు స్థలములందే శూరాగ్రేసరులుందురు. నీ కటు శాస్త్రమందుగాని ఇటుశస్త్రమందుగాని విద్యయున్నదే కావున నీవు సృష్టిరామణీయతను అభినందింపఁజాలినవాఁడవు కావు.

తేజ—అభినందింప కేమి? తామూహించినట్లే శ్రీనగరము సకల సంపత్ స్థానమైన తమయన్నగారు మిమ్మే యటవీప్రదేశమున కేల పంపిరి? అయ్యా! మీరా రాజ్యమును విడిచి వచ్చుట నాకు సమంజసముగాఁ దోపదు.

సుస్స—ఓయీ! కాశ్మీరరాజ్యమందీ దక్షిణభాగమున రాజప్రతిప్రతికూలురైనవా రుండుటచే వారిని నిర్జించుటకై మా యన్నగారు నన్నాజ్ఞాపించినందున వచ్చితిని. ఇందు నీ యసమ్మతికిఁ దగిన కారణమేమికలదు?

తేజ—మీరు సజ్జనస్వభావులగుటచే మీకుఁ బూజ్యస్థానమునను న్నవారు వచించునదంతయు మీరు విశ్వసించెదరు.

సుస్స—తేజా! నీయభిప్రాయమేదో యుండి నాకు విశదముగాఁ జెప్పుము.

తేజ—అయ్యా! కాలపరిపక్వము కాకున్న హితులవాక్యములు విపరీతముగాఁ బరిగణింపఁబడును. కావున నేనేల యిప్పుడు మీ యభిప్రాయములకు విరుద్ధముగా నాచరింపవలయును.

సుస్స—నీవేదియో చెప్పఁదలచియు ననుమానించుచున్నావు. నిర్భయముగా నీ తలంపుల వెల్లడింపుము.

తేజ—మహారాజుగారికి నేనుజెప్పునది రుచింపకుండినన?

సుస్స—అభిప్రాయ భేదముండినను సదాలోచనమైన నీకేలభయము. తప్పక నీయభిప్రాయమును నాకెఱింగింప వలయును. నీకు నా యాజ్ఞకలదు.

తేజ—నాకెంత యిష్టములేకున్నను మహారాజుగారియాజ్ఞ యనుల్లంఘనీయమైయుంటఁ జెప్పవలసి వచ్చెను. కావున శాంతతతో వినుడు. శరీరమునకుఁ బ్రాణమెట్టులో కాశ్మీరమునకు శ్రీనగరమట్టులే. శ్రీనగరమెవ్వరి వశమందుండునో వారికి కాశ్మీరమంతయు చరణపీఠమైయుండును. అట్టి శ్రీనగరమునుండి తామీదక్షిణమున కంపఁబడితిరి.

సుస్స—అయిన?

తేజ—తామీ దేశములో నుండినకాలమందు మీయన్నగారు కాశ్మీర రాజ్యమునుఁ బూర్ణముగాఁ దనవంశమందుంచికొని పిమ్మట మిమ్ము పదచ్యుతునిగాఁ జేయుదురని నమ్ముచున్నాను. లేకున్న మిమ్మింత శీఘ్రముగా నీ నిస్సారప్రదేశమునకంపుటలో నేమియు నవసరము కనుపింపదు.

సుస్స—చాలుచాలు తేజా! కుఁజనవిచ్చినందులకా నీవిట్లు ప్రేలుట. నిష్కారణముగాఁ గయ్యములుఁ ద్రవ్వఁ బ్రారంభించితివి.

తేజ—రాజా, నాకెంతయిష్టము లేకున్నను నన్ను నిర్బంధించి నాచే మీకప్రియమైన వాక్యములఁ జెప్పించితిరి. అయినను నా యభిప్రాయము మహద్దోషముతోఁ గూడినదికానందున నేఁ జింతింపను. సుస్సలమహారాజా! యింతదూరము మీతో మనవిచేసికొనిన పిమ్మట దాచికొననేల? తామేమైన ననుకొనుడు. నాకు సత్యమనితోచిన విషయములమాత్రోఁ జెప్పకమానను. నిన్న మొన్న నేకదా మీయగ్రజునికి గాజ

ప్రాప్తమైనది. ఇంతలోనే మీకుఁ బ్రతికూలు రీలోపాల యందున్నవారని మీ కెవ్వరు చెప్పిరి. ఇదంతయు బూటకము. మీ యగ్రజుని మీరు ప్రేమించుట సహజమే కాని సకలసామ్రాజ్యలక్ష్మీ పరిరంభణ కుతూహలాంతరంగితులైన రాజులకు నిక్కమైన బంధువులు, మిత్రులు, అనువారుందురా?

ఉ. ధారుణిరాజ్యలక్ష్మిని ముదంబునఁ జేకొనువారు నిశ్చయం
బారయ బంధులన్ మఱియు నాప్తుల మిత్రుల లెక్కసేతురే.
క్రూరతఁ దండ్రినే చెఱను ద్రోయఁడె కంసుఁడు రాజ్యకాంక్షియై
దూరఁడె బాల్యమిత్రుఁడగు ద్రోణుని ద్రుపదుండు మత్తుఁడై.

కావున తాము జాగరూకులై యుండవలయును. నా యుపదేశములు మీకిప్పుడు రుచింపవని నేను బాగుగా నెఱుఁగుదును. కాని యచిరకాలము లోపలనే మీరు యథార్థమును గ్రహింపఁ గలుగుదురు.

సుస్సల—తేజా! నీవు బ్రాహ్మణుఁడవనియు, నా బాలసఖుండవనియు, నిష్కపటివనియు, నిన్నింతవఱకు మాట్లాడనిచ్చితిని. ఇట్టిప్రసంగములు నాకురుచింపవు. పూజ్యులైన నా సోదరుని చర్యలలో ననుమానాస్పదములైన విషయములు నాకింతవఱకు గోచరించినవి కావు. కావున నీయుపదేశముల నింక మానుకొనుము.

తేజ—(స్వ) మనమా! తొందరపడకుము. ఇతఁడింతటితో సాధ్యుఁడు కాఁడు. అనుదినమితని చిత్తవృత్తి ననుసరించి నా పూనికను సాధించెదనుగాక! (ప్రకాశముగా) భూపా! మీకునే నత్యంతహితుఁడ నగుటచేతను మీయందు నాకత్యంత ప్రీతియుండుటచేతను నాకుఁదోచినది దాచక చెప్పితిని. మీకు రుచింపకుండిన క్షమింపుడు. మున్ముందు మీకే యు [illegible]

సుస—మిత్రమా! నీవు కేవలము ఛాందసుఁడవు. నీవు లౌకికుఁడవు కావని యిదివరకే చెప్పియుంటినిగదా? నీవు లోక సామాన్య దృష్టికిఁ గనఁబడు విషయములనే నమ్మెదవు.

తేజ—అటులే యుండనోపు. నిశ్చయముగా నాదే పొరపాటని తోఁచెడి. ఇకముందిట్టి ప్రసంగములు చేయవలసిన బలవత్తరములైన యాధారములుండినఁనే నివేదించికొందును.

(ప్రవేశము—చమూపతి కొందరుభటులు)

చమూ—జయము. జయము. మహారాజ

(అందరును నమస్కరించి)

చమూ—స్వామీ! తమయాజ్ఞానుసారము సర్వము సిద్ధము చేయఁబడినది. రాజమందిరము, అస్థానమంటపము మున్నగు రాజనివాస యోగ్యస్థలములన్నియు, నలంకరింపఁబడినవి. తమ రాకకై ప్రజలందఱును నెదురుచూచుచున్నారు.

సుసల—తేజా, ఇంక జాగేల. రమ్ము రాజమందిరమును బ్రవేశించెదము.

తేజ—ఏలికయొక్క చిత్తవృత్తి ననుసరించుటయే ముఖ్యకర్తవ్యము. తాము సెలవిచ్చినటులే కానిండు.

(నిష్క్రమింతురు)

చతుర్థరంగము.

స్థలము:—శ్రీనగరము.

(ఉచ్ఛలరాజు — భోగసేనుఁడు.)

ఉచ్ఛ—భోగసేనా, నీవు దెల్పిన యీ వర్తకధనికుల వివాదము చిత్రముగా నున్నది. నేను మరల సావధానముగా మొదటినుండి తుదివఱకు వినవలయును.

భోగ—మహారాజ. వారిద్దఱు ద్వారముకడ వేచియున్నారు. సెలవయ్యెనేని లోపలికి రప్పింతును.

ఉచ్ఛ—న్యాయాధిప, అటులే కానిమ్ము. వారిని రప్పింపుము.

భోగ—ఓరీ సేవకా!

సేవ—స్వామీ! ఏమియాజ్ఞ.

భోగ—ద్వారము వెలుపట నుండువారిని లోపల ప్రవేశపెట్టుము.

సేవ— చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

ఉచ్ఛ—ఇందునీ యభిప్రాయమేమి.

భోగ—సూక్ష్మముగాఁ బరికించిన వర్తకుఁడే మోసగాఁడని విశదమగును.

(ప్రవేశము:—ఖాతాపుస్తకములతో వర్తకుఁడు— ధనికుఁడు.)

భోగ— ఈతఁడే ధనికుఁడు, ఈ వర్తకుని దగ్గఱ రక్షణార్థమై లక్ష దీనారములు ౨౦ సంవత్సరములక్రిందట నుంచెనఁట.

ఉచ్ఛ— అవునా? వర్తకా ఇదినిజమా?

వర్త—[చేతులుజోడించి] దేవరవారు న్యాయాన్యాయములను గమనించి బీదల నేలవలెను.

ఉచ్ఛ—ఓరీ! నేనడుగుప్రశ్నకు ముందు ప్రత్యుత్తరమిమ్ము. లక్షదీనారములు నీదగ్గర నుంచినది నీవొప్పుకొందువా లేదా?

వర్త—అట్లే యనుకొనుఁడు.

ఉచ్ఛ—(ధనికునితో) ఆ మొత్తమునుండి నీవెంత వాడుకొంటివి.

ధని— స్వామీ నేనప్పుడప్పు డితని దగ్గఱ తీసికొనిన మొత్తము ౨౦ వేల దీనారములే.

ఉచ్ఛ—ఇదియు నిజమా వర్తకా?

వర్త—అయ్యా, ఇక్కడనే మా కిద్దఱకుఁ గల్గిన యెచ్చుతగ్గులు ఈతనికి నే నొక టంకమైన బాకీలేను.

ఉచ్ఛ—మంచిది. మీ లెక్కలఁ జూపుడు. పరీక్షించెదముగాక.

[వర్తక ధనికులు తమ తమ భూర్జ పత్రముల కట్టల విప్పుదురు.]

ఉచ్ఛ—భోగసేనా, వైశ్యులెప్పుడును విశ్వాసఘాతుకులను సంగతి యబద్ధముకాదు సుమా. నదులు సముద్రమున కుదకంబు నిచ్చిన మరల మేఘరూపమున నా సంద్రము నదుల బూరించును. ఈ వైశ్యుల దగ్గఱనుంచిన ధనము కాసైన ను దిరిగిరాదు.

మ॥ అతిరౌద్రంబగు నాననంబుపయి రక్తాక్షుల నేత్రంబులు।
దతఘోషంబును నొప్పు వ్యాఘ్రములు భూతధ్వంసముం జేయని।
క్షితి వైశ్యుల్ కడునొద్దికన్ నగుచు యుక్తింజెలరేఁగన్ ముఖం।
బతికాంతంబుగ మార్దవస్వనముతో నార్జింతు రాజాయముల్॥

కావున వీరి నెన్నటికిని నమ్మరాదు.

వర్త—దేవరవారు చిత్తగించఁగలరు.

జమా ఖర్చుల పట్టీ వివరము

లౌకిక శకము ౪౧౬౧ వ సం॥ ర చైత్ర శు॥ ౧ మూల గ్రహణము ౧ లక్ష దీనారములు ఈ ధనికునిపేర జమా. అందుకుగాను అప్పుడప్పు డితడు వాడుకొనిన పద్దుల వివర మేమనగా,

౬౦౦ దీనారములు.	మొట్టు సుంకమున కిచ్చినది.
౧౦౦ ,,	ప్రాత చెప్పులు కుట్టినందులకు. ఒక చబుకు చేయించినందుల కిచ్చిన మొత్తము.
౫౦ ,,	ధనికుని బానిస కాళ్ళమీద గంజిపడి బొబ్బలు పోయినప్పుడు పట్టించినప్పటి నెయ్యి ఖర్చు.
౩౦౦ ,,	కుండ లన్నియుఁ బగిలిపోగా కుమ్మరి దాని యాక్రందనము చూడలేక దయ దలఁచి దాని కిప్పించిన మొత్తము.

చూడవయ్యా, ధనికుఁడా! ఈ పత్రములో నన్నింటిని విశదముగా నెక్కించి యున్నాను. లౌకికశకము ౪౧౬౩ వ సం॥ ౪౦. చైత్ర మాస ప్రారంభమునుండి ౪౧౬౪ వ సంవత్సరాది వఱకు తీసికొనిన మొత్తము.

౧౦౦ దీనారములు	పిల్లికూనలకు చేపలను, ఎలుకలను గొనుటకై తీసుకొన్నది.
౨౦౦ ,,	శ్రావణపక్ష స్నానమందు ఘృత మాక్షికములకై తీసికొనినది.
౧౦౦ ,,	నీ కొడుకు దగ్గుచుండినపుడు తేనె బెల్లము మా దుకాణములో కొనినందు కయిన ఖర్చు.

చూడవయ్యా, లెక్క చూస్తే తిక్క వదలును. ఈ లెక్క అబద్ధమని యెన్నడైన అందురా మఱి. ఇదిగో నింకా విను.

ఉచ్ఛ—ఏమీ. చిత్రముగా నున్నది ఈ లెక్క. ఇంక యెంత కలదు.

వర్త—ఇదిగో మీరేచూడండి స్వామీ. [చేతి కందిచ్చును]

(ఉచ్ఛలుండు ఎగదిగ చూచుచుండును.)

వర్త—ఏమో. ఈ వ్యాపారమంతా యింతే. లోకులకు సహాయము చేసినా మాటపడనే నింద చేయకపోయినా నిందే. పైసా పైసా కూడబెట్టి యింతగంటు చేసీ చేయకమునుపే మా వంటివారిమీద నిందలు మోపుదురు.

భోగ—(ధనికునితో అపవారితముగ) ధనికా, ఒకమాట. ఈ వర్తకుని యథార్థముగ గుర్తించెదను. నీవుమాత్ర మిట్లు సేయుము. అతఁడు చెప్పు మొత్తము తప్పనియు నంతకన్న నెక్కుడే తీసికొంటి ననియు నీవు చెప్పు చుండుము. గ్రహించితివా?

ధని—చిత్తము. అటులే చేయుదును.

ఉచ్ఛ—(వర్తకునితో) కానిమ్ము. త్వరగా ముగింపుము.

వర్త—లౌకిక శకము ౧౮౬౯ వ సం॥ ౧ శ్రావణమాస శుద్ధ షష్ఠీ నుండి లెక్క.

౩౦౦ దీనారములు కత్తులు మ్రింగుచు పొట్టపై బండలు బెట్టుకొనిన మొండి బిచ్చగాని కిప్పించినది. ఏమయ్యా, సరేనా?

ధని—ఆగుము ఆగుము. ఈ మొత్తము సరిగా లేదు.

వర్త—ఆఁ ఏమి? పురల పల్కుము.

ధని—ఆ మొత్తము ౩౦౦ గాదు. ౬౦౦ దీనారములు. నాకు జ్ఞాపక మున్నది. ఎవ్వరైతే నేమి. ఉన్నంత చెప్ప వలయును.

వర్త—అట్లనా చూడండి స్వామి. నేనే తక్కువ వ్రాసి యున్నాను (సవరించుకొని) తర్వాత.

౨౦౦ దీనారములు. ధూపానికి మీ గుసాపులకు నీరుల్లి, చెట్లవేర్లు ఇప్పించినందుకు. ఈ మొత్తము కూడ లెక్క కెక్కినది.

ధని—ఉండవయ్యా. ఇదియుం దప్పే. ౨౦౦ కాదది ౫౦౦ ఉండవలసినది.

వర్త—ఆఁ సరే. ఉండవచ్చును. మా పిల్లవాని వ్రాత యిది. నేను లేని కాలములో తప్పులువ్రాసినాడు. ఈ పిల్ల కాయల నమ్మితే యింతే కదా. కొంపలు పాడుకావల సినదే. అయ్యా ధనికుఁడా, నీ వెంత ధర్మాత్ముఁడ వయ్యా, ఈ కాలములో మిగిలినంత మిగిలెనను వారే కాని తమకు నష్టమైన నొప్పుకొనువా రెవరు? తర్వాత, లౌకిక శకము ४౧౬౬ వ సం॥ భాద్రపద మాసమునుండి లెక్క.

౧౦౦౦ దీనారములు. జూదమాడుటకై తీసుకొన్నది.

ధని—ఏమయ్యా, ఇది శుద్ధాబద్ధమే నాకు జూదమాడు నలవాటే లేదు కదా.

ఉచ్ఛ్ర—చాలు ఇంకచాలు నీ గణన.

వర్త—మహారాజ, ఇంక కొంచెము ౬౦ పద్దులు మాత్రమే యున్నవి. చిత్తగించవలెను.

లౌకిక శకము........................

ఉచ్ఛ్ర – చాలు నీ లౌకికమంతయుఁ దెలిసెను. నీ యుదంతమును గుర్తించితిమి. ఏదీ లెక్క నిట్లు తెమ్ము. (తీసికొని) ఈ కడపటిపద్దు నీ పిల్లవానివ్రాత యెట్లౌటివే. పై వ్రాతకును దీనికిని భేద మేమియు లేదే,

వర్త—అయ్యా, వాఁడు నేను వ్రాసినట్లే బహు చిత్రముగా వ్రాయును.

ఉచ్ఛ—పోనిమ్ము. ఈ ధనికుఁడు మొదట నీ దగ్గఱ దాచి యుంచిన మూలగ్రహణమం దేమైన దీనారములు మిగిలి యున్నవా?

వర్త—ఏవో కొన్నిమాత్ర మున్నవండీ. ఆ మొత్తము గూడ మీ యెదుటనే చెల్లించి యీ పీడనుండి విముక్తుఁడ నయ్యె దను. (అని సంచీ చూపును)

ఉచ్ఛ—ఏదీ దీనారములు కొన్ని చూపింపుము.

[వర్తకుఁడు సంచి విప్పి కొన్నిఁటి నిచ్చును]

ఉచ్ఛ—[విమర్శించి చూచి నవ్వుచు.]

ఎంత యుక్తి చేసినను దొంగతనము దాగునా?

ఏమీ న్యాయాధిప. మాపూర్వులైన రాజులకు జ్యోతిష మందును దివ్యజ్ఞాన మందును సంపూర్ణ సామర్థ్య ముండెనా యేమి?

భోగ—ఏలిన వారు చాల చిత్రముగా సెలవిచ్చుచున్నారు. విశ దముగా వినఁగోరుచున్నాను.

ఉచ్ఛ—ఈ ధనికుఁడు కలశ మహారాజు కాలములో కదా వర్త కుని దగ్గఱ నిక్షేప ముంచినది.

భోగ—చిత్తము.

ఉచ్ఛ—అట్లైన ఆ దీనారము లన్నియు కలశ మహారాజుగారి రూప ముద్రలతోఁ గూడియుండవలయును.

భోగ— సత్యము.

ఉచ్ఛృ—అటుగాక ఈ నాణెము లన్నియు మా ముద్రలుగల దీనారములై యున్నవి. ఆహా! అంతయుఁ దెలిసెను. ఈ సజ్జన వేషధారియగు వర్తకుఁడు అమాయకుఁడైన యీ ధనికుని బూర్తిగా మోసగించినాఁడు. కావున ధనికుని వాక్యములనే నమ్మెదను. వర్తకా!

వర్త—(నమ్రుడై) స్వామీ!

ఉచ్ఛృ—ఈతడు ౨౦ వేలు నీ దగ్గఱ తీసికొనినటుల చెప్పుచున్నాడు. అయ్యవి పోగా మిగత ౮౦ వేల దీనారములను నీ వీయ వలసి వచ్చును.

వర్త—ఈ లెక్కంతయు నబద్ధమా స్వామీ.

భోగ—అవును. అంతయు నబద్ధమే. ఈ ధనికుఁడు పరీక్షార్థమై నీవు చెప్పు మొత్తములు తప్పనియు నంతకన్న నెక్కుడే యుండవలయుననియుఁ జెప్పినపుడు దుర్లాభేచ్ఛచే నవి నిజమంటివి.

ధని—మఱియు నితఁడు ప్రపంచములో నెవ్వరును కని వినని వ్రాతలు వ్రాసినాడు. నా కొడుకు దగ్గుచే బాధపడగా తేనెయు బెల్లమును గొనెనఁట. చెట్టిగారు మంచి మంచి మందులే యిచ్చినారు.

వర్త—మహాప్రభో, నే నితని ద్రవ్యము నుంచికొని కాపాడినందులకైన నేమైన నిప్పింపరా?

ధని—ఓయీ, ఎట్లు కాపాడితివో చూపుము. నీవు దురుద్దేశముతో నీతని నష్టపఱుప యత్నించినందులకు నీవు ౨౦ వేల దీనారములు ఈ ధనికుని కెక్కుడుగా నీయవలయును,

వర్త—అబ్బో! చచ్చితి, చచ్చితి. వ్యర్థముగా నాశనమయితిని. మహాప్రభో ఈ ౨౦ ఏండ్లుగా కడుపుగట్టి కూడఁబెట్టిన దంతయు మందినోట గొట్టించిన నేనింక బ్రదుకఁజాలను.

ఘని — మహారాజుగా రన్యధా భావింపకుండిన నా ద్రొక మనవి కలదు.

ఉచ్ఛ—ఏమది. తెలుపుము.

ధని — ఈ వర్తకుని కిచ్చిన శిక్షను మన్నింపవలయును. నాకు రావలసిన మొత్తము మాత్రము వచ్చిన చాలును.

ఉచ్ఛ—వర్తకా, ఈ ధనికుని యౌదార్యము వలన నీవు క్షమింపఁ బడితివి. ధనికుని ౧౦ వేల దీనారముల మాత్రమే చెల్లింపుము.

వర్త — స్వామీ నేను ౧౦ వేల దీనారములఁ జెల్లింపఁజాలను. కరుణింపవలయును.

ఉచ్ఛ—ఏమాత్రము గరుణింప జాలము. నేటినుండి యొక మాసములోపల నీవు చెల్లింపకుండినఁ జాల కఠిన శిక్షకుఁ బాలగుదువు. సేవకా,
ఈతనిని ద్వారము వెలుపట తీసికొనిపొమ్ము.
ధనికా, నీవును వెడలి పొమ్ము. వర్తకుఁడు గడువులోపల నీ సొమ్మీయకుండిన మాకుఁ దెల్పుము.

ధని — దేవరవారి యనుగ్రహము.

[వర్తక ధనికులు నిష్క్రమింతురు]

భోగ—సెలవగు నేని మహీవల్లభునితో నొకవిషయమై నివేదించి కొనఁ దలఁచి యున్నాఁడను.

ఉచ్ఛ—ఇట్టివే యింకేమైన చిక్కు వాదము లున్నవా?

భోగ—చిక్కేమియు లేదు కాని తమ యనుగ్రహము వడసి యధికార పదవియం దున్నవారే శిక్షార్హులగుటచే దమ కీ సంగతి తెలుపవలసి వచ్చినది.

ఉచ్ఛ—అధికారియైన నపరాధియైనప్పుడు న్యాయ మార్గము నెట్లు విడనాడ నగును.

భోగ— కలఁడు కదా మీ కోశాధ్యక్షుఁడైన శ్రద్ధాసేనుఁడు.

ఉచ్ఛ—అవును. అతని విషయ మేమి? సవిస్తరముగాఁ దెలుపుము.

భోగ— శ్రద్ధాసేనుని బంధుజాలములో "సద్దుడు" అనువాఁడొకఁడు కలడు. ఆ సద్దుని తల్లితో "మయ్యామట్టుఁడు" అనువాఁడు వ్యభిచరించెనఁట. అందులకు సద్ద ప్రేరితుఁడై శ్రద్ధాసేనుఁడు తన యధికార బలముచే మయ్యామట్టుని కండ్లు బొడిపించినాఁడు.

ఉచ్ఛ—ఏమీ! యింతటి ధూర్తత్వమా? వీరి కింతటి స్వాతంత్ర్యమా? భోగసేనా! విషయ మెట్లుండినను శ్రద్ధాసేనుఁడు న్యాయ విరుద్ధమైన కార్య మొనరించినాఁడు,

భోగ—అతఁడు పార్థివేంద్రుని ధనాగారాధ్యక్షుఁడగుటచే నేనేమియుఁ జేయఁజాల కున్నాడను.

ఉచ్ఛ—ప్రకృతము శ్రద్ధాసేనుని ఆపదవి నుండి తొలఁగించుచున్నాము. తర్వాత నర్హమగు శిక్షను విధింతుము.
భోగసేనా! శ్రద్ధాసేనుని తనపదవినుండి నేటినుండి తొలఁగించితిమని మంత్రియగు ప్రశస్తకలశునితోఁ జెప్పి యాజ్ఞాపత్రిక పంపుమనుము.

భోగ— చిత్తము, ఇప్పుడే నివేదించెదను.

ఉచ్ఛ—ఓయీ! ఒకవిషయమును గుఱించి నాకుఁ జాలపరితాపము కలుగు చున్నది.

భోగ— అదేదియో వినవచ్చునా?

ఉచ్ఛ—హర్షుని కాలమున దౌష్ట్యములు సల్పుచు దేశమును ప్రజలను నాశనము చేయుచుండిన కాయస్థులు (ఉద్యోగులు) ఈ రాజ్యమున నింకను బ్రబలియున్నారు.

క॥ అరయ నధికారు లెంతయు
బరికించిన దుష్టులగుచుఁ బరవిత్తములన్
హరియించుచు నిఱుపేదలఁ
బరితాపము నొందఁ జేసి బ్రదుకుదు రిచటన్.

మఱియు

తే॥ గీ॥ ఎండ్రి జన్మించి నంతనే తండ్రిఁ జంపు
పుత్రికయుఁ జంపుఁ దనతల్లిఁ బుట్టినంత
లంచగొండి, కృతఘ్నుఁడు, లంపటుండు
నయిన యుద్యోగి సర్వుల లయమొనర్చు.

నరాధిపతియని పేరుపెట్టికొనినవాఁడీ పేదసాదల వీరినుండి రక్షింపకుండినవాఁ డుండిననేమి? లేకుండిననేమి? ప్రకృతము చెప్పఁబోయిన దేమన భూతభిక్షుఁడను నుద్యోగి లంచము లీయని పేదల మిక్కుటముగఁ బీడించువాఁడు. ఈ సంగతి నెఱిఁగి వానిని వికృతవేషునిగఁ జేసి వీధులందుఁ ద్రిప్పుమని చారులఁ గొందఱ నియోగించితిని. వా రింతలోఁ రాఁగలరు.

(చారుఁడొకఁడు ప్రవేశించును)

చార—స్వామీ! మీయాజ్ఞప్రకారము భూతభిక్షుని నగరమందుఁ ద్రిప్పివచ్చితిమి.

ఉచ్ఛ—వానినిటు పిలిచికొనిరమ్ము.

చారు—చిత్తము.

(నిష్క్రమించును.)

భో౯గ—ఉచ్ఛ్ఖలమహీపాలా! మీరు విధించిన యీ శిక్ష మిగుల కఠినమైనది. ఉద్యోగులకు మానహానికన్నఁ బ్రాణహాని మేలు.

ఉచ్ఛ—భో౯గసేనా! వీని పరాభవమును గమనించినవారై నారాజ్యములో నేయుద్యోగియు నింకెన్నటికిని బ్రజాపీడకుఁడుగా నుండకుండుటకై యిట్లుచేయించితిని.

(ప్రవేశము:—భూతభిక్షుఁడు, ముడివేయబడిన గడ్డముతో బల్లెముచేతఁబట్టి, పాదములందలి సంకెలల శబ్దముతో ఇద్దఱుచారులును.)

భూత—(నమస్కరించి) దేవా! నన్నిట్లవమానించుటవలన మీకేమిలాభము. ఇంకే కఠినదండనమైన విధించియుండిననే నోర్చియుందును. కాని నేనిప్పుడతినీచజనుల దృష్టిలో సహితము పలుచనై పోయితిని?

ఉచ్ఛ—ఓయీ! సజ్జనులను బీడించుటనీమతమా? జనులు నీచే బాధపడువేళ వారుమాత్రము తమగౌరవము గోలుపోయి యుండలేదా. గౌరవమెవ్వరికిఁ బ్రియముకాదు.

భూత—స్వామీ! మీకునే నెదురాడవెఱతును. మీభృత్యుల మగుమమ్ము మీరిచ్ఛవచ్చినట్లు శిక్షింపనర్హులు.

భో౯గ—దేవా! ఇతనికిఁ జాలినంతకన్న నెక్కుడు శిక్షయైనది. కావునఁ గరుణాయుతులై యితనిని మన్నించి యథాస్థానమున నుద్యోగముచేయ ననుజ్ఞయిత్తురని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఉచ్ఛ—మంచిది. భూతభిక్షూ! నీవింకెన్నటికిని నిట్లుచేయకుము. నిన్నుక్షమించితిని. యథాప్రకారము నీయధికారమందుండుము. పొమ్ము. (భూతభిక్షుఁడు నిష్క్రమించును.) చారా! నగరవిశేషములింకేమైనను గలవా?

చారు—భూవరా! మీరీమధ్య దుష్టుల శిక్షించుటచే వీథులందెం దుఁజూచినను భిక్షుకులు బిచ్చమెత్తుచు మిమ్ముఁ గీర్తించుచుండుట చూచితిమి. కొందఱిట్లు పాడుచుండిరి.

అశ్వగతి.

ఈ వసుధాధిపుఁ బోలిన యేలికలుండరుగాఁ
బావనుఁడై కడు బీదల బ్రాపుననుండెడుగా!
భూవలయంబున నీతని భూరియశంబలరెన్
గావుత నీతని దైవము కామములిచ్చికృపన్.

ఇవ్విధంబున స్తోత్రములనేకములవింటిమి స్వామీ!

ఉచ్ఛ—అది యటుండనిమ్ము. వేరుసంగతు లేమయిననుండినఁ దెలుపుము.

చారు—ముఖ్యమగుసంగతులేమియు లేవుగాని యొకటిమాత్ర ము ప్రజలు విశేషముగా ననుకొనుట వినినారము. అదే మన ఏలినవారి పరిపాలనకాలమునందియు ప్రభుత్వోద్యో గులు లంచములుదినుటగాని, బీదల భూగృహముల నధి కారబలముచే నపహరించుటగాని మానినారని ప్రజలు పరమసంతోషముతోనున్నారు.

ఉచ్ఛ—మంచిది. మీరిపుడుపొండు. అవసరముండినప్పుడు మరలపిలిపించెదను.

చారు—చిత్తము. (నమస్కరించి నిష్క్రమింతురు.)

ఉచ్ఛ—భోగసేనా! పొద్దుచాలమైనది. వెడలుదమురమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఉచ్ఛల విషాదము.

ద్వితీయాంకము

ప్రథమరంగము.

(స్థలము:—శ్రీనగరములో స్వయంభూ దేవాలయము.)

ప్రవేశము:—శ్రద్ధాసేనుఁడు.

శ్రద్ధా—(స్వగతము)

ఉ. కాలము మారె నుచ్ఛలుని కాంక్షలు మీఱె నురంతబాధచేఁ
జాలకృశింపఁ జొచ్చెను ప్రజానివహంబు తెఱంగికేది యే
లీలను సెంమనిట్టి విపరీతములుండునె నేడు హర్షభూ
పాలుని గోలుపోయి యల ప్రాకృతునిం గొలువంగవచ్చెగా.

ఈ యుచ్ఛలుఁడు నిరంకుశాధిపత్యమును వహించి ప్రజాపీడన గావింపఁ దొడగెను. ఆత్మసంరక్షణమునకును, శౌర్యమునకును, గౌరవమునకును నాధారమైన శస్త్రసమితిని డామరులు ధరింపఁగూడదనియు, వారు గుఱ్ఱములపై స్వారిచేయఁగూడదనియు నితఁడు చిత్రవిచిత్రశాసనములఁ జేసినాఁడు. జనులు సభలనుగూడ చేయఁగూడదట. ఎందైన నలుగురు మాట్లాడికొనినచో వెంటనే చారుడెవఁడైన వారిమాటలపొంచి వినుచుండును. భావములనరికట్టిన మూర్ఖుడితఁడుతప్ప పూర్వమెందైన నెవఁడైననుండెనా?

మున్నె రాజులిట్లు చేయఁజూడలేదు. వినలేదు. మఱియుద్వంద్వ యుద్ధములందీతని కధికాసక్తి. భూతదయ యించుకైననువలదా? ఖడ్గములొండొంటి నొఱసిమెఱసి శరీరములఁజీల్చిన నీతనియంగ ములకేమైన నొప్పియుండునా? ఈక్రూరసర్పమిప్పుడే జనులను గా ఱియపెట్టుచుండ విషకోశములు వృద్ధియైనపిమ్మట కాట్లచే నెంద ఱను నాశనముచేయునో యెవరికెఱుక ఎంతత్వరగా వీని దురహం కారఫణమును నడగఁద్రొక్కిన లోకమునకంత క్షేమము...

నా ప్రియస్నేహితుఁడగు తేజుఁడు లోహారమునుండి నేడేకదా వచ్చునట్లుజాబువ్రాసియుండెను. ఆజాబులో "నీకు నేను స్వయ ముగా సంతోషవార్తను వినుపింతును" అని మాత్రము సూచిం చియుండెను. ఈ సువార్త యేమైయుండునోకదా? సున్నలునికిని నచ్ఛలునికిని ద్వేషముకలిగియుండునా? ఏలతొండఱ? అతఁడు వచ్చినవెంటనే చూడానేనునితో వతనినిచ్చుటకుఁ బిలిచికొనిర మ్మని చెప్పియుంటినికదా వారువచ్చినపిమ్మట సర్వమును విశద మగును......అంధకారము బంధురంబై కకుబంతరంబుల గప్పి కొనుచున్నది—ఏలయో నాస్నేహితులింకను వచ్చినవారుకారు.

ఉ. చీకటిపర్వె నల్దిశల శీతలవాయువు వ్యాప్తినొందె భ
ల్లూకమురీతి యామవతి లోపలకెల్లను భీతిగొల్పి తా
నేకడఁజూచినన్ మసలు; నేకటమై యిల జంబుకంబులున్
ఘూకములున్ నిశీథమును గూర్చిన స్తోత్రము సేయుచుండెడిన్,

ఘట్టిసమయము కదా మాయుద్యమమునకుఁ దోడుపడునట్లిది. యా మవతీదేవీ! నక్షత్ర కిరీటాలంకృతయైనరాణీ! నిన్నెంతని సంస్తు తింతు. ఈనిశీథంబున

సీ. మధుపాన మత్తులై మాటికీ మంతలఁ
శీల్చుచు వింతగాఁ ద్రేలువారు
జీవనమెంతయో చేటుగాఁ గనబడ
నాత్మహత్యకు సిద్ధమైనవారు

ధనికగృహంబుల ద్వారంబులను జీల్చి
తమకందినట్టివి తడవువారు
తన్వాతీరెడురీతిఁ దన్వులతోఁగూడి
సుఖసాగరంబునఁ జొక్కువారు
గీ. జనుల హితమునుగోరు విచారమతులు
పీడితాళినిరక్షించు విమలమతులు
స్వీయకర్మల మగ్నులై చిక్కియుండ
మితము మారుచు నిద్రింతు రితరజనులు.

(లోపల ధ్వని విని) ఎవ్వరో యీ దిక్కున వచ్చుచున్న ట్లు తోఁచుచున్నది......ఎవరక్కడ?

చూడ—శ్రద్ధాసేనుని మిత్రులు.

శ్రద్ధా—చూడాసేనుని ధ్వని! ఏమోయి యింత యాలస్యము. మన తేజుఁడు వచ్చినాఁడా?

చూడ—మన ముఖ్య కార్యసాధకుఁడైన యీ తేజుని వెంబడించి కొనివచ్చుటలో నాలస్యమైనది.

శ్రద్ధా—తేజా! నీకు నమస్కారములు. నీ పునస్సందర్శనము వలన నా కత్యంతానందము కలిగినది. మనము తలపెట్టిన యుద్యమ మందు నీ కెంత జయము కలిగినదో వినుటకు నా కాతురత మెండగు చున్నది. నీ ప్రయత్నములందు జయమే కలిగియుండిన నా సంతోషమునకు మేరయే యుండదు. ఏదీ నీ వృత్తాంత మంతయు సూక్ష్మముగా వెల్లడింపుమా?

తేజు—శ్రద్ధాసేనుని వంటి నీతి విద్యా విశారదుఁడు కార్యమును నడపుచుండ నా ప్రయత్నములకు విఘ్నము లేల కలుగును?

చూడ—మిత్రమా! జాగేలచేసెదవు. త్వరగాఁ దెలుపరాదా?

తేజ—అట్లైన వినుఁడు. సుస్సలరాజునకుఁ బ్రథమమునఁ దన యన్నయగు నుచ్చల రాజుపై గాఢమగు భక్తియుండెను.

కాని దిన దిన మాతని మనస్సున కెక్కునట్లుగాఁ దన యన్నపై నేరారోపణము చేయుచు వచ్చితిని. నేను బన్నిన యుక్తులన్నియు నిప్పుడు మీకుఁ జెప్ప నవసరములేదు. నా పరిశ్రమముయొక్క ఫలిత మేమనగా సుస్సలుఁడు తుదకు తన యన్న యందలి విశ్వాసమును వదలుకొనెను. అంతటితో దృప్తినొందక యొక గొప్ప సైన్యమును సిద్ధము చేసి యింతలో నుచ్ఛలరాజుపై దాడి వెడలనున్నవాఁడు. నా కిచ్చట చాల యవసర కార్యములుండెనని సుస్సలునితో సెలవు తీసికొని వచ్చితిని.

శ్రద్ధా—సెబాస్. తేజా. నీ చాతురీ మహిమకు చాల మెచ్చితిని. నీ యీ సహాయము వలన మన యుద్యమమునకు జయమే యని నా యంతరాత్మ చెప్పుచున్నది. ఇక్కడి విశేషములు నీ కేమైనఁ దెలియునా?

తేజ—ఇప్పు డిప్పుడే కొన్ని చూడా సేనుని వలన వింటిని

శ్రద్ధా—రాజు దిన దినము జనులచే ద్వంద్వ యుద్ధములు చేయించుచు లోకుల బాధించుచున్నారు. ఇంతియకాక అనేకోద్యోగుల నిష్కారణముగాఁ దమ పదవులనుండి వెడలఁ గొట్టుచున్నాడు. కొంతకాలము క్రిందట నన్నును కోశాధిపత్యమునుండి తొలగించి యున్నారు.

తేజ—ఈ రాజసేవ చేయుటకన్న నూరకుండుటే మేలు.

చూడ—ఉద్యోగులన్న జ్ఞాపకము వచ్చెను. పాపమా భూతభిక్షుని సంకెలలతో నూరేగించినప్పటినుండియు నుద్యోగు లందరును భయ భ్రాంతులై యున్నారు.

శ్రద్ధా—అతఁడొకఁడే యననేల మొన్ననే లలితాంగునిపై భోప్రసాస ల యిండ్లకతడు పోవుచున్నాడని కోపించి యతనిని వేశ్యలతోఁ గూడ నాట్యమాడించి హాస్యాస్పదునిగాఁ జేసెను. ఇట్లెందరనో కష్టపెట్టుచుండ మ్మనము మాన

ము ధరించి యుండుట పాడియా తేజా! నీ బంధువగు తిల
కుని వృత్తాంత మేమైనఁ దెలసినా?

తేజ——ఇంకెక్కడి వృత్తాంతమయ్యా! ఈ రాజ శాసనము నుల్లం
ఘింప నెట్టి బలశాలురకైనను శక్యమా? శ్రద్ధాసేనా,
బుద్ధి కౌశలమున నీ వసామాన్యుడవు. మన మీ రాజును
రూపు మాపుటకై యేమేమి యాలోచనలు చేసితివి.

శ్రద్ధ——నే నతో వీరులను మన యుద్యమములలోఁ జేర్చి యు
న్నాడను. మన బలములన్నియుఁ గూడిన పిమ్మట నా
కార్య మెంతటిది.

ఘూడా——ఇప్పు డెందరు మనకు సాయపడుదురు.

శ్రద్ధా——నా సోదరుడగు ప్రయాగుఁడు నా వెంట నంటియుండును
రాజ ఖడ్గధారియగు సుజనాకరుఁడు మన పక్షముననే
యున్నాడు. వృద్ధుఁడు, హంసరథుఁడు, భూతభిక్షుడు
మున్నగువా రనేకులు మనకుఁ దోడైయున్నారు. కాని
మన కెందరు సహాయము చేసినను భోగసేనుడు మాత్రము
మనకుఁ బ్రతికూలుఁడైన కార్యసాధన చాల కష్టమగును.

గీ. వాసుదేవుని సాహాయ్య బలముచేతఁ
పాండవేయులు దౌష్ట్యంబు పాపి నటుల
భోగసేనుని మన దీక్షఁ బూనఁ జేసి
యుచ్ఛ్రల ధ్వంస మొనరించు టురవు సుమ్ము.

భోగసేనునియందు డామరులకు విశ్వాసము మెండు ఉచ్ఛ్ర
లుఁడీ డామరులను నిరాయుధులనుగాఁ జేసినందులకు
వీరికి రాజుపై ప్రీతితగ్గినది. ఇట్టిసమయములో మనపక్ష
మునకు భోగసేనుని ద్రిప్పినచో నతని పేరుతో మన మెం
తయైనను సాధింపవచ్చును. జనులందఱును ఆర్తినొందినట్లు
భోగసేనుని కనేకలేఖలు వ్రాయించి యుతనియింటిలో

నికిని ద్వేషము కలుగునట్లుగా భోగసేనునిపై నింద్యలు మోపినట్టి జాబులు రాజుగారి కంపియున్నాను. ఇంతలో సున్నలునికిని, ఉచ్ఛలునికిని యుద్ధము జరుగును గదా. దానికిని గారకుఁడు భోగసేనుఁడే యని రాజునకు బోధపడునట్లు చేసెదను. ఈ తంత్రముచే వారిరువు రన్యోన్య ప్రతికూలు రగుదురు. ఇంతవరకు నేను బన్నిన యుక్తులెంత మాత్రము పనిచేసినవో రేపుసాయంతనము భోగసేనునితోఁ గలిసి కనుఁగొనెదను.

తేజ—శ్రద్ధాసేనా! ఏమి నీ చాతురీమహిమ! ఓయీ. భోగసేనునితో మాట్లాడునప్పుడు చాల జాగ్రత్తతో మెలఁగ వలయును సుమా.

శ్రద్ధా—సుహృద్రత్నములారా, అంతమాత్రము నాకుఁ దెలియదా? మీరును మెలకువతో నుండవలయును. ఈ రహస్యమును హాస్యమునకైన నెవ్వరితోడను బ్రసంగింపఁ గూడదు సుమా

తేజ
చూడా } —అట్లే చేయుదుము.

శ్రద్ధా—మనము ముందు వారమునాడు రాత్రి కాలమం దిదే స్వయంభూదేవాలయములోఁ జేరవలయును. మన మిత్రుల నందరను నిచ్చట సమకూర్చికొని కర్తవ్యము నాలోచించెదము-

తేజు—అటులే కానిమ్ము. ప్రకృతము సెలవ[illegible]ను.

చూడా—మిత్రమా! నమస్కారములు.

(తేజుఁడు చూడాసేనుఁడు నిష్క్రమింతురు.)

శ్రద్ధా—(స్వగతము) ఈ తేజుని సహాయమున నా పగ కొంత వఱకు సిద్ధించినటులే. ఇప్పుడు తెటస్థించినసంగ్రామ మందీ సుస్సలోచ్ఛలులలో నొకరు కూలినక్లైనఁ బిమ్మట తక్కిన కార్య మాలోచింప వచ్చును. నన్నీ యుచ్ఛలుఁడు కోశాధిపత్యము నుండి తొలఁగించి నందులకుఁ దగిన ఫల మందఁగలఁడు. వీనిని ధ్వంసముచేయు వఱకునాకు శాంతి యుండదు. రేపు భోగసేనుని మనస్సును గుర్తించెదను. ఇతనికి రాజుపై విశ్వాసము లేకుండునట్లు జాబులు వ్రా యించి యింటిలో వేయించి యుంటినిగదా. వాని ఫలి తము జూపలయును.

ద్వితీయరంగము

—:o:—

స్థలము — శ్రీనగరము

[భోగసేనుఁడు ప్రవేశించును]

—(ఉత్తరము చదువుచు) ....

"ఈకార్య సంఘటనమునకీవె సమర్థుండవు. నీ శుద్ధమానసమే నిన్ను ప్రజాహృదయ సింహాసనమున నధిష్ఠింపఁజేయుచున్నది. ప్రజాక్షోభమును బోనడఁచి దుష్టభూదారనాశన మొనర్చు భాగ్యము నీకుఁగాక మఱెవ్వరి కబ్బును. ఆలోచించుము. ఉదాసీనము సేయకుము." ....

ఉదాసీనమువలదా? ఆలోచింపవలయునా? అవును. ఆలోచింపవలసిన విషయమే. ఆహా! ఎంతచిత్రము. కొలఁది సంవత్సరములు రాజ్యము సేయకమునుపే యీ యుచ్ఛల మహారాజెంతటి నిందకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ...ఏలనాకిట్టి యుత్తరము లనుదినము పంపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి యుత్తరముల నాయింట నెవరువేయుచున్నారో యూహింపఁజాలకున్నాఁడను. దీని కంతయుఁ బ్రబల కారణమే యుండవలయును. లోకులు వ్యాకుల చిత్తులు కాకున్న బహు భంగుల విలపించుచు నన్నుఁ బోలిన వారిని బ్రోత్సహింపఁదలపెట్టరుకదా! ఉచ్ఛలా! నీ సద్గుణ ప్రసూన మరందమును నేరీతి నీదుష్టచేష్టా భ్రమరములు గ్రోలి చొక్కుచున్నవి. ఇంతలోననే యెంతటి మార్పు నీలోఁ గలిగెను.

త్రవాసి ధారచే దిక్కు దిక్కుల నుండు శత్రు సంఘాతంబుఁ జంపునాఁడు
ార్ష భూపాల మహాగర్వ నిర్మూల నార్జిత కీర్తిచే నలరునాఁడు
కివతాయతనాది దివ్య నికేతన నిర్మాణ చతురత నేగడు నాఁడు
సాయోపవిష్టులౌ పౌరుల మెప్పించి న్యాయసంస్థాపనఁ జేయునాఁడు

గీ. వర్ష దానము గురియు దివస్పతియన
దానవర్షము నిచ్చుచుఁ దనరునాఁడు

భో°గ—శ్రద్ధాసేనా! ప్రజలకేకాక నీవంటివారికిని నీ రాజువలన నపచారము కలిగినదని నే నెరుఁగుదును. అందువలననే నీ మనస్సునందశ్శాంతి ప్రబలియున్నది.

శ్రద్ధా—నే నంతటి స్వార్థపరుఁడనుగాను. నా కయిన కష్టమునకు నే నావంతయైనను జింతింపను. నావంటివా రెందఱో యవమానితులైయుండ నాదొక లెక్కయా? భూతభిక్షుని గ్రూరజంతువుగ బ్రదర్శించినటుల సంకెలలతో నగరమందుఁ ద్రిప్పెను. లలితాంగుని తుచ్ఛవేశ్యాజనముతోఁ గూడ నాట్యమాడించెను. దంచకుఁడు- రక్షకుఁడు, అను వార లీ రాజుబాధకుఁ దాళనివారై దేశ బంధు మిత్రాదుల వదలి పాఱిపోయిరి. న్యాయాన్యాయ విచక్షణ శక్తులచే నొప్పు మీకు దీని కంతయుఁ గారణమరయఁ గష్టముకాదు.

భో°గ—ఓయీ! నీ కొక సంగతి తెలుపవలయును. నీవు వచ్చుటకుఁ బూర్వ మిప్పు డిప్పుడే దాని విషయమై యాలోచించుచుంటిని. ఇటీవల నా కనేక "పత్రములు" రాజ ప్రతికూలముగా వ్రాయఁబడి పంపఁబడు చున్నవి. ఇదిగో దీనిని చూడుము.

(జాబు నందిచ్చును)

శ్రద్ధా—(చూచి) (స్వగతము) ఇది నేను వ్రాయించినదే. వెదుకబోయిన తీవె కాలనే తగుల్కొన్నది, ఇదిమంచిసమయము. ఇతనికి బాగుగా బురిపెట్టెదను. (ప్రకాశముగా) న్యాయాధిపా! మీ కాశ్చర్యమేలఁ గలుగ వలయును. మీరీభూపతి దుర్మార్గము నడఁపఁ జాలిన వారని ప్రజలు మీ మ్రోల మొఱలిడు చున్నారు. కాని వేరుకాదు. మీయట్టి ఖ్యాతి నా కుండిన నే నెంత చేసియుండను. ఆర్యా! విధ్యుక్తధర్మమును నెరవేర్ప వలయును.

భోగ—ఓయి! నన్నేమి సేయుమనెదవు?

శ్రద్ధా—ప్రజలకు యథార్థమైన సంకటములేవియున్నవో వానిని దొలఁగింప వలయును.

భోగ—అవెట్లు సాధ్యము?

శ్రద్ధా—భావి కాలపుఁ బాలకులును బాలితులును నీ పేరును స్మరించునట్లుగా నీ రాజుకు బుద్ధిచెప్పుటయే కార్య సాధనా పద్ధతి.

భోగ—నే నెంతవాఁడ నట్టి కార్యమునకుఁ బూనుకొనుటకు?

శ్రద్ధా—గొప్పవాడు తమ గొప్పతనమును దామే పొగడుకొందురా? భోగసేనా! నీ వీ యుచ్ఛృంఖలపతిని సమ్మకముతో సేవించుచుండుటచే నితని లోపములను సరిగా గమనించిన వాఁడవుకావు. ఆ కష్టము లన్నియు ననుభవించు నన్నుఁబోలిన ప్రజలకుఁ దెలియును. అనేకులు "భోగసేనుఁడు మా కభయ మిచ్చిన బాగుపడుదుము కదా" యని వగచుచు దుఃఖించుట గంటిని.

భోగ—శ్రద్ధాసేనా! నాయకుఁడెంత చెడ్డవాఁడైనను నతనికి ద్రోహము దలఁచుట చెడ్డదికాదా? రాజు విష్ణ్వంశా సంభూతుఁడని శాస్త్రములు వల్కవా?

శ్రద్ధా—మీరింకను బూర్వాచార పరాయణులు

శా. "నా విష్ణుః పృథివీపతి" యనెడు శాస్త్రార్థంబు విఖ్యాతమే!
యా విష్ణ్వంశమునన్ జనించు నరపాలాగ్రేసరుం డెన్నగా
ధీ విద్యాయుతుఁడై సమస్త జన సంతృప్తి కృతుండై కృపా
భావుండైన నతండె పో సకల సంభావ్యుండు పూజ్యుం డిలన్.

మన వేద బ్రాహ్మణములఁ జదివినఁ బూర్వకాల మందును లోకులు దుష్టరాజుల నిర్మూలించి ప్రజాపాలనమే స్థాపించి నటులఁ గానుపించెడి. పూర్వకాలమందు మన

ప్పిన శే వని కరణి, త్రిశం
ఖుని బోలిన వాఁడగుచును శోభలనొంచుఁగా.

నీకు సంపూర్ణముగాఁ దృప్తి కలిగిన పిమ్మటనే యభిప్రాయమునిమ్ము.

భోగ—ఇది మంచి యాలోచన.

శ్రద్ధా—ఇంక నాకు సెలవొసంగుఁడు. నేటి సంభాషణ విషయమై దీర్ఘాలోచన చేయుటకై పునః పునః ప్రార్థన గావించుచున్నాను.

భోగ—నీయంతటి ప్రతిభాశాలి యనేక నూతన భావములతో బోధించు చుండ నేను దీర్ఘాలోచన చేయకుందునా?

శ్రద్ధా—అత్యంతాను గ్రహీతుఁడను. ఇక సెలవు.

భోగ—మంచిది. (గృహములోనికి వెళ్లును.)

శ్రద్ధా—(స్వగతము) శేషో మాషో సుస్వలోచ్ఛ్వలులకు యుద్ధము జరుగును. అందు సుస్వలుఁడు జయమందెనా చూచుకొందము. లేక యుచ్ఛ్వలుఁడే జయించెనా భోగసేనునికి ముప్పు వాటిల్లును. ఈ యుద్ధమునకు భోగసేనుఁడును, చూడాసేనుఁడును గారకులని యుచ్ఛ్వలుని కిదివరకే పలుమాఱు రహస్యముగా జాబులు వ్రాసిపంపి యుంటినిగదా. దీని వలన వీరు తమ పదవులనుండి తొలగింపఁబడుట నిజము. ఎట్లైనను నాకార్య సాధనమున కనుపగు శుభసూచనములు కానవచ్చుచున్నవి.

తృతీయరంగము.

స్థలము:—శ్రీనగరము.

ప్రవేశము:—ఉచ్ఛలరాజు, గర్గచంద్రుఁడు.

ఉచ్ఛల—ఎంత చిత్రము. ధర్మకాలము దిన దినము క్షీణించు చున్నట్లు తోఁచుచున్నది. అగ్రజుఁడగు శ్రీరామచంద్రుని దైవముగా భావించిన లక్ష్మణుని చరిత్రమును మనము పలుమారు విని యుండియు నేటి కాలమున నిట్టి విపరీత ములఁ జూడవలసి వచ్చెను.

గర్గ—భూపా, ఎవ్వరో కొందరు ద్రోహులు కలసి యీ సుస్సల రాజు గుణములనిట్లు మార్చిరికాని అతఁడింతటి ద్రోహ ము మీ యెడఁ జేయువాఁడుకాఁడు.

ఉచ్ఛ—అది నిశ్చయము. నాకును మాసుస్సలుని వృత్తాంత మం తయుఁ దెలిసెను. అది తర్వాత ఆలోచింతము. గర్గచం ద్రా నేను యుద్ధమునుండి వచ్చిన పిమ్మట యేమేమి జరి గెనో చెప్పుము.

గర్గ—స్వామీ, ఏమి చెప్పుదును. సుస్సలరాజు శల్యపురములో నున్నారని తాము సైన్యముతో నేతెంచి యచ్చటవారు లేరనియు దరద్దేశములో నున్నారనియు విని నన్నచటికిఁ బంపి తాము వచ్చితిరికదా.

ఉచ్ఛ—అవును. పిమ్మట యేమిజరిగెను?

గర్గ—ఆ సుస్సల యువరాజుగారు చతురంగ సైన్య సమేతులై యతివేగముతో మా పైకి వచ్చుచుండ నా సైన్యములు ప్రళయకాల సముద్భూత జలధర పంక్తులో యనఁ జూప రులకు భీతి గొలుపుచుండెను.

ఇట్లనేక రీతుల వారిని బురికొల్పి మరల రణోత్సుకులనుగాఁ జేసెను. వా రంత లజ్జాహత చేతస్కులై ద్విగుణీకృత క్రోధముతో మన బలములతోఁ బోరాడఁ జొచ్చిరి.

ఉచ్ఛల—చాల ప్రశంసనీయము, అటుపిమ్మట?

గర్గ—మన రాణువ యంత భయ భ్రాంతమై నడలుకొనుటఁ జూచి మూలసైన్యమును వారి సహాయార్థమైన డపి యుద్ధముచేయ సుస్సలరాజు సైన్యము సగము నాశనమగుడు తక్కిన వారు తమ కాళ్లకు బుద్ధి చెప్పిరి.

ఉచ్ఛల—నా యనుజుని వృత్తాంతమెట్లు?

గర్గ—స్వామీ! ధైర్యసాహసము లందును నతఁడు మీ తమ్ముఁడే యన వలయును. తన భటులు వెన్నిచ్చుచుండ దానఁ జలింపనివాఁడై కొంతవరకుఁ బోరాడి తన యశ్వమును ద్రిప్పికొని లోహరాభి ముఖుఁడై వెడలిపోయెను.

ఉచ్ఛల—వెంబడింప లేదా?

గర్గ—ఇందు నాతప్పు కలదు. తమ యనుజుని బట్టి యవమానించుటకు మీ భృత్యుని కిచ్ఛ పొడమలేదు.

ఉచ్ఛ—సేనానీ, నీ యౌదార్యమునకు మెచ్చితిని. నాకును వానిపై కోపమేమియును లేదు సుమా. వానిని బూర్తిగా మన్నించితి ననియు, యథాప్రకారము లోహర నేలుచుండుమనియు నా మాటగా వ్రాసిపంపుము. మాకుహనా మిత్రులు కొందరు వాని గుణముల మార్చిరని నా కనుమానము కలిగియున్నది.

గ—వారెవ్వరో తెలిసికొనవచ్చునా?

ఉచ్ఛ—నీతోఁ జెప్ప కేమి? చూడాసేనుఁడును, భోగసేనుఁడును దీనికంతయు ముఖ్యకారకులని నాకుత్తరములు కొన్ని పంపబడినవి. తేజనిమూలమున వారుమాసుస్సలునికి తప్పు బోధలు చేసిరని తెలియవచ్చినది.

గర్గ—అహా! ఇంతటికార్యము వారివలనఁ గలిగెనా? నేనిది నమ్మఁజాలను.

ఉచ్ఛ—అనుమానమొకటి యంకురించినదికదా. ఇంతేకాక తేజుడిటకు వచ్చినవారములోనే సుస్సలుడు యుద్ధమునకు వచ్చెను. తేజుడువచ్చినప్పటినుండి చూడా సేన భోగ సేనులతో పలుమారు కలిసి యేమేమో రహస్యాలోచనలు చేసినాడని మాచారులు తెలిపినారు.

గర్గ—మహారాజా, చూడా సేనునివిషయము నేను జెప్పఁజాలను గానిభోగసేనుఁడెప్పటికిని ద్రోహమునుదలంచువాఁడు కాఁడు. అత్యుత్తముఁడని నాయభిప్రాయము.

ఉచ్ఛ—అయిన నిట్లుచేయుదును. సంశయ నివారణంబగువఱకు వీరిని నుద్యోగమునుండి తొలఁగించెదను.

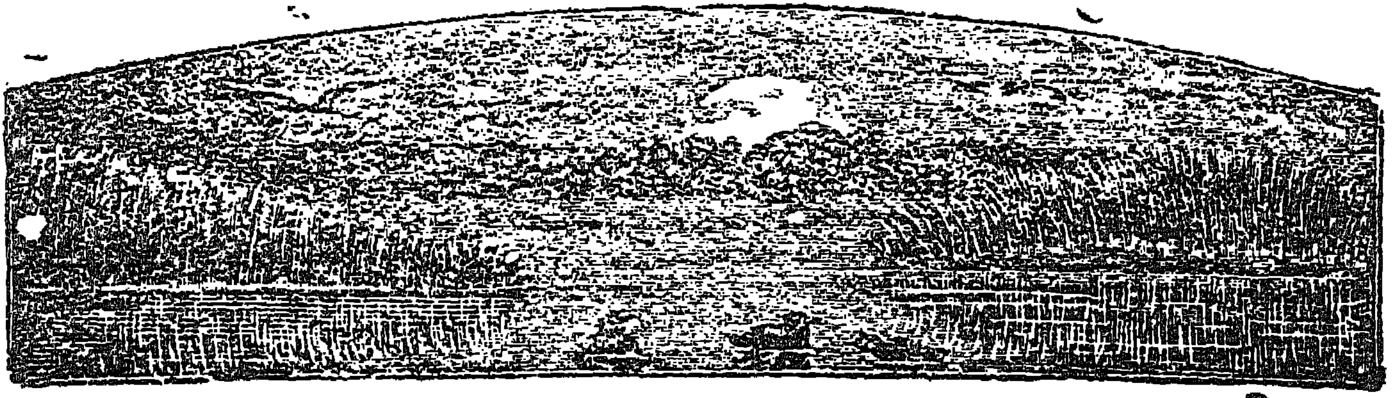
గర్గ—అట్లుచేయుట సమంజసముగా నుండదని నమ్ముచున్నాను. అందుపై దేవరవారిచిత్తము.

ఉచ్ఛ—అనుమానము పాయునంతవఱకే యట్లు వారిని నధికారచ్యుతులనుగాఁ జేయుదును. వారు నిర్దోషులని నాకు విశదమయ్యెనేని వారిని మఱింతగౌరవముతో సన్మానించి యున్నతస్థానములందు నెలకొల్పుదును. కావున నీవు చింతింపవలదు.

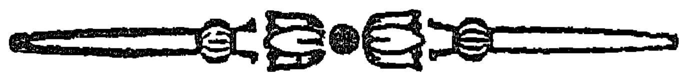
గర్గ—ప్రభువుగారి చిత్తము.

(నిష్క్రమింతురు.)

ఉచ్ఛలవిషాదము.

తృతీయాంకము.

ప్రథమ రంగము.

(స్థలము శ్రీనగరమందు. స్వయంభూదేవాలయము.)

(తేజుఁడు, హంసరథుఁడు, ప్రవేశించుచురు.)

తేజు——హంసరథా, ఉచ్ఛలమహారాజు తనశత్రువునిపై జయమందెనని వినినప్పటినుండియు నిప్పుద్రొక్కిన కోతివలెనైనది నాయవస్థ. నేఁజేసినప్రయత్నములన్నియు బూదిలో హోమము చేసినట్లయ్యెను. ఈ క్రూరునికి దైవబల మింకెంత కాలమున్నదో యేమో? దురాత్ముల కభివృద్ధిని సన్మార్గులకు క్షీణదశను బ్రాపింపఁజేసిన యాబ్రహ్మదేవుని నేమనిదూరవలయును? ఈరాజు తన నూతనవిజయముచే మదాంధుఁడై మనబోటివారి నింకెంతవ్యాకులపెట్టునోకదా!

హంస——మన శ్రద్ధాసేనుని సామర్థ్య సాహసములవలన మనము త్వరలో నీచండశాసనుని నిర్మూలించి యెదపై చేయిడికొని నిద్రింపగలము.

తేజ—హంసరథా, నిన్నటివృత్తాంతమువింటివా?

హంస—అదేదో చెప్పుము.

తేజ—న్యాయాధికారివై యుచ్ఛలుని కత్యంతప్రీతిపాత్రుఁడై యుండిన భోగసేనుఁడు నిష్కారణముగ నిన్న తనయుద్యోగమునుండి వెడలింపఁబడెను. మఱియు నగరరక్షకుఁడైనచూడాసేనుఁడుకూడ నిట్టిగౌరవమునే పొందియున్నాఁడు.

గీ. ఆప్తవర్గంబు నంతయు నవలఁద్రోసి
స్వీయశక్తి నెనమ్మి బృధ్వీధవుండు
త్రోవఁజూపెడివారలఁ ద్రోసిపుచ్చి
చేతకట్టెను నమ్మెడు చీకుకరణి.

హంస—అవును, ఈ సంగతినేనుగూడ వింటిని ఇదంతయు మన శ్రద్ధాసేనుని చాకచక్యమేసుమా! భోగసేనుని విషయమై రాజుగారికి నిందారూపకముగా వార్తలంపితినని శ్రద్ధాసేనుడు మనకా నాడు తెలిపియుండెను గదా! తప్పక దాని ఫలితమేయిది. కాని చూడాసేనుని నేల యుద్యోగము నుండి తొలగించెనో యూహింపజాలము.

తేజ—ఇందేమి యాశ్చర్యమున్నది? నూతన ప్రియులుకదా పార్థివులు.

(చూడాసేనుఁడు భూతరక్షకుఁడు ప్రవేశింతురు.)

తేజ—చూడాసేనా, నీయుద్యోగము పోయినప్పటినుంచి నీ కెట్లున్నదో చెప్పుమా.

చూడా—వీపుపైనుండి పెద్దబరువు జాఱిపడినట్లున్నది.

తేజ—భూతభిక్షూ, క్షేమముగానున్నావుగదా.

భూత—బ్రాహ్మణోత్తమా, నీకునమస్కారము.

తేజ—దీర్ఘాయుష్యమస్తు. కార్యసాఫల్యమస్తు.

హంస—ఏమయ్యా, మంత్రములకు మామిడికాయలు రాలునా? నీ యాశీర్వాదముచేతనే కాబోలు మనకు కార్యసాఫల్యమగుట.

తేజ—చూడుము, నాదే మొదటిదెబ్బ. భూతభిక్షా నిన్నానాడ నవమానించిన రాజుగారి ఋణమును నేనేతీర్చువాడను సుమా.

భూత—అట్లైన పైవడ్డీని నేనుజెల్లించుదును లెమ్ము.

చూడ—మిత్రులార, భోగసేనుడు స్థానభ్రష్టుడగుటచే నింక మన కుసహాయభూతుడుగా నుండునని నమ్ముచున్నాను.

తేజ—చూడా, మేమింతవరకే సంగతిని గూర్చియే ముచ్చటించుచుంటిమి ఈ మహారాజుతనను గొలుచు వారి నందఱను దఱిమివేయుట యంధప్రక్రియగా నున్నది.

భూత—ఇంకను శ్రద్ధాసేనుడెందుకో రాలేదు.

(ప్రవేశము ప్రయాగుడు)

హంస—అనుచుండగనే శ్రద్ధాసేనుని తమ్ముడు వచ్చిచేరెను. ఓయీ ప్రయాగ, ఏలనీ యగ్రజుడింకను రాలేదు?

ప్రయా—ఆతడు భోగసేనుని వెంబడించుకొని గృహమునుండి బయలు దేరుచు నన్ను ముదంపెను. క్షణకాలములోపలనే వారిరువురును నిచటికి రాగలరు.

తేజ—వహ్వా భోగసేనుడు కూడ మనతో నేకీభవించినాడా? ఇంకమనము విజయమందుటలో సంశయింపఁబనిలేదు.

చూడ—ఓయి, శ్రద్ధాసేనుడెంతటి గడుసువాఁడో చూడుము. భోగసేనునంతటి వానిని వశీకరించుకొనెను.

(శ్రద్ధాసేనుఁడు, భోగసేనుఁడు ప్రవేశింతురు)

శ్రద్ధా—కనుఁడు, మనహంసరథుఁడు, నగర రక్షకస్థాన పరిభ్రష్టుఁడైన చూడా సేనుఁడు, తిలకుని బంధువగు తేజుఁడు, అవమానితుఁడైన భూతి భిక్షుఁడు, వీరందఱును మీ కొఱకు నిరీక్షించుచున్నారు. దేశారాధకులారా, నేఁడు మనకుఁ బుణ్యదినము. సర్వజన వంద్యులైన భోగసేన మహాశయులు ప్రజా సంక్షోభ పరిశమనార్థమై మనకు నాయకులై కార్యమునడుప సంసిద్ధులైయున్నారు. కలమరిచేతినావయునుబోలె మన యుద్యమము పీరిచే విపదంబుధినుండి తరించుటలో నేమిసందేహము? ఇంకజాగేల, కార్యాలోచనము సేయుదము. అందఱును నాసీనులగుఁడు.

(అందఱు కూర్చుందురు.)

భోగ—స్నేహితులారా; బహు సంఖ్యాకుల మేలుకొఱకై యొక్కనికిఁ గష్టము గలిగింపవలసి వచ్చినది. మన విధ్యుక్త ధర్మమును మనము చేయువారము. కావున మన యాచరణీయములను మనము బాగుగా నాలోచింపవలయును.

శ్రద్ధా—ఎంత త్వరగా నుచ్ఛలుఁడంత మొందిన నంత శ్రేయస్కరము.

తేజ—అవును, మే మా సంగతి గమనించి యున్నారము.

శ్రద్ధా—ఎన్నఁడు మన మీకార్య మొనరింప వలయునో తెలుపుఁడు.

భోగ—రేపు పుష్యశుద్ధ షష్ఠినాఁడు మనమీకార్యమును సాధించుట బాగని తోఁచెడిని.

శ్రద్ధా—మంచిది. మీరు వల్కు రీతినే చేయుదము. కాని యే కాలమందీ పనిఁ జేయుట శ్రేష్ఠము.

భోగ—రాత్రి కాలమే యుత్తమ సమయము.

సీ. నీలకంబళమందు నిశి జారచోరులఁ గరుణతోఁ గాపాడఁ గడఁగునపుడు
తారాకిరీట యుతంబైన శిరముతో యామవతీ దేవి యలరునపుడు
తనతటిద్ధారచ్యుతంబైన తుహినతుషారమౌక్తికములు జాఱునపుడు
బహువిధ దీపికల్ బహళంపు దివ్వటీకాంతుల వెలుఁగొంది క్రాలునపుడు

తే. గీ. శాస్త్రముల విప్పి వృద్ధులు సమువునపుడు
చుక్క గుంపుల సిద్ధాంత చూచునపుడు
అర్ధగోళంబుపై మబ్బు లలరినపుడు
ఉచ్ఛలుని యంత మొందింప యుక్తమౌను.

కావున రాత్రి సమయమే సరియైన సమయము.

చూడా—ఒప్పితిమి. కాని ఈ సంహార కార్యమందు ప్రథమాచరణ మెట్లు?

తేజ—అయ్యా, నా ఖడ్గము ముందా రాజ శరీరమునఁ దన యొఱను జూచికొనవలయును.

శ్రద్ధా—అట్లు కాదు, తేజా, అట్లు కాదు. జనకచంద్రుని బరిహార్య కాశ్మీరమునుండి వెడలిపోయిన తిలకుఁడు నీకు ముఖ్య బంధువు కదా. అతఁడు మరల కాశ్మీర రాజ్యమును ప్రవేశించెననియు రాజుగారి పూర్వాజ్ఞచే నతఁడు పట్టువడె ననియు మిషపెట్టి నీవు రాజు దగ్గఱ చేరి తిలకుని క్షమాపణార్థమై ప్రార్థించు చుండుము. అతఁడు నీతో వాదించునపుడు హంస రఘుఁడు వెనుకనుండి తన ఖడ్గధారచే నాతని రక్తధారల బయటకుఁ బ్రవహింపఁ జేయును. హంసరథా నీ కిది సమ్మతమా?

హంస—ఇంతకన్న నెక్కుడు గౌరవమైన కార్యమేది? అవశ్యము నేనీ పని నాచరించుదును.

శ్రద్ధా—అంత మేమందఱమును అతనిని ముట్టడించి మట్టుపెట్టుదుము.

భోగ—మిత్రులార. ఒకమాట. మన యుద్యమము త్తమ పద్ధతులతో నొప్పినదై యుండవలయును. మనము రాజ్యాంగమందు దురహంకార దాక్షిణ్య జాడ్య పీడితాంగమును ఛేదించు నొజ్జలమే కాని క్రౌర్యము వహించి రాజేశ్వర సంహారమును జేయు రుధిర పిపాసులము కాము.

శ్రద్ధా—సత్యము. సత్యము. మన మితరుల కెంత మాత్రమును హాని గలిగింపఁ గూడదు. మిత్రవరులార. ఈ ఘనోద్యమమును మీ రధికభక్తి విశ్వాసములతో జయప్రదంబుగావింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను. మన మీ యనధిలో నెంత మాత్రమును రహస్యమును వెల్లడిచేయకుండునట్లు శపథములను జేయవలయును.

తేజ—చేయుదుము. ఇది మంచి యాలోచన.

చూడ—మే మందఱమును నెట్టి శపథములఁ జేయు మనినఁ జేయువారము.

భోగ—అటుకాదు. అటుకాదు.

ఉ. లోకమునందు దుష్టులు విలుప్త మతుల్ మఱి నీచు లెల్లరుం
బ్రాకృత కీర్తులకై శపథపద్ధతి బూనుదు రంతెకాని, యు
త్త్యాకుల పాటునకై బ్రజల యార్తిని మాన్పఁ గడంగు వారికిం
బ్రాకట ధుర్యులార! తలఁపకై శపథంబులు వ్యర్థమే కదా.

కావున సత్పూరుష వాగ్దత్తమే యొక్క సాక్షి. వారి యంతరాత్మయే ద్వితీయసాక్షి. సద సద్వివేచనా చతుర మతులైన పెద్దల యభిప్రాయమే సర్వసాక్షి. కాన నీ తలఁపు నజగింపుఁడు.

శ్రద్ధా—నాయకా, మీ యభిప్రాయమునకు నమ్రుల మగు చున్నారము.

భోగ—సాహసులార, ఇంకేమయిన నభిప్రాయముల నిచ్చువారైన నీయగలరని కోరుచున్నాను.

తేజ—ఇంకేమియులేదు.

ప్రియా—యోజింపవలసిన దంతయు నయ్యెను.

భోగ—మన మాచరించు కార్యమునకు దైవ సహాయ మవశ్య ప్రార్థనీయము. ఈ జగదీశుని నెవరికిఁ దోచినట్లు వారు భజింపవలయును.

(అందఱును జేతుల జోడింతురు)

భోగ— మానిని

పాపకలోచన, భక్త విమోచక, పర్వతచాప కరాబ్జ! హరా
భావజగర్వ విభంజన, దైత్య విపాటన దక్షక, దక్షహరా।
పావన మాని వశంకర [illegible] ంకర, పాప సమూహ వినాశకరా।
ప్రోవవె దీనుల, నార్త జనంబుల, భూరి ఫలంబుల నిచ్చి కృపన్.

శ్రద్ధా— —♦ దండకము ♦—

శృంగారగాత్రా, భుజంగేంద్రభూషా, యనంగారి, దక్షాధ్వరధ్వంస దక్షా, భవత్సేవకానీక సంరక్షణాఢ్యా, మహాభక్త మానీంద్రపక్షా, సతీవక్ష కేళీ విలోలా, మహాపాప జాలాంతరాకర్ష తాత్మీయ తన్వంగి పాలా, ప్రతాపానలాభీలకీలాతి ద [illegible] దహ్య మానాసురారాతి గర్వాపహ నేత్ర, చంద్రార్ధ చూడామణీ, మమ్ము రక్షించి. రక్తిం గటాక్షించి వీక్షించి మోదంబు సంధించి కార్యంబు సాఫల్య మొందింపవే, పార్వతీశా, మహేశా! నమస్తే పునస్తేనమః!

తేజుడు— ఉపేంద్ర వజ్రము

అనంగవైరీ! గిరిజార్ధ నారీ! మునీంద్ర రక్షా! అతిపూత గాత్రా!
నిఖిల శేషా! [illegible]

భోగ—మిత్రులార. ప్రొద్దెంతయై యుండవచ్చును.

ప్రయాగ.—మన యాలోచన ప్రార్థనాదులు చేయుసరికిఁ గోడి కూయు వేళ యైనది.

భోగ—ఆహా! ఎంత త్వరగాఁ బ్రొద్దు మన మాటల సందున జాఱిపోయినది. ఇంక త్వరలోఁ బ్రొద్దు పొడచు నేమొ.

తే॥ గీ॥ కొంత సైపవె యో యుషః కొంత, యింత
తొందఱవలదు, మాకు సంతుష్టి గలుగ
నీను నీలకంబళమందు నిద్రజెందు.
మరణ కుసుమంబు నీకు సమర్పణంబు.

కార్యబంధులార, ఇంక జాగ్రైన మనము గుర్తింపఁబడుదుము. త్వరిత గతిని మీ మీ గృహములకు వేరు వేరు మార్గముల నరుగుఁడు. మన మందఱము చీలునప్పుడొక సంగతిని జ్ఞాపకము చేసెదను. మీ మీ ఖడ్గముల సాన బెట్టుఁడు. వాని తళుకులందు మన చుఱుకుఁదనము వెల్లడి యగును.

శ్రద్ధా—శుక్లపక్ష షష్ఠీ రాత్రి సమయమును మఱవకుడు.

తేజ—చిత్తము. అయ్యా, మే మిటు పోయెదము.

[తేజ. హంస. నిష్క్ర—]

భోగ—శ్రద్ధానేనా, రమ్ము మన మిటు వెడలుదము.

[అందఱును నిష్క్రమింతురు]

ద్వితీయ రంగము

(ప్రశస్త కలశుఁడు ప్రవేశించును)

ప్రశ-(స్వగతము) ఏమీ యీచిత్రము. నేననంత రాజ, కలశరాజ హర్ష దేవ మహారాజుల పరిపాలనములఁ జూచితిని గాని యీ యుచ్ఛల భూపతి ప్రభుత్వమున నేఁ డతి చిత్ర భయంకరములగు సూచకములను జూడవలసి వచ్చెను. హర్షరాజు గతించిన కాలమున భూకంపమును తుపానులు ను మాత్రము సంభవించెను. నేఁడహో! భూమ్యాకాశ మంతయుఁ గుమ్మరి సారె తిరగినరీతి ఘన ఘటా ఘోష ఘర్ఘరధ్వనులచేఁ గకుబంతర కర్పర భేదనంబుగా గావించుచు వాతా ఘాత పతిత వృక్ష సంఘాతంబు చేతను నతి ధీరుని సహితము భీరువుగాఁ జేయుచున్న నీ దైవ సూచకంబులఁ జూడ నా మనస్సు చింతా వ్యాకులతలఁ జెందు చున్నది.............నన్ని యుచ్ఛల మహీపాలుఁ డీ సందిగ్ధ సూచకముల విషయమై యాలోచించుటకుఁ దన నగరునకు రమ్మని యాజ్ఞ పంపెను. మహారాజు గారి దివ్య ప్రాసాద మదుగో కానవచ్చుచునే యున్నది. ఇంక జాగేల?

(ముం దరిగి) ఎవ్వరో యిటు వచ్చుచున్నట్లున్నది.

[ప్రవేశము - తేజుఁడు]

తేజ—(స్వగతము) రాజుగారు తమ పురోహితుని శుభా శుభ ముల నరయుటకై రమ్మని యాజ్ఞాపించిరి. పురోహితు నతి ప్రయత్నముతో నన్ని పనికిఁ బంపునటుల నొప్పించి తిని ఇఁక తక్కిన కార్య మంతయుఁ జక్కబెట్టుకొందును.

ప్రశ—తేజ-ఏమో చాల యాలోచించుచునావు.

తేజ——ఓహో! మంత్రిగారా, మిమ్ము చూడక బహుకాల మయ్యెను నే నేమియు విశేష మాలోచింపలేదు. నేఁడే మింత భయంకరముగా దినము గడచు చున్నది అని చింతించుచుంటిని. సూర్య భగవానుఁ డిప్పు డే దిశయం దున్నాఁడో తెలియఁజాలకున్నాము.

ప్రశస్థ——తేజా!

గీ. ఘూకములు మిక్కుటంబుగఁ గూతలిడుచు
భీతి నిచ్చుచు నున్నవి ప్రియవయస్య
కంటివే దీని ఫలిత మే గలియొకో? సి
దుష్ట శకునంబులని నాకుఁ దోచు సుమ్ము.

నాలు గైదు దివసములనుండి ధూమకేతు వొకటి కనఁబడు చున్నది. చూచితివా? అయ్యది కనఁబడిన రాజులకు ముప్పని పెద్దలు చెప్పుదురు.

తేజ——(స్వగతము) మనమా. తొందఱ పడకుము. (ప్రకా) ఈ యభిప్రాయమును బండితు లొప్పుకొనరు. మఱియు నొకవేళ నట్టి స్థితులే కలుగు టసంభవ మయిన మన భూపాలునికి మాత్రము కష్టము లేమియుఁ గలుగకుండుగాత మని ప్రార్థించువాఁడ. (స్వగతము) ఈతని నింకొక ధోరణి లోనికిఁ దీసికొని పోయెదను. (ప్ర) సచివ చంద్రమా! ఈ పుష్యమాసమందుఁ జలి యెంత బాధా కరముగా నున్నదో చూచితిరా?

గీ. ముదిమిచేఁ గంపమొంది చూపులను సకల
జనులఁ దర్శించి, వణకించి స్పర్శచేత
మంచు గడ్డంబు చలి గాఁడు మలలనుండి
మెల్ల మెల్లన నేతెంచెఁ బల్లములకు.

ఉ. రాత్రులు దీర్ఘముల్ శశికరమ్ములు తీక్ష్ణములుం బ్రియాంగనా
నేత్ర నివారితంబయి వినిర్మల నిశ్చల చిత్తవృత్తి చా
రిత్రుల బ్రహ్మచారులను రిక్తుల నేచుమనుండు నీ చలిక్
జిత్రము కౌఁద యోర్చికొన చెంగట నెచ్చెలి లేనివేళలన్॥

ఈ హేమంత ప్రభావము వర్ణనాతీరము.

ప్రశ— తేజా—హిమవత్పర్వత భగవాను నాశ్రయములో నుండిన మనకిది యేమియుఁ జిత్రముగాదు కాని నిన్న రాచనగరు లోఁ జరిగిన సంగతి వింటివా?

తేజ—(స్వగ) మరల నీతఁ డదే కథకు వచ్చెను. కానిమ్ము. విందుగాక (ప్రకా) మంత్రి శేఖరా. మన మీ దినము లలో నాశ్చర్యములందే జీవించుచున్నారము. అదేదో సెలవిండు.

ప్రశ—మనరాజుగారి భార్యయైన బిజ్జల దేవిగారు భయోత్పా తములగు స్వప్నములఁ గనెనఁట. మహారాజు గారు తాను గొండలచే ఛేదింపఁబడినట్లు కలలోఁగాంచి యులికిపడి నిద్రలోనే రోదనము జేయఁదొడఁగెనట.

తేజ—ఆశ్చర్యము! ఆశ్చర్యము!! రాజుగారి కీ సంగతి నివేదింపఁ బడెనా లేదా?

ప్రశ—బిజ్జలదేవిగారే తెలిపిరఁట. స్వప్నములు భ్రాంతిదము లనియు నమ్మదగనివనియు, నొకవేళ నిజమే యగుచోఁ దాను వానిని సరకుసేయఁడనియుఁ దెలిపెనట. భూసురా. ఇంక నాకుఁ బ్రొద్దయ్యెడి. పోవలయును.

తేజ—తమకు శ్రమయిచ్చినందులకు క్షమింప వలయును. తా మెచ్చటికి వెడలుచున్నారో తెలుపఁగలరా?

ప్రశ—రాజదర్శమునకై.

తేజ—నిలు నిలుము. నే నదే కార్యార్థమై పోవుచున్నాను, మీ రెందుల కేగుచున్నారో యరయవచ్చునా?

ప్రశ—ఈ యమంగళముల నివారణార్థ మరయుటకు.

తేజ— నేను అందులకే వచ్చుచున్నాను ఇదిగో! పంచాంగము చంకలోనే యున్నది. రాజ పురోహితుఁడు రాజాలక గన్నదనకు మారుగాఁ బంపెను.

ప్రశ—అట్లైనఁ గలసి పోవుదము రమ్ము. (నిష్క్రమింతురు)

తృ తీ య ర ం గ ము.

(ఉచ్ఛలుఁడు బిజ్జలతో మాట్లాడుచుండును)

బిజ్జ—నాథా, అబలలపలుకు లిట్టివేయని నాప్రార్థనల నవలఁద్రోయవలదు. నాయక్కఱ చిన్నఁబుచ్చకుమా. మిము వేడెద.

క. భూపా! తాపంబొదవెడి
నీపాడు కలలఁదలఁచిన; నెవ్విధినైనన్
నాపలుకులఁ ద్రోయకుమా
కోపింపకుమా! యొకింత కూరిమివినుమా

మీరునేఁడీ శుద్ధాంతమును వదలి బయటకేగఁగూడదని యతిదీనముగాఁ బ్రార్థించుదానను.

ఉచ్ఛ—ఏమియీపిచ్చి. జగద్విఖ్యాత ప్రతాప తేజుండనై మహాఘోర సమరసాగరతరంగములపై విహారతత్పరుఁడనగు నాకు గృహాంతర హంసతూలికాశయనంబుత్సాహంబు నిచ్చునా?

ఉ. వైరిమదంబుఁబోనడఁచి పాలనజేసిఁ ప్రోచితిం బ్రజన్
భూరిధనంబుఁ జేర్చితిని భూవలయంబున ఖ్యాతిగాంచితిన్
బారక యుద్ధమందు భృశఁబాయక ఖడ్గము వీడకుండ భూ
భారము మోసితిన్ దుదకు భామలచెంత వసింపవచ్చెఁగా.

దేవీ! నీవెంతదీనభావముతో ననువేడినను నామనస్సొప్పకుండెడిని.

బిజ్జ—మీరు నన్నెంతటి దుస్సాధ్య కార్యములఁ జేయుమనినను జేయుదానను. నన్ను బరిపూర్ణానురాగముతో బ్రేమించిన మీరు నాప్రార్థన మంగీకరింతురుగాక.

ఉచ్ఛ—ప్రేయసీ. నీపట్టినపట్టువదలుము. ఏకరీతిగాఁ గుహూకుహూరుతము సేయు కోకిలవలె నూరక యీవిషయము నే

యేల చర్చించెదవు? నాకు నేడేమియుఁ బ్రొద్దుపోవుటలేదు. కావునఁ గొంతసేపు చతురంగమాడుదమురమ్ము.

బిజ్జ—మీ రెప్పుడును నీచతురంగపుఁ బిచ్చియే. నా మనోరథము ను నెరవేర్చినపిమ్మట తక్కినవిషయముల గుఱించి మాట్లాడుదము.

ఉచ్ఛ—నీవెన్ని చెప్పినను సమ్మతించెదనుగాని నగరులోపల నేఁ దాగియుండుమనుమాట నెంతమాత్రమును సహింపను.

బిజ్జ—అయ్యో పురుషులెంత కఠినహృదయులో కదా.

మ. అకటా! నాయెడఁ బ్రీతిదప్పితివె? నాథా! దీనభావంబుతో
నకలంకాత్మత వేడ మీహృదయ మత్యంతాన్భుతప్రక్రియన్
బ్రకటించెం గఠినత్వమద్దిశిలయో! వజ్రంబొ! లోహంబొ! నా
నికన్నైనం గరుణాపథంబుగొనుమా! యేమిమ్ము బ్రార్థించెదన్.

మనోనాథా, మీమనస్సు నెటులరంజింపఁ జేయవలయునో తెలియకపోయెనే.

(ప్రశస్తకలశుఁడు తేజుడు ప్రవేశింతురు)

(ఇద్దఱును నమస్కరింతురు. ఆదేశముచేఁ గూర్చుందురు)

బిజ్జ—సచివాగ్రణీ, నేనింతవఱకీ భూపతిని నిర్బంధించితిని. ప్రార్థించితిని. బుజ్జగించితిని. ఏమిచేసినను నామాటలను జెవి నిడడయ్యెను. మీరైన నొకింత నాకుసాయపడరా?

ఉచ్ఛ—ప్రశస్తకలశా, మంచిసమయమున వచ్చితివి. ఈదేవినాకుఁ బ్రాణాపాయముకలుగునట్లు కలగనెనట. నాకిరీటము తటాలున దుల్లిపడినట్లును నాఖడ్గము హస్తమునుండి మాయమైపోయినట్లును, అనేకులు నన్నుచుట్టి ఖడ్గములతో బొడిచినట్లును, నింకనునేమేమో తానుచూడఁజాలకపోయినట్టి ఘోరదురంతములను కలలో గాంచినదఁట. అందుచే నన్నింటనేదాగుమని మందలించుచున్నది. నీకిది సమ్మతమా?

ప్రశ—నరేంద్ర! నేను సాధ్వీమతల్లియగు నీదేవిగారితోఁ గూడ పొటుపాటు బడితినేమొ. మీరు బయటకుఁ జనవలదనియే నా యభిప్రాయము. ఈ స్వప్న వృత్తాంతము గొప్ప దుర్నిమిత్తమును సూచించుచున్నది. శుభాశుభ శకునములు కొన్ని కొన్ని సమయములలో తత్తత్ఫలముల నిరూపించి తీరునని పెద్దలు చెప్పుదురు. ఇట్టి దుర్నిమిత్తముల పరిహారార్థమై దైవజ్ఞులనుగూడ విచారించి తదుచితములగు శాంతి క్రియలనుగూడఁ గావించుట మంచిదని నా యభిప్రాయము. అందుపై మహారాజుగారి చిత్తము.

బిజ్జ—అన్నా, దీర్ఘాయుష్మంతుండవై వర్ధిల్లుము.

ఉచ్ఛ—బిజ్జలా! చూచితివా! మనమంత్రి నీకన్న నాల్గాకులెక్కువగా జదివినట్లున్నది. నీవునన్ను శుద్ధాంతమందు మాత్రమే యుండఁగోరితివి. ఇతడు పైగా దైవజ్ఞులను గూడ విచారించి శాంతిక్రియల జరుపుమనుచున్నాడు. —సరేకాని-నేను మన పురోహితుని బిలువఁబంచియుంటిని. ఇంకను నేకారణముననో రాకపోయెను.

తేజ—మహాప్రభో! అతని యాత్మబంధువొకఁడు నిన్నటిదివసము పరమపదము చెందెనని వార్తవచ్చెను. కావున నతనికి నేఁడశుచియగుటచే నన్ని పంచాంగముతోఁ దమసాన్నిధ్యమున కంపెను.

ఉచ్ఛ—కానిమ్ము. తేజభట్టారకా. ఏదీ. నిజోస్వప్నమెట్టిదో చూచెదము.

తేజ—మహారాజా, కొంచెము చిత్తగింపవలెను. జ్యోతిశ్శాస్త్రరీత్యా దుస్స్వప్నములనగాఁ గలలోఁ గ్రూరజంతువులు, నువ్వులునూనె ఎముకలు, ఎనుబోతు, దొంగలు, క్రూరులు ఇట్టి విషయములనే చూచిన దుశ్శకునములుగా లెక్కపె

ట్టినారుగాని కిరీటము తనంతట తానే క్రిందపడుట, ఖడ్గము తనంతట తానే మాయమగుట, యిటువంటివి దుస్స్వప్నములలో చేరినవి కావు.

ఉచ్ఛ్ర—వింటివా బిజ్జలా! తేజుని కింత పాండిత్యమున్నదని నాకిది వరకు తెలియనే తెలియదే.

తేజ—మహా ప్రసాదము! రాజుగారి కింతమాత్ర విశ్వాస మీ యాశ్రితునిపై యుండిన నింకకొన్ని గంటలలోపలనే నా పాండిత్యమంతయు ప్రకటింపకుందునా?

బిజ్జ—నాథా! ఈతడు కేవలఛాందసుడు, ఇంకను యనుభవములేని వాడు, ఇతనిమాటల మీరు పరమ ప్రమాణముగా గ్రహింపవలదు. (తేజునితో) ఏమండీ! అవధానులవారు,

తేజ—చిత్తము! చిత్తము! సెలవియ్యండి.

బిజ్జ—దుష్టస్వప్నములెట్టివో నాకు బాగుగాఁ దెలియునుగాని అట్టివానికి శాంతి యేమైనకలదా లేదా?

తేజ—చిత్తము! అమ్మయ్యగారు! శాంతిలేకయేమి! ప్రజలందఱు మెచ్చుకొనునట్లుగా శాంతిక్రియలు నేనే చేయించుకును చూడండి. అవసరముండిన నీనాడు రాత్రియే మొదలుపెట్ట గలను. నేనిదివరలో నెన్నియో శాంతిక్రియలు, హోమములు, యజ్ఞయాగాదులు చేయించినాను. ఇన్ని చేయనిదే నాకు శారదాపీఠమువద్ద "దైవజ్ఞరత్న" అని బిరుదమును పండితు లూరకయిత్తురా?

బిజ్జ—సరే. దైవజ్ఞరత్నావధానులూ! దయచేసి యేమేమిశాంతిక్రియలు చేయవలెనో సెలవిండు

తేజ—చిత్తగించండి! లక్షరుద్రజపాలున్ను, నవగ్రహ పూజలున్ను, చండికా స్వయంభూపూజలున్ను జరిపింపవలెను. మరియు బ్రాహ్మణులకు గోదాన, భూదాన హిరణ్యదా

పూర్తిగా నియ్యవలెను. ౧౦౦౦ మంది బ్రాహ్మణ దంపతీపూజలు పట్టు పీతాంబరాది వస్త్రయుక్తముగా ఆకంఠ పంచభక్ష్య పరమాన్న సంతర్పణ యుక్తముగా భూరి దక్షిణ యుక్తముగాఁ జేయవలెను. మరియు జపాలకున్ను గ్రహశాంతికిన్ని కావలసిన సామగ్రిని మనవిచేసికొందును. చిత్తగించండి.

ఉచ్ఛ—ఉండవయ్యా! ఊరక వాగుటేకాని. వైదిక ఛాందసము నీకుగూడ బాగుగనే పట్టినట్లున్నదే. నీ పూజాద్రవ్యముల పట్టిక యనంతరమీా దేవిగారికిఁ జూపించి తెప్పించుకొనుము. ఇప్పుడు నాకదంతయు నవసరములేదు. ఈనాడు నాగ్రహ బలమెట్లున్నదో చెప్పుము అంతే.

తేజు—మహాప్రభో! నేడు పుష్య శు ౬ తిథి

(అని తిథివార నక్షత్రాదిలెక్కలు పఞ్చాఙ్గరీత్యా చెప్పును)

నేటి రాత్రికాలము తమ కతిశాంతి సమయము. మహాశుభకరమైన సమయము.

ఉచ్ఛ—తేజా నీపాండిత్యమునకు మెచ్చితిని. నీవాక్కులు నాకానందమున నుసంధించెను. దేవీ, మంత్రి, మీాకు స్వప్నములు పక్షులపాలిటి వెఱబొమ్మల వంటివైనట్లున్నవి. మృత్యువాసన్నమైనవేళ నింటనుండిననేమి, యటవీ ప్రదేశమున నుండిననేమి? లోకములో నేది శాశ్వతమో చూడుమా!

సీ॥ ఘనసువాసనలిచ్చి గాలికిఁ దలయూచి మఱునాఁడువాడునే మల్లెపూవు।
చీకటిని బరిహసించి శోభిల్లి యాక్షణమె నశించునే చంచలంబు।
కెంపుఁజాయలఁదింపు సొంపులనలరారి వాడియూడునుగదే పల్లవంబు।
సప్తవరముల తేజంబుతోవిలసిల్లి తలఁగునంతటనె యింద్రాయుధంబు।

తే. గీ. ఇహము శాశ్వతంబై యుండ దేరికైన।
మంచివస్తువులన్నియు మడియుఁ ద్వరగ।
జావు బ్రతుకులు వర్తించుఁ జక్రగతిని।
డానమీరలు చింతింపఁ దగదు మతగను॥

బిజ్జల—ప్రాణేశ్వరా, ఏలమీరిట్టి కఠిననిశ్చయ మూనితిరి. నాకుఁ గలిగిన చెడ్డకలలే కాక యితర దుశ్శకునము లెన్నియో కానవచ్చుచున్నవికదా! మేఘములు లేకయే వర్షములు కురియుటయు భూకంపము కలుగుటయు నివి మంచి శకునములందురా? మఱియుఁ గొన్నిదినములనుండి తోకచుక్క యొకటి తూర్పుదిక్కునఁ గనఁబడుచున్నదికదా! ఇవన్నియు వట్టి బూటకము లనఁజెల్లునా?

చ. పలుకులు వేయునేటికిక ప్రాణపతీ! వినుఘూకనాదముల్।
పలుమఱు భీతిదంబులగు స్వప్నములుండగ ధూమకేతువుల్।
చలనమునొందు ధాత్రియును శ్యామలమేఘ విహీనవర్షముల్।
దలపక్షితిశులం గలచుఁ దక్కినవారిని గష్టపెట్టునే॥

నాథా—మీరు భీతిచెందరని యందఱకును విదితమే. కాని యబలలమగు మేము భయపడుట సహజమేకదా. మా భయనివారణార్థమైనను మాచెంత నుండవలదా?

వశిష్ఠ—భూవరా! మీరీరాణిగారి పలుకుల నాదరింపవలయును.

ఉచ్ఛ్ర—కానిమ్ము. మీరింత యేల పట్టి పెనఁగవలయును? ఈ దినము గృహమందే యుండెదను.

బిజ్జల— మహాప్రసాదము. నానాథునికి నాపై యనురాగము తగ్గలేదనుట కిదియే తార్కాణ.

తెజ—మహారాజుగారు నేడు కొలువుకూటమందు దివ్య సింహాసన మలంకరింపరా? బిజ్జలరాణి గారికి మంచి స్వప్నములు

కలుగువఱకు తాము భవనమందే యుండ నిశ్చయించి నారా?

ఉచ్ఛ—నీకెందులకీ యధిక ప్రసంగములు? రాజకార్యములన్నియు నిచ్చటనే నిర్వహింపఁబడును. అర్ధరాత్రమందైనను న్యాయముగోరువారు నన్ను జూడవచ్చును. మీరింక మీ మీ గేహముల కరుగుడు.

తేజ—
ప్రశస్థ— } చిత్తము. చిత్తము.(నమస్కరింతురు

(నిష్క్రమించుదురు.)

ఉచ్ఛల విషాదము

చతుర్థరంగము

భోగసేనుఁడు:—

(స్వగతము)

ఉ. ,, రాజలఁ గ్రూరుఁడయ్యెఁ బరరక్షకు లెవ్వరు మాకునింక, వి
భ్రాజితభోగసేన! యిక భ్రాంతిని వీడుమ'' టంచు నెందఱో
పూజితులైనవారు తగుబోధలఁ జేసిరి నాకుఁ గానియే
వ్యాజముచేతనైన నరపాలునిజంపుట కిచ్ఛగింపఁగా.

నన్నవమానించిన మాత్రననే నీయుద్యమమునఁ జేరుట పాడియా? ప్రతికార్యమందును నీ భూపాలుఁడు నా యభిప్రాయమును గోరుచుండెడివాఁడు. నావిషయ మటుండనీ. ఈ ధాత్రీశ్వరుఁడు కాశ్మీరమం దనేక శాశ్వత కార్యములఁ జేసి తనపేరును యుగాంతమువఱకు స్థాపించికొనెను. ధైర్యస్థైర్యాదులం దీతనితోఁ దులదూఁగు వసుధాధిపుఁడే లేఁడనితోఁచెడి. అగ్నిదగ్ధంబైన నందికేశ్వర పురమును బునర్నిర్మాణంబు గావించి చక్రధర, యోగీశ, స్వయంభూప్రభృతి దేవతాయతనంబుల స్థాపించి వంద్యుఁడయ్యెను. ఈతని న్యాయ విచక్షణ యావర్తకధనిక సంవాదమును యుక్తితోఁ దీర్మానించుటచేఁ గననయ్యెను. ఈతని యౌదార్య గాంభీర్యగుణములు దనపై దాడివెడలి సమరము చేసిన సోదరుని క్షమించి మరలచేరఁదీసిన విషయమే చాటుచున్నది.........ఏమీ. నాయీయవస్థ. ఇంతవఱకుచ్ఛలుఁడు దుష్టుడనియెంచి శ్రద్ధా సేనాదులకు సాయపడునట్లు మాట యిచ్చితినిగదా. వీరిచర్యలు నిష్కారణముగాఁ బ్రారంభించియుండవు. ఎద్దియో కారణముండును. ఉద్యోగు లందఱీభూపతిని సహింపరు. ప్రజల విషయమో......ఈ రాజు నసహ్యముతో భావించుటకునాకం

పఁబడిన లేఖలే నిదర్శనములు. వేయేల. ఈభూపతి ప్రభుత్వబలముచే మారిపోయినట్లు దృఢమయ్యెడి. ఇంకను విశేషముగా నిరంకుశత్వమును వహింపఁగలఁడు......—
సూర్యభగవానుఁడు పశ్చిమాశాంగనా గృహమునకు రాగయుక్తుడై వేవేగఁ జేరఁబోవుచున్నాడు. ఆదిక్కునందుండు అరబీ బీబీలఁజూచి కాఁబోలు నీబింబముకూడ తన ముఖముపై బురఖావైచికొనెను.

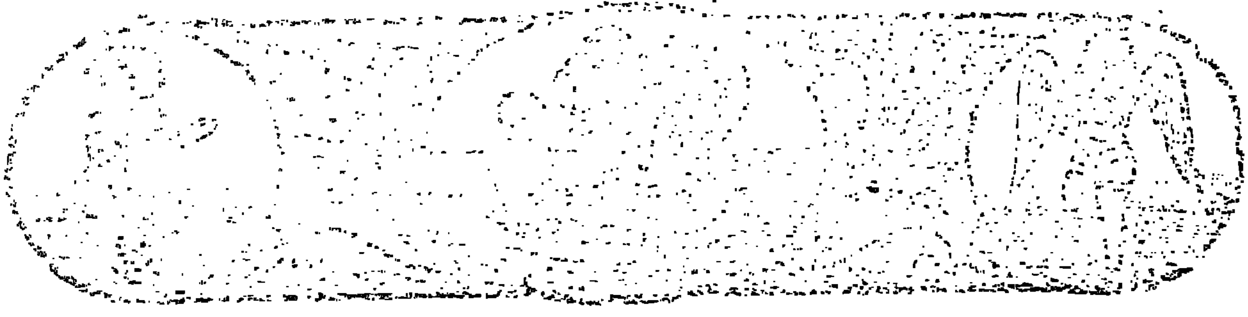
ఉ. కలకలముల్ శమించె నలకొటుక చీఁకటిమించె, నింతలోఁ
దెలతెలమోముతోడఁ జనుదెంచెడు చంద్రము నుత్పలంబులుణ్
గలకలనవ్వెనోయన వికాసము సెంచెను వేళయయ్యె, ను
చ్ఛలపతియంతమొంది యిక శాంతిలుకాలమువచ్చెఁ జెచ్చెరణ్.

మాయాదేవి పురుషునిలో లీనమైన విధమీ యామవతియు సోముకరంబులఁ జిక్కి మాయమగుచున్నది. ఇంక జాగేల?

తే. గీ. దివసమంత మొంచెఁ మదకుఁదేజముడిగి
యుచ్ఛలా! నీమజీవనమున్వినుండి
పయనమయ్యెడినింతలోఁ బరముఁజూడ
నాయువుండిన రక్షణఁజేయఁబూను.

అస్మదీయ మిత్రులు నాకొఱకై నిరీక్షించుచుందురు. శీఘ్రముగా నాపనిని ముగించి చింతల మానుకొనెదను.

(విష్కంభము)

ఉచ్ఛల విషాదము

చతుర్థాంకము

ప్రథమ రంగము.

(స్థలము—భవనాంగనము)

(ఉచ్ఛలుఁడు, సుజనాకరుఁడు, దైవతుఁడు.)

ఉచ్ఛ—సుజనాకర, ఏదీ ఖడ్గమిటు తెమ్ము. పరీక్షించెదముగాక.

సుజ—ఏలినవారి యాజ్ఞ— (ఖడ్గమందిచ్చును)

ఉచ్ఛ—(ఖడ్గము నొఱనుండి లాగిచూచి) ఓయీ, ఇది క్రొత్తసానదీరిన కత్తియేగదా?

సుజ—చిత్తము. దానిధార చాల తీక్ష్ణముగానున్నది.

ఉచ్ఛ—(ఖడ్గమందికొని) ఖడ్గమా! నీ శక్తి ముల్లోకములందును నసమానమైయున్నది.

సీ. సర్వకాలములందు సజ్జనహింసను
జేయు దుష్టులను శిక్షించినావు
ఋషిపుంగవులచేత నేపుమైనెగడిన
స్మృతులను జాల రక్షించినావు

పార్థివేంద్రుల బలాబలములఁ బరికించి
జయలక్ష్మివారి కొసంగినావు
సమరంబులందు భేదములఁ బాటింపక
యుర్వికి భారంబు నడిపినావు
తే. గీ. తోడుపడినావు వీరుల తుష్టిగాగఁ
జేకరిచినావు మాన్యత క్షితిపతులకు
నేలినావు జగంబుల నెవరులేక
ఖడ్గమా! నీదు శక్తి విఖ్యాతమిలను.

ఉచ్ఛ—సుజనాకర—

సుజ—దేవా!

ఉచ్ఛ—ఈఖడ్గమును బట్టికొని యెల్లప్పుడును నాచెంతనే యుండ వలయును సుమా

సుజ—(ఖడ్గమందుకొని) చిత్తము. దేవర వారిదివఱకే యీ మీచరణసేవకుని విశ్వాసమును బాగుగా నెఱిఁగినవారు. ఇఁకముందును నెఱుఁగఁగలుగుదురు.

(లోపల ధ్వనియగును)

ఉచ్ఛ—సుజనాకర, అదేమో ద్వారముకడ నెవ్వరో వేచియుం డినట్లున్నది. కనుఁగొనిరమ్ము

సుజ—చిత్తము. (నిష్క్రమించును)

ఉచ్ఛ—(స్వగతము) నిన్నటిరేయి యిదే సమయమందేకదా బిజ్జల కలవరించు చుండినది. దాని కెన్నడునులేని యాపిచ్చి, యాపట్టుదల యాశ్చర్య జనకముగానున్నది. ఇట్టి స్వప్నములు లోకములో నెందఱకు సంభవింపవు? ఇవి సాధారణాంశములే, అయినను బిజ్జల వీనిని గొండంత చేసెనుగదా. ఆదేవి నేఁడును గలవరించుచుండ నోపు... ......నేఁడేలయో నా యుత్సాహాగ్ని యంతయుఁ జల్లా రినట్లున్నది. దీనికి బిజ్జలయే కారణ భూతురాలు.

(కొంచెము ముందరికి — రైవతునితో)

రైవతకా—ఏదీ దీపమిటుపట్టుము. (రైవతుఁడు ముందు నకు వచ్చును) బాలకా, ఏల యీదీపము తేజోహీనమై యున్నది.

రైవత—స్వామీ. దీపమునందే లోపమును లేదు.

ఉచ్ఛ—ఓరీ, ఎంత ప్రొద్దయి యుండవచ్చును.

రైవత—స్వామీ. నగరులో నందఱును నిద్రించియుందురు.

ఉచ్ఛ—బాలకా, నీకును నిద్రవచ్చుచున్నది కాఁబోలు. నీ వయసు బాలురందఱు నింతవఱకే యొకనిద్ర తీసియుందురు. కుమారా, ఎక్కుడుకాలము మేలుకొనిన నీశరీర మస్వస్థత చెందును సుమా. దీపము నిదిగో నీ దిమ్మపైనుంచి పోయి నిద్రామాతయొక్క తొడలపైఁ గనులు మూసికొని ప్రపంచమును గొంతసేపు మఱచిపొమ్ము.

రైవ—స్వామీ. నేను నాకింకను నిద్రరాకున్నది. మీరు విశ్రమించిన పిమ్మటనే నేనును విశ్రమింపఁగలను.

ఉచ్ఛ—(స్వగ) బాల్యదశ మానవుని జీవితములోనెల్ల యమూల్యమైనది.

తే.గీ. నిర్మలాంతరంగంబుచే నెగడియుండి
కామలోభాది రక్తుఁడై క్రాలియుండి
బాలురీతినెవ్వాఁడు వర్త్యుఁడగును
వాఁడెపో ధన్యుఁడును బూజ్యుఁడీడితుండు.

[తేజుఁడును సుజనాకరుఁడును గనుపింతురు]

తేజు—(అపవారితముగ) సుజనాకర, రాజుగారిచెంత నా లెక్కకు రాని బుడుతఁడుతప్ప నింకెవ్వరును లేరుగదా.

సుజ—(అప) స్వస్థచిత్తులైయున్నాఁడు. రాజుగారికి సహాయమైన నింక యీ మూర్ఖుఁడగు బాలుఁడొక్కఁడే!

తేజ—(అప) ఈద్వారము నిటులే తెఱచియుంచుము. మనమిత్రులందఱును సునాయాసముగా రాఁగలుగుదురు.

సుజ—(అప) మంచిది. నీవిందేయుండుము. రాజుగారికి నీరాకఁ దెలిపివచ్చెదను———(ముందరిగి———(రాజుతో) మహాప్రభో. తేజుఁడు మీతో నొక ముఖ్యకార్య విషయమై ప్రార్థింప వచ్చితినని చెప్పుచున్నాడు. ఇప్పుడు సమయముకాదన్నను దొందఱ చేయుచున్నాడు. నేను వలదన్నను లోపలఁ బ్రవేశించి—ఇదిగో రానేవచ్చెను. (తేజుఁడు సమీపించును)

ఉచ్ఛ—ప్రజల కష్టసుఖముల నరయుటయే నా ముఖ్యకార్యము. ఏ సమయమైననేమి. తేజా—ఏమి నీయుదంతము. తెలుపుము.

తేజ—మహాప్రభో! యీ వినతిపత్రమును చిత్తగింపుడు. తర్వాత మనవి చేసికొందును.

[రాజు పత్రమును జదువుచుండును. భోగసేనుడు ప్రవేశించును]

భోగ—(స్వగతము) ఆహా! ఇదేమి. ఈరాజును జూచినవెంటనే నామనస్సు చెదరిపోవుచున్నది. నేనీతనివధకు సాయపడుట ధర్మమో కాదో యా పరమేశ్వరునికే యెఱుక. మా శ్రద్ధా సేనాదు లనుకొనునంతటి దుష్టుఁడా యీ యుచ్ఛలరాజు ఒకవేళ దుష్టుడైనను నీరాజు నిన్న మొన్నటివరకు నన్నత్యంతముగాఁ బ్రేమించుచుండెడివాఁడు. ఇతనికెవ్వరో నావిషయమై దుర్బోధలుచేసి యుందురు. ఇంత మాత్రమున నేయీయుద్యమమునఁ జేరుట భావ్యముకాదని నాయంతరాత్మ బోధించుచున్నది. మఱియు నే కారణముననో యేమో, ఇతనిపై నాకు జాలి కలుగుచున్నది. ఏమైనఁగానీ మా రహస్యము నీతనికి వెల్లడించి రక్షించెదను. తర్వాత నేమైనను సరియే!

(సమీపించి ప్రకాశముగా)

మహీపాల, నాదొకమనవి కలదు. తామవశ్యము చిత్త గింపఁ బ్రార్థితులు.

ఉచ్ఛ్ర—నీ యుద్యోగ విషయమై వేడుకొన నెంచితివా?

భోగ—నావిషయము కాదు. తమకు లాభకారియైన విషయమే నివేదింపఁ గోరుచున్నాను.

ఉచ్ఛ్ర—ఇప్పుడిట తేజుఁడువచ్చెను. ఇతని విషయమై చర్చించిన పిమ్మట నీయుదంతమేమో కనుఁగొందును గాక—తేజ. నీవిజ్ఞాపనమును జూచితిని. నీసంగతియేమో చెప్పుము.

భోగ—(స్వగ) ఆహా! అదృష్టహీనులకట్టి తలంపులే యుండనోపు. ద్వారముకడ నుండువారు వచ్చినప్పుడుకదా యితఁడు పశ్చాత్తప్తుఁడగును.

తేజ—భూవరా, జనకచంద్రునిజంపి దేశమునుండి వెడలిపోయిన నా యాప్త బంధువగు తిలకుఁడు మీ పూర్వాజ్ఞచే నిన్న చారులచేతఁ బట్టువడెను. ఆతని మీరు రేపు శిక్షింపవచ్చును. హర్షరాజు పైఁగల ప్రీతిచేతఁ దిలకుఁ డిట్లొనరించెనే కాని వేరు కాదు. అతఁడిప్పుడు పశ్చాత్తాపము చెంది సహాఁడై మీకు విశ్వాస పాత్రుఁడగు భటుఁడుగా నుండఁ గోరుచున్నాఁడు.

ఉచ్ఛ్ర—తిలకుఁడు విశ్వాసయోగ్యుఁడు కాఁడు. మా చే నిప్పుడు చిక్కినందులకు సంతోషమయ్యె. ఇతరులందఱు చూచి భీతిల్లునట్లుగా వానిని శిక్షింతును.

తేజ—మానవేంద్ర! తిలకుఁడు కోపావేశమునఁ జేయఁగూడని దౌష్ట్య మొనరించినది సత్యమే. కాని యది యుద్ధ ధర్మమని యెన్నవలెను. తాము కరుణింపకున్న నింకెవ్వరితో మొఱ పెట్టుకొన వలయును.

ఉచ్ఛ.—నీవు వామనమూర్తివై వేడినను నేను వినను. సత్పురుషులఁ గ్రూరముగాఁ జంపవచ్చునుగాని తత్ఫల మనుభవింపరాదా? శత్రువులను శూలారోపణము సేయుటయు యుద్ధ ధర్మము సుమా.

తేజ—మహీపాలా! ఈ తిలకుఁడు నా మేనత్తకొడుకు. తల్లికొకఁడే పుత్రుఁడు. మఱియు బ్రాహ్మణుఁడు. కావునఁ దామెట్లైనను గనికరింప వలయును. బ్రాహ్మణుఁడు ఘోర పాతకి యైనను అవధ్యుఁడని శాస్త్రములన్నియు ఘోషించుచున్నవి.

ఉచ్ఛ—దుష్కార్య మెపుడు చేసెనో యప్పుడే యతని బ్రాహ్మణ్యము తొలఁగి పోయినది. కావున సామాన్యాపరాధుల వలెనే యతఁడు శిక్షింపఁబడును.

తేజ—నాకొఱకైనను వానిని మన్నించి విడిచిపెట్టుడు. మీకు నిరంతర కృతజ్ఞుఁడనై యుండెదను.

ఉచ్ఛ—దురాత్మా! నీవు తుచ్ఛుఁడవై దుర్మార్గులను బ్రోత్సహించువాడవగుటయే కాక యట్టి దుష్టులను రక్షించి ధర్మధ్వంసకుఁడనని దుష్కీర్తికి బాలగుటకై నన్ను బ్రోత్సహించెదవా?

శా. ఓరీ! దుష్టగుణాత్మ! దుర్మతి! వివాదోత్సాహయుక్తుండవై
క్రూరాత్మున్ దిలకుం క్షమింపుమను నీ ప్రోత్సాహముల్ వ్యర్థమే
మేరూర్వీ ధరశృంగ భాగమును భస్మీభూతముం జేసినన్
వారింపంగలవే మదీప్సితము నీ వాగ్వాద చిత్రంబుచే.

నీ వెంత ప్రార్థించినను ఫలములేదు.

తేజు—రాజుగారెంత కోపించినను బ్రజలు మఱియు మఱియు వేడుదురుగాని మానుకొందురా?

క. కసరినఁ గొట్టినఁ దిట్టిన
విసువక సుతులాత్మ మాత బీడించు విధిన్
వసుధాపతి కోపించిన
పొసఁగంగా వేడుచుండ్రు భూజనులధిపా.

ఉచ్ఛల మహీపాలా, వాని నిర్ధనునిగా జేయుఁడు. లేదా కొంతకాలము కారాగృహమందుంచుఁడు. కాని వాని ప్రాణములు మాత్రము తీయ నియోగింప వలదు.

ఉచ్ఛ—ఏమీ? యీహిమాచలమునఁ గదలింప శక్యమా నీకు?

గీ. మర్మద ధ్వంసమునకు నుత్సుకత నొందు
మన్మనో నిశ్చయము ద్రిప్ప మనుజుఁ డరయ
నీ హిమాలయోత్తుంగ మహీధ్రమందు
మంచు నమ్మంగఁ జూచెడి మందబుద్ధి.

తేజ—అయ్యా, ఎట్లైనను వానిని రక్షింప వలయును. భోగసేనా, మీరైనను నాకు సాయపడరా?

భోగ—రాజచంద్రా! శరణుజొచ్చిన వారిని రక్షించుట క్షత్రియోచిత ధర్మము. ప్రత్యేకముగా నీ విషయమున మీరు దూరదృష్టితో మన్నించుట యుత్తమమని నా యభిప్రా ప్రాయము.

ఉచ్ఛ—అపరాధులకుఁగూడ నభయమిచ్చిన న్యాయ మెట్లు సాగునో నీవే చూపింపుము.

భోగ—రాజచంద్ర, ఈతని విషయమునఁ గరుణజూపుట మీకు శ్రేయస్కరము.

ఉచ్ఛ—భోగసేనా, బహుకాలము నుండి న్యాయాన్యాయముఁ విమర్శించిన నీలో నిట్టి వైపరీత్యము నేడు చూడనయ్యె చిత్రము, కడుఁజిత్రము!

తేజ—అయ్యో, నా ప్రార్థన లీ రాజు హృదయమున నాటికొనం జాలవయ్యెనే! ఏమిచేయుదును?

(హంసరథుఁడు, శ్రద్ధాసేనుఁడును ప్రవేశింతురు)

హంస—(ఉచ్ఛ్రలుని వీపున ఖడ్గముతోఁ బొడిచి) ఇదిగో! నాఖడ్గ మిందు నాటికొనెను. తేజా! ఇట్టి పద్ధతులచేతనే నిట్టి వారు వశీకృతులగుదురు. కాని మంత్రములకు మామిడి కాయలు రాలునా?

ఉచ్ఛ్ర—హా! ద్రోహము! ద్రోహము! సుజనాకర! ఖడ్గము ఖడ్గము

(సుజనాకరుఁడు కత్తి చంకబెట్టికొని పారిపోవును. చూడాసేన ప్రయాగ భూత భిక్షులు ప్రవేశింతురు]

నీచా, ఎంతపని చేసితివిరా?

గీ. తలుమఁ బడినట్టి శ్వాన విధంబు నొప్పి
వాలమును దాచి పంద వై పాఱెదేల?

అయ్యో, కుక్కచావు చావవలసి వచ్చెను.

శ్రద్ధ—(ప్రక్కఁ బొడిచి) అటులే చావుము. నీ చావుచే దేశశాంతి యైనఁ గలుగును.

[ఉచ్ఛ్రలుఁడు నడుముననుండు ఛురికనులాగి హంసరథుని బొడుచును. హంసరథుఁడు చచ్చిపడును.]

ఉచ్ఛ్ర—ఓరీ శ్రద్ధాసేనహతకా! నీ పీద్రోహాండము నెన్ని దినములనుండి పొదిగించితివిరా? పందా! చేత ఖడ్గముండిన నీశరీరము నిప్పుడే తుంటలుచేసి యుందునే!

[అని వానిపైబడును] (చూడాసేనాదులు శ్రద్ధాసేనునికి సాయపడుదురు)

శ్రద్ధా—(తప్పించుకొని) ఈ వరాహ మింతమాత్రముతోఁ గూలదు. మిత్రులారా! అందఱును నొక్కపెట్టున నీతనిపైఁ బడి వధింపుడు.

[అందఱును జుట్టికొందురు. భోగసేనుఁడు తిరస్కృతుఁడై యూరకుండును]

ఉచ్ఛ్ర—భోగసేనా! భోగసేనా! ఆహా; పలుకఁడు?

గీ. సజ్జనుఁడు భోగసేనుఁడు సహిత మకట!
సాహసించెను నాపైన ద్రోహియగుచు.

భోగసేనుఁడుకూడ నాకుఁ బ్రతికూలుఁడై వచ్చెనుగా! ఇంక నేనేల పైనఁగవలయును?

శ్రద్ధా—స్నేహితులారా! పొడువుఁడు., పొడువుఁడు.

[అందఱును పొడుతురు]

ఉచ్ఛ్ర—హా! శంకరా! శంకరా! (మృతించును)

శైవ—అయ్యో, అయ్యో, మా స్వామిని జంపిరే! ఓరీ శ్రద్ధా సేనా, నీవెట్లు బ్రతికెదవో చూచెదను!

[తనచేతనుండు దీపముతో గొట్టును. ఉచ్ఛ్రలునిపైబడి యేడ్చును]

శ్రద్ధా—(దెబ్బతిని) కుక్కుటకిశోరమా, ఏమిది నీకొక్కొకొనాదము! నీ శ్రమకై యిదిగో యీ బహుమానము గొనుము.

[పొడుచును]

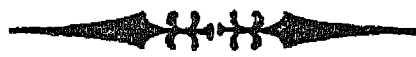
శైవ—అబ్బా, చచ్చితి, చచ్చితి.

[ఉచ్ఛ్రలునిపైఁబడి మరణించును]

భోగ—ఛీ, ఛీ, దురాత్మ, శ్రద్ధాసేనా! ఘోరము. మహాఘోరము. నేను మొదలే తెల్పలేదా యితరులను హింసింపఁగూడదని, అయ్యో పాపమీ బాలుఁడు విశ్వాసమునకై సమర్పించిన ప్రాణ మెంతవిలువ గల్గినది?
ఇంక నే నిందుండఁ జనదు. (నిష్క్ర)

శ్రద్ధా—పోనిమ్ము. ఇప్పుడేమి చింతనాకు?

ద్వితీయరంగము

[ప్రశస్తకలశుఁడు, గర్గచంద్రుఁడు ప్రవేశింతురు]

గర్గ—అయ్యో! ప్రశస్తకలశా! ఇంకేదిగతి. సైన్యాధిపత్యము ను వహించియుఁ బిఱికి పందలగు నీ ద్రోహులు మన రాజును జంపుటను నిరాకరింపఁజాలక పోయితినే!

గీ. తళ తళ మెఱయు కత్తులు ధారుణీశు
తనువు దూరెను గరుణ యింతయును లేక
మేరుపర్వత బిలములఁ జేరఁ బోవు
క్రూర సర్పంబులను బోలి ఘోరముగను.

ప్రశస్త—ఓయి, ఇది విలపించుటకు సమయముకాదు. ముందు కార్యాలోచన చేయుదము.

గర్గ—ఆయ్యో, ఎంత ప్రయత్నించినను దుఃఖము నాపఁజాలనే. ఇట్టి ప్రజాహిత చింతకుఁడగు రాజును మరల నెన్నివిధ ములనైనఁ బడయఁగలమా?

గీ. పవలు రాత్రియుఁ గష్టించెఁ బ్రజల కొఱకె
కోరుచుండెను నేవేళ వారి హితము
దండనార్హుల శిక్షించె ధర్మ మరసి
యిట్టి పుణ్యాత్ము మరణంబు నెట్టులోర్తు.

ప్రశ—ఊరడిల్లుము, గర్గచంద్రా ఊరడిల్లుము. మిత్రమా! మన మిద్దరమే యుచ్ఛలరాజునకు విశ్వాస పాత్రులముగా నుం డువారము. మన మిప్పుడు వ్యసనమందే మునిగియుండిన కార్యము చెడిపోవును. అరాజకమైనదని సైన్యము ద్రోహు లవశమగునేమో? మఱియు నీద్రోహులు దౌర్జన్యములను విశేషముగాఁజేయ మొదలిడుదురు. మనము తగురీతి నా యితమై యుండవలయును.

గర్గ—నిశ్చయము. నిశ్చయము. మనము జాగ్రత్తగా మెలగ వలయును.

ప్రశ—సుస్సల భూపాలునికి దక్షిణమే జాబువ్రాసిపంపుట మేలు.

గర్గ—సుస్సలరాజును దక్షిణమే సైన్యయుక్తముగా బయలుదేరి రమ్మని జాబువ్రాయుదు.

ప్రశ—అట్లే చేయుదును. అతని సహాయమున నీ ద్రోహుల నందఱను నాశన మొనరింప వలయును.

గర్గ—ఆపని నేనే చేయుదును. ఈద్రోహులను నిశ్శేషముగా ధ్వంసము చేయువరకు నాకుఁ దృప్తియుండదు.

ప్రశ—అట్లైనఁ జాలసంతోషము. నీవును సుస్సలరాజు వచ్చులోపల సైన్యముల నాయితము చేయుము. ఉచ్ఛలరాజు శరీరమునకు దహన సంస్కారములు చేయవలయును. ప్రొద్దుపోవునేమొ?

గర్గ—చితి సిద్ధమైయుండెను. బిజ్జలదేవి దుఃఖతరంగముల దొర్లుచుండెను. ఆచార పద్ధతి నీరాజు భార్య సహగమన మొనర్చును.

ప్రశ—ఈ ద్రోహులు డామరుల ననేకులఁ దమపక్షమున జేర్చుచున్నారని వినుచున్నాను. కావున సైన్యమును సిద్ధపఱచి రెండు మూడు దినములలోపలనే వీరి నందఱను వేటాడి చిక్కిన వారిని వ్యాఘ్రాదుల బోనులలోనుంచునట్లు సుస్సలరాజు వచ్చువరకు బంధించియుంచుము.

గర్గ—అటులే చేయుదును. మీరు సుస్సల రాజునకు వార్త నంపుడు. నేనిపుడే దహన సంస్కారములను బూర్తిచేయించి వచ్చెదను.

[నిష్క్రమింతురు]

తృ తీ య రం గ ము

[ప్రవేశము— బిజ్జలదేవి చెలికత్తెలు]

బిజ్జల—అయ్యో! అయ్యో! రాత్రింబవళ్లును బ్రజల ప్రాణములఁ దన ప్రాణములనంగఁ గాపాడినందులకా యాఫలము. దుర్భరము. ఈతాప మత్యంత దుర్భరము.

చెలు—అమ్మా, ఊరడిల్లుము, ఊరడిల్లుము.

బిజ్జల— సు గం ధి

వీరులైనగాని హింస నెప్పుడైనఁ జేయఁడే
ధీరులైనవారిఁ జేరఁదీయుచుండు వాఁడయో
ధారుణీశు నిట్టితీక్ష్ణధారల న్నశింపఁగాఁ!
గ్రూరులై వధింప నేవిరోధ కారణం బొకో.

చండ భుజాదండ శక్తిచే సకలోర్వీ మండలంబు జయింపఁ గల్గియు, సమస్త రాజన్య సైన్యముల నోడింపఁగల్గిన చతురంగ బలముండియు, గర్గచంద్ర ప్రశస్తకలశులవంటి మంత్రుల సాహాయ్యంబుండియుఁ, బ్రభుభక్తిపరాయణులైన ప్రజలుండియు, దుర్భేద్యరహస్య పరిశోధనచతురమతులగు చారులుండియు, నా నాథుఁడు నాకు దక్కకపోయెనే! ఈ ద్రోహులిట్టి ఘోరకార్య మొనర్చుట కెన్నినోములు నోచిరో? అయ్యో, ఇంకనాబ్రతుకేల?

[గర్గచంద్రుఁడు ప్రవేశించును]

గర్గచంద్రా, నీవైన నా పతిని రక్షింపక పోయితివే.

గర్గ—అమ్మా! విధిబలీయము నెవ్వరు మార్పఁగలరు. మీరిట్లల మిక్కుటముగా శోకించెదరు? చేజారిన పనుల కత్యంతముగా విలపించిన దుఃఖమున కంతమే యుండదుకదా!

బిజ్జ—సేనాపతీ! ఏమిచేయుదును? చెలులారా, మీరయిను ననాథనైతిరికదా?

సీ. నా నాథుఁడిటు మరణంబు నొందు నటంచుఁ
గలనైన నొకసారి తలఁపనైతి
దయమాలి ద్రోహులే ధవుని జంపుదు రటంచుఁ
గలనైన నొకసారి తలఁపనైతి
[illegible]కన ఫళియందె యాత్రిగుందెదనంచు
గలనైన నొకసారి తలఁపనైతి
ధాత్రి నిట్టి విపరీతములు జరుగునంచుఁ
గలనైన నొకసారి తలఁపనైతి

గీ. నాథుఁడరిగిన పిమ్మట నాకుఁ బ్రదుక
నిష్టమేమియు లేదు సుమ్మింతులార
అతఁడు పోయిన మార్గమే యరుఁగ దలఁతు
కాన శోకింప నేలొకో కాంతలార,

చెలికత్తె — అమ్మా! ఇక మాకు దిక్కెవ్వరు? మే మికెవ్వరికి సేవఁ జేయవలయును? మేమును బ్రదికియు ఫలములేదు.

బిజ్జల — చెలులారా! అట్లు తలఁపకుఁడు. సుస్సలరాజుదేవి మిమ్ముల నవశ్యము నామారుగా బోషింపఁగలదు. సందేహము లేదు. చెలియలార! నాకడసారి మాటలవినుడు.

సీ. చిన్ననాటను గోలెఁ జేసిన తప్పులఁ
గరుణతో మన్నించి కావరమ్మ
సత్కారమును జేయ జంకిన నెప్పుడైనఁ
గరుణతో మన్నించి కావరమ్మ
కినుకతో నెప్పుడైనఁ గేరడంబాడిన
సదయులై మరవుడు సకియలార

*

గీ. కరుణయుంచుఁడు నాయందుఁ గాంతలార
అంగము లధికబలహీనమయ్యె సుమ్మ
ఉచ్ఛలాధిపు వీడక యిచ్ఛతోడఁ
[illegible] గాంచుఁ బ్రాణపతిని,

బిజ్జ—గర్గచంద్రా! నేను సిద్ధముగానున్నదానను. నేనేల యింతగా దుఃఖింపవలెను. నానాథుని బాసియుండినగదా నాకు వ్యసనము. ఓయగ్నిదేవా, సమస్తవస్తువుల బరిశుద్ధిచేసి యీనావ్యసనము నేడు పోనడఁచువాఁడవుకదా. నీవెంత సహాయకారివి?

సీ. వేదకాలమునాఁడు ద్విజులకు సురలకు
రాయబారిగనుండి క్రాలినావు
క్షాత్రకాలమునాఁడు సకల కర్మలకును
సాక్షివై దీప్తితో నలరినావు
చారిత్రకమునాఁడు సహగమనేచ్ఛతో
విధవల వ్యథల మాన్పించినావు
సర్వకాలములందు సద్గృహస్థులొసంగు
సేవలనందుచుఁ జెలఁగినావు

గీ. ఆధునిక కాలమున పిశాచాత్ములగుచు
హైందవ స్త్రీలఁ జెఱుప నహంకరించు
వారినుండి యబలలఁ గాపాడినావు
పావకా! పరబ్రహ్మాత్మ! ప్రణతిఁ గొనుము.

ఓ పరబ్రహ్మస్వరూపా! అగ్నిదేవా! నీ శరణు జొచ్చుచున్నదానను గర్గచంద్రా, నాప్రాణేశ్వరునికి నీవును, ప్రశస్తకలశుఁడును విశ్వాసపాత్రులును, నాప్తులునైనవారు. నాకడసారి యభీప్సితమొకటికలదు. అది తీర్చెదవేనిఁ దెలుపుదును.

గర్గ—అమ్మా, ఉచ్ఛలమహారాజుగారి శాసనములరీతిఁ దమయాజ్ఞలను శిరసావహించువాఁడ. తామెట్టి దుస్సాధ్యముగుఁ గార్యములఁజూపినను సాధించువాఁడ.

బిజ్జ—అట్లైనవినుము. నానాథుని మోసగించి వధించినట్టి ద్రోహులందఱను నిశ్శేషముగా ఖండింపవలయును. అటు—

యకపోయితిరేని మాకుఁ బరమందును శాంతియుండదు. వారినందఱనుఁ బరిమార్చుటయే మాయాత్మకు శాంతిక్రియయగును. మఱియు సుస్సలరాజుతో నిట్లుచెప్పవలయును. "మీరు తమయగ్రజన్మునిపై నిష్కారణముగా దాడివెడలి యుద్ధముచేసి యోడిపోయియుంటిరి. కాని మీ యగ్రజుడు భ్రాతృవాత్సల్యముచే మిమ్ము మన్నించెను. వంశోద్ధారకులిక మీరేకావున మీయన్నగారి యాత్మకుఁ దృప్తి కలిగింపవలయునని కోరితిరేని మీరు ద్రోహులఁ బరిమార్చి వారిరక్తముచే మాకుఁ దర్పణముచేయవలయును. లేకున్న మీరు తత్ఫల ముభయలోకములం దనుభవింపఁగలరు." గర్గచంద్రా, యీమాటలు నీవు సుస్సల రాజుతోఁ జెప్పుము.

గర్గ—అమ్మా, తామనుజ్ఞయిచ్చినట్లు తప్పకయాచరించువాఁడ. నాకెన్ని కష్టములువచ్చినను నా ద్రోహఘాతకులందఱను జంపి మీయాత్మకు శాంతిగలిగింతును. ఇది తథ్యముఁ తథ్యము.

బిజ్జ—ఇప్పుడుగదా నేను శాంతాత్మతో సహగమనమొనర్తును. గర్గచంద్రా, సర్వేశ్వరుఁడు నీకుసకలకల్యాణములు చేకూర్చుగాత! చెలియలార, జంగేల కడసారి నావెంట చితివఱకు రండు.

(నిష్క్రమింతురు)

గర్గ—(స్వగతము) ఆహా! కాలవిపర్యయ మెంతని చెప్పవలయును? విధియెంత బలీయమైనదో కదా! ఎట్టివారి నెంతలోనెట్టుల మార్చును! ఈ బిజ్జలదేవియొక్క కళకళలాడు ముఖము నేడెట్లు వాడిపోయెను!

గీ॥ సౌరభం బెగఁజిమ్ము గొజ్జంగిపూవు
నఖవిలూనమై కళఁదక్కి వడయుమాడ్కి

ఉచ్ఛలాధిపుదేవేరి యున్నదకట!
కాలమా! నీకు నెనరెంతయుఁ గలదు జగతి?

రెండుదినములకుఁ బూర్వముండిన యీరాణి యింతలో నెట్లు మారిపోయెను?

గీ. అంతిపురమున వసియించు నతివ యిపుడు
వీథులందు దుఃఖించుచు వెడలవలసె
సూనతల్పంబులందుండు సుందరాంగి-
కాటిలో నగ్నిలోఁబడి కాలవలసె.

ఓ సకల దేవతలారా! ఈ భూపాలుని భార్యాసహితంబుగ మీ స్వర్గమున సౌఖ్యమునిచ్చి రక్షింపుడు.

[నిష్క్రమించును]

ఉచ్ఛల విషాదము

పంచమాంకము

ప్రథమ రంగము

స్థలము శ్రీనగరము — భోగసేనుని గృహము

(శ్రద్ధాసేనుఁడు, భోగసేనుఁడు మాట్లాడుచుందురు)

శ్రద్ధా — మిత్రమా క్షమింపుము, క్షమింపుము. కోపావేశమున నాకేమియుఁ దెలియక యాబాలుని జంపితిని. నేను బాలఘాతకుఁడను, క్రూరుఁడను, మహాపాతక పంక నిర్మగ్నుఁడను. నన్ను క్షమించి చేరదీయుమా నిను వేడికొందు.

భోగ — అయ్యా, ఊరక నన్ను బీడింపవలదు. నా యవివేకమునకు నన్నే నిందించికొనవలయును గాని నొకరినిదూఱ లాభములేదు.

ఉ. ఘోరపు రీతిఁ బ్రజ్ఞఁ బాదలెఁ గ్రూరుఁడనై తిని; నీకతంబునం
జేరితి ద్రోహవర్గమును, జేసితి నయ్యయొ చేయరాని యా
నేరము, గంటగంటకును నెమ్మదిఁ దాపము హెచ్చుచుండె, నా
ఘోరపు ణుక పాధించితిని భార్యపకీర్తిఁ గడించితింగటా.

ఈ సంతాపము దుర్భరము, అత్యంత దుర్భరము!

శ్రద్ధా—భోగసేనా! ఏలమీరిట్లు విషాదయుక్తులై యున్నారు?

భోగ—అయినదానికి వగవనేల; కానిమ్ము. నాతో నీకింక యవసరములేదుకదా—ఊరకపొమ్ము.

శ్రద్ధా—అయ్యో, నిన్నింతవరకు నమ్మియుంటినే. నాలోపములను క్షమించి ననుఁ జేరదీయుటకై ప్రార్థించుచున్నానః. మఱియు

తే. గీ. గర్గచంద్రుఁడు గాడ్దిపై వేఁగ దనముననువచ్చుచున్నాడు సుస్పలపార్థివుండు
అడవిమొకములు దావాగ్ని బడి యునట్లు
పొలియఁగలమయ్య వీరిచేఁ బూర్ణముగను.

రంధ్రములనుండు మూషకములను బొగబెట్టి చంపునట్లు గృహములలోపలనే వారు మనలనందఱను నాశనము చేయకమానరు.

కావున మనమూరకుండినఁ దప్పక నాశనమగుదుము.

భోగ—నీ తియ్యనిమాటలను విని బుద్ధిహీనతచే మోసపోయితిని. ఇంకేమైనను సరియే, నీతోఁ జేరియుండను.

శ్రద్ధా—మిత్రమా, యోజించుమా, నిను వేఁడికొనెదను. నీవెంత పశ్చాత్తాప పడినను వారు విడువరు. మఱియు మనమిప్పుడు తప్పేమి చేసితిమి? ఒక నిరంకుశ ప్రభువును, ప్రజాపీడకుఁడగు రాజను దొలఁగించుట తప్పని తెలిసియు నీవీ యుద్యమమునఁ జేరితివా? ఏల వృథా పరితాపము నొందెదవు.

భోగ—అయితే యిప్పుడు నావలన నీకేమి ప్రయోజనము?

శ్రద్ధా—మనమీ నగరమందుండుట శ్రేయస్కరముకాదు. తత్క్షణమే లోహార మార్గమందరిగి కొలఁది సైన్యముతో వచ్చు

సున్నల రాజును దాకవలయును. లేకున్న నాతఁడును, గర్గచంద్రుఁడును గలసిన మనము దక్కము.

భోగ—ఇప్పుడే చేసిన హత్య చాలదా? మరల సున్నలునిపై కూడ దాడి వెడలవలయునా?

శ్రద్ధా—ఎంత లౌకిక జ్ఞాన హీనుఁడవయ్యా నీవు. మనము సున్నలు నేమైన వధింపఁబోవు చున్నామా? ఆత్మ సంరక్షణ మును జేసికొందుము.

భోగ—నాకేమియుఁ దోఁచకున్నది. ప్రకృతము నీవు చెప్పినట్లే చేయుదును.

శ్రద్ధా—భోగసేనా! మన మిత్రులందఱు డామర సైన్యమును గూర్చుచున్నారు.

భోగ—మన మికజయమందుదుమనుట కల్ల.

శ్రద్ధా—జయా జయములు దైవాధీనములు. కాని పురుష ప్రయత్న మొక్కటి చేయుట యుక్తము. మఱియు శూలారోపణముచే హీనపుఁజావు చచ్చుటకు మారుగా యుద్ధరంగమందు దారుణ ఖడ్గ ఖండనముచే వీరమరణమొందుట మేలుకాదా? భోగసేనా! నీవిట్లు చింతించిన ఫలములేదు. వేరనుమానములమాని నావెంటనుండిన నీకెట్టి కష్టములును గలుగవు.

రమ్మూరక నావెంట.

(నిష్క్రమింతురు)

~~~ ○○○ ~~~
~~~

ద్వితీయరంగము

స్థలము—"అట్టాలిక" లోహరయొక్క ముఖ్యపట్టణము

సుస్నలుడు—(జాబును జేతఁబట్టి)

లేఖహారకా! ఎంతటి ఘోర దుర్భర విషాదమును గలిగించితివి. నేఁడెంతటి దుర్దినంబో కదా యిట్టి సంతాప జనక సమాచారమును వినుటకు. అయ్యో! కడసారి మా యన్నను జూచు భాగ్యము నాకబ్బకపోయెనే. నేనందుండిన ద్రోహులను జీల్చి చెండాడియుందును గదా! లేఖహారకా, తేజుఁడు రాజుగారితో వాదించుచుండె నంటివికదా?

లేఖ—అవును, స్వామీ, అతఁడే వాదించుచుండెను. హఁసరభుండు, శ్రద్ధాసేనుఁడు మున్నగువారు హఠాత్తుగాఁ బ్రవేశించి వెనుకనుండి రాజుగారిని బొడిచి చంపిరి.

సుస్న—(స్వ) ఆహా! ఆ తేజహతకుఁ డెంతపనిచేసెను. దినదినము విషమిచ్చిన వడపున నా చెవులలో ద్రోహవార్తల నించుచు నన్నా పరమ సజ్జనునిపై సమరంబు సేయునట్లు చేసి తుదకా భూపాలుని జంపెఁగా, ఆ శ్రద్ధాసేనుఁ డెంతటి దురభిమానియో కదా! నేను ప్రారంభముననే మాయన్నగారితో నా దుర్మార్గుని విషయమై చాల జాగ్రత్త సుమా యని మందలించితిని. కాని ఫలము లేకపోయెను. ఎట్టి సుగుణాకరుఁడు, ఎట్టి ప్రజానురంజకుఁడు. ఎట్టి లోకోత్తర పురుషుఁ డస్తమించెను. దుర్బుద్ధిచే నా యన్నయెడ నేను ద్రోహినై యుద్ధముజేసి పరాజితుఁడనైనను నన్ననుగ్రహించి క్షమించెనే యా యుదార గుణ భూషణుఁడను నగ్రజుండు. అయ్యో! అయ్యో! ఎంత దుఃఖించిన నేమి ఫలము:

(జాబును చూచి) ప్రశస్తకులశూడేమి వ్రాయుచున్నాడు? "బిజ్జలదేవిగారు సహగమనము జేయుచు తమ్మ కిట్లు తెలుప నాదేశించియున్నారు "మీరు తమ యగ్రజునిపై నిష్కారణముగా దాడివెడలి యుద్ధముచేసి యోడిపోయినను మీయగ్రజుడు భ్రాతృవాత్సల్యముచే మిమ్ము మన్నించెను. వంశోద్ధారకులిక మీరే కావున మా యాత్మలను తృప్తి సేయ దలచిన ద్రోహులందఱ బరిమార్చి వారి రక్తముచే మాకు దర్పణము లీయవలయును. లేకున్న మీరు తత్ఫలము నుభయలోకము లం దనుభవింపగలరు" ఆహా! బిజ్జలదేవిగారి మాటలందెంతటి క్షాత్ర తేజము ప్రజ్వరిల్లుచున్నది. ఆ దేవిగారి వాక్కులన్నియు భావగర్భితములై సత్యములై యున్నవి. అమ్మా! బిజ్జలదేవీ! మీయాదేశమును శిరసావహించి మీరు కోరినట్లే మీకు దర్పణము లిడువాడను. (ప్రకాశముగా)

ఓరీ ఏమంటివి. ఆనీచుడైన హంసరఘుడా మొదట మాయన్నగారిని బొడిచినది.

సేవ—అవును స్వామీ! అటుతర్వాత శ్రద్ధాసేనుడు మహారాజుగారిని ప్రక్కలో నొకపోటు పొడిచెను. అంత చూడాసేనుడు ప్రమోదుడు భూతభీతుడును మహారాజుగారిని జుట్టికొని పొడిచి చంపిరి.

సున్న—హా! యెంతటి ఘోరము! ఎంతటి ఘోరము. దీనికంతయు మూలమా శ్రద్ధాసేన హతకుడేకాని యన్యులు కారు. వాని శిరమును నేను జేతులార ఖండింపకుండిన నాదొక పౌరుషమా? ఓరీ భోగసేనుడు కూడ నచ్చట యుండెనంటివే. అతడేమిచేసెనో అదియు వినుపింపుమా!

సేవ—దేవా! భోగసేనుడేమియు జేయక యూరక నిలుచుండి యుండెనట. ఉచ్ఛ్రల రాజుగారు భోగసేనుని సహాయార్థమై పిలిచిరట, కాని యతడు పలుకకపోయెనట.

సుస్ర—అతఁడును ద్రోహులలో నొకఁడు కాఁడా. ఎందుకు పలుకును. అయినను నాతఁడు తూష్ణీంభావము వహించి యుండుటఁ జూడ నాతఁడు శ్రద్ధానేనుని మాయాజాలమందు బలవంతముగాఁ జిక్కుకొనినాఁడని విశదమగును.

ఓరీ ప్రశస్థకులకుఁ డింకేమైనఁ జెప్పెనా?

సేవ—అయ్యా! తత్క్షణమే రమ్మని చెప్పిరి. గర్గచంద్రులు సైన్యముతో సిద్ధముగా నున్నారు.

సుస్ర—(స్వ) ఈ దురాత్మద్రోహుల నందఱఁ బరిమార్చినఁగాని నాక్రోధము శమింపదు.

ఉ. ధారుణికంప మొందిన* వితస్థయు వేలల దాటివచ్చినన్
¶ మేరునగంబు గూలినను మిక్కిలి సంపద గల్గినట్టికా
శ్మీరము నాశనంబయినఁ జెచ్చెర ద్రోహులఁ జంపివారిహృ
ద్దారణ కర్మఁజేసి వసుధాపతి యాత్మకుఁ దృప్తినిచ్చెదన్.

(ప్ర) ఓరీ! మన సైనికుల నందఱు విడిదినుండి తత్క్షణమే కదలుమని చెప్పుము. ద్రోహులకుఁ గొంచమైన నవకాశ మీయఁజనదు.

సేవ—చిత్తము. ఇపుడే మీయాజ్ఞఁ దెలుపుదును. (నిష్క్రమించును.)

---

* వితస్థయను నది కాశ్మీరమందు ప్రవహించు సింధూ నదికి పేరు. దీనినే ప్రాచీన గ్రీకులు (Hydaspes) అని అనుకరణముగా బేర్కొనిరి. ఇప్పుడు దీనిని "బియాస్" అందురు.

¶ మేరువు అనగా హిమవత్పర్వతమనియే నా యభిప్రాయము. కాశ్మీరమున కవతలనుండు అఫ్గనిస్థానములో హిమాలయము ప్రారంభమగు చోటును పామెమేర్ (Pamir) అనగా మేరువుయొక్క పాదము అని వ్యవహరించుచున్నారు. కాశ్మీరమనగా "మేరువు" యొక్క సం"కాశ" మందుండు దేశమని యర్థముండును.

సుస్స — (స్వ) అన్నా! నీఋణము నెట్లు చెల్లించుకొందునోకదా.
పుట్టిననాటఁగోలె నీవెంబడి ఖడ్గహస్తుఁడనై, హర్షరాజు
తోడను, డామరాధిపులతోడను, యుద్ధములుచేసి, తుదకు
నీ యవసాన సమయమందు నీకు సాయము చేయఁజాలనై
తినే వృథావాక్కులతో నేమి ప్రయోజనము? ద్రోహుల
ఖండింతు వాక్[illegible] [illegible]చరణములోనికిఁ దెత్తును.

తృతీయరంగము

స్థలము — శ్రీనగరము

(గర్గచంద్రుఁడు, ప్రశస్థపలశుఁడు)

గర్గ — వింటిరా, భోగసేన శ్రద్ధాసేనాదు లతివేగముతో సేనా సమేతులై లోహరకమార్గము పట్టిరఁట.

త్రిగర్తాపుల గంటులిడుచు దాటినవిధిస
త్వరుఁడై శ్రద్ధాసేనుఁడు
పురివిడిచెను; లోహరాభి ముఖుఁడై వెడలెన్.

వీరు తమ సైన్యముతో లోహరదిక్కుఁ బోవుటఁజూడ సున్నల రాజుపై దాడివెడలిరని విశదమగును.

ప్రశ — సేనాధిప, ఇం దేమిచిత్రము కలదు? ఈ పంద లెందఱు పోయినను నా సున్నలరాజొక్కఁడే వీరినిశిక్షింపఁగలఁడు. నేను బలుమారు వేటాడునప్పు డొక ప్రకృతితత్వమును గమనించితిని. పక్షులలోఁగాని చతుష్పాద జంతువులలోఁ గాని బలహీనమై స్వభావభీరువులైనట్టివి మందలు మందలుగాఁ జేరియుండును. కాని శౌర్యముగల సింహాదిజంతువులు, ఖగాదిపక్షు లొంటరిగాఁ దిరుగుచుండును.

గీ. పిటికి పందలు, నీచులు, భీతమతులు
గుంపులైకూడి శత్రులఁ గొట్టుచుంద్రు
కాకములు పిండుగట్టుక కావుమనును
శ్యేనమెప్పుడు వేటాడు నేకియగుచు.

గర్గచంద్రా! నీవిందింక జాగుచేయవలదు. అతిత్వరితగతిని వారిని వెన్నాడి సమరంబుచేసి నాశనము నేయవలయును.

గర్గ—అవును. నా యభిప్రాయము కూడ నదేవిధముగ నున్న
నా చమూపతులను గూడ యుద్ధ సన్నద్ధులై తత్‌క్షణ
ప్రయాణభేరి మ్రోయింప నాజ్ఞాపించినాడను.

(భటుఁడు ప్రవేశించును)

భటు—మహావీర, తమయాజ్ఞాప్రకారము మందఱమును సంసి
లమైనారము. మాచమూపతులందఱును దమ యుత్తరు
లకై నిరీక్షించుచున్నారు.

గర్గ—మంత్రీ, సేనలతో నేఁడే లోహరమార్గమునఁ బోయెద
మీ రంతవఱకీరాజ్యమునఁ గల్లోలము లెవ్వియు జరుగ
కుండునటులఁ జూడవలయును.

ప్రిశ—మంచిది. పోయిరమ్ము. దైవము నీయుత్తమకార్యమునఁ
శీఘ్రమే జయ మొసఁగుఁగాత.

తురీయరంగము

స్థలము—లోహార—తోషామైదానపుఁగనుమ.

(సుస్సలుఁడు-భటులుఁ బ్రవేశింతురు)

సుస్స—ఓరీ! నేఁడిందు మనమలసటదీర్చికొనవలయును. అందఱు ను విశ్రమింపవచ్చును గుఱ్ఱారపుఁలు పాతవలయునని తెలుపుము.

భటు—చిత్తము. భటులందఱకును మీయాజ్ఞను వినిపించెదను.

(ప్రవేశము—ఒకభటుఁడు)

భటు—స్వామీ, ఏదోసైన్యము దూరమునుండి వచ్చుచున్నది.

సుస్స—ఎంతచిత్రము! దానివిశేషము లేవైన గనుగొంటివా?

భటు—సైన్యమనిమాత్రము తెలియుచున్నది. కాని దాని విశేషము లింకేమియుఁ దెలియవు.

సుస్స—(స్వ) గర్గచంద్రుఁడేమైన వచ్చియుండునా? ద్రోహుల ప్రాబల్యము శ్రీనగరమందే యుండఁగా నతఁడేల నగరమును వారి కప్పగించి యిచ్చటికి వచ్చును. ఈసైన్యముఁ నిశ్చయముగా ద్రోహులదే. మోసముచే నన్నుగూడ నాశనము సేయఁ దలపెట్టియుందురు. వీరి సాహసము శ్లాఘనీయమైనదే. వెదకఁబోయినతీవె కాళ్లలోఁ బెనఁగినట్లు వీరెంత సునాయాసముగా నాచేతఁజిక్కిరి (ప్రకాశ) ఓరీ! సేవకా, మనసైనికులందఱు చాల జాగ్రత్తతో నుండవలయును. ఆరాణువ యెచ్చటిదో గుర్తింపవలయును. అందఱును వృక్షములందును గుట్టలదాపునను దాగియుండవలయును. కొందఱు గూఢముగా నాసైన్యమెవ్వరిదో, వారి బలమెంతటిదో యంతయును దెలిసికొని రావలయును. రమ్ము నేను జూపించినరీతిగా చేయుఁడు.

భటులు—చిత్తము. (అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(తేజుఁడు, శ్రద్ధాసేనుఁడు, భోగసేనుఁడు ప్రవేశింతురు)

తేజు—అబ్బా, ఉచ్ఛ్రలుఁడు చావకుండిన బాగుండెను. నా చావు దగ్గఱకువచ్చినట్లున్నది. ఈ గుండ్లపై బడి దొర్చుచు మోఁకాళ్లచిప్పలు పోవునట్లుగా నురికి యూపిరితిరుగక బాధపడవలసి వచ్చెను.

శ్రద్ధా—తేజా, నీవేల యూరకే భయపడెదవు.

తేజు—సున్నలుఁడు వచ్చి మనలఁజంపిన నెట్లు?

శ్రద్ధా—ఎంతటి పిఱికిమాట పల్కితివి!

క॥ యముఁడే యడ్డమువచ్చిన
సమరములో నతనిఁగిట్టి సాధించెడి మా
ర్గమునరయక యూరక భీ
తమనస్కుఁడవై చరింప ధర్మమె తేజా?

తేజా, పోనీ, యిప్పుడు సున్నలుఁడిక్కడ లేడుకదా! యుద్ధము ప్రారంభమైనప్పుడు కదా నీవు భయపడిన భయపడవలసినది.

భోగ—శ్రద్ధాసేనా! మన మతివేగముగా వచ్చితిమి. లోహార యింకెంత దూరముండును.

శ్రద్ధా—నేటి రాత్రివఱకా భూమిని జేరుదుము. ఇక్కడనిలిచి యుపయోగములేదు. కొంతసేపు విశ్రమించినపిమ్మట మనము లోహారను జేరి రాత్రియందే సున్నలునిముట్టడించి యోడింతము.

(నిష్క్రమింతురు)

(సున్నలరాజు, భటులు ప్రవేశింతురు)

సున్న—నేఁడెంత యదృష్టసమయము.

క॥ ఏచిన తమిమృగములు వని
గోచరమైనన్ మృగయుఁ గూర్చిన విధి నీ
నీచద్రోహుల జంపి యి
కేచింతయు లేకయుందు విస్మితమెసఁగన్॥

వీరినందఱను బరిమార్చి వీరిరక్తధారలతో నాయగ్రజు నాత్మను దృప్తిఁబఱచెదను. భటులారా, నావెంటరండు. నేఁజూపువిధమున నాచరింపుఁడు.

భటు—దేవా, మీ యుత్తరువులఁ జేయుదుము.

(నిష్క్రమింతురు.)

(ప్రవేశము. శ్రద్ధాసేనుఁడు, తేజుఁడు.)

శ్రద్ధా—హా! యెంత దురదృష్టము. మనవీపున గర్గచంద్రుని సేన, మనయెదుట సుస్సలుని సేనయు, రెంటిమధ్యఁ జిక్కి చిక్కులఁ బడవలసివచ్చెను. ఇంకేదికర్తవ్యము. తానొకటితలఁచిన దైవమొకటి దలఁచెగదా

తేజు—(వడఁకుచు) అయ్యో, ఇంకనాకు దిక్కేది. నన్ను వ్యర్థముగా గుండ్లలో నిఱికించి చంపితివే! ఇదివఱకే సుస్సలుఁడు నాపై క్రోధము వహించియుండెను. అతని యన్నపై యుద్ధముచేయింపలేదా? దీని నతఁడు మన్నింపఁడు. మన్నింపఁడు, నీచావుసంగతియేమోకాని నేనుజచ్చుట నిశ్చయము. నిశ్చయము. ముమ్మాటికి నిశ్చయము. అయ్యో! అయ్యో! ఎట్టి దుస్థితి సంప్రాప్తమయ్యె.

శ్రద్ధా—, బ్రాహ్మణా! నోరుమూయుము. ఏలనీకిట్టి పిరికితనము?

(సుస్సలుఁడు భటులతోఁ బ్రవేశించును.)

సుస్స—ఓరీ, మదాంధ! నిలునిలు! నీగర్వమణఁచెద.

తేజు—అబ్బా! సింహమునోటఁబడితిని. అయ్యో! అయ్యో, ఇంకెందుబోదు? (పాఱిపోవును. భటులు వెంబడింతురు.)

శ్రద్ధా—సుస్సలా, ఇద్దఱిలోనొకరు మృతినొందువఱకు సావకాశము. సామర్థ్యముండినఁ బోరుము. లేదా జితోస్మియని వేఁడికొనుము.

సుస్స—

గీ. ద్రోహివై, ఖడ్గపాణివై, క్రూరమతిని
పితికివై, రాజుఁ జంపిన విధము గాదు
మదవిఘూర్ణమాన జన విమర్దనుండ
నైన నాతోడఁ బోరంగ నగునె నీచ!

ఆహా! ఎంతటి శూరుఁడవోయి నీవు. వెనుక పొడిచినంత బాగుగా నెదుటనిలిచి నీకత్తిపోటు చూపింపఁగలవా?

శ్రద్ధా—సుస్సలా! గర్గచంద్రుని కాకకుఁ దాళఁజాలక యూనాఁడు పిక్కబలము చూపించినది నీవేనా? అట్టి శూరశిఖామణి వికావుననే యిట్టి పౌరుషోక్తుల మాట్లాడఁ గలిగితివి.

సుస్స—ఓరీ, నీతోఁ బెక్కుమాటలాడనొల్లను. ఇదిగో నాకత్తి యందే సర్వమును గననగును.

శ్రద్ధా—ఓయీ, నీసాహసమునకు మెచ్చితిని.

గీ. భీమ భింగనోద్దండులౌ వీరవరులఁ
బేర్చి చెండాడు నాతోడఁ బెనగుటెల్ల
మత్త కుంభీంద్ర కుంభస్థ మౌక్తికములఁ
జీల్చు సింహంబు శునకంబు చెనకినట్లు.

సుస్సలా, ఇద్దఱిలో నొకరు మృతినొందువఱకు సావకాశము. (యుద్ధము సేయుచు నిష్క్రమింతురు.)

(గర్గచంద్రుఁడు ప్రవేశించి)

గర్గ—ఆహా! సమరరంగమెంత చిత్రముగా నొప్పియున్నది.

క. ధర దుల్లిపడెడు శిరములు
దొరలెడు మొండెములు నొఱఁగుఁ దురగంబులునై
కరమొప్పెడు సమరము భీ
కర కాలాంతక విహార కటకంబనగన్.

నా సహాయము లేకయే సుస్సలమహీపాలుఁ డందఱను మట్టుపెట్టునట్లున్నది. (తెరవంకఁజూచి) సుస్సల భూపాలునికిని శ్రద్ధాసేనునికిని జరుగు యుద్ధమెంత ప్రచండమును గానున్నది. ఆ శ్రద్ధాసేన హతకుఁడెంత దుర్మార్గుఁడైనను శౌర్యమందు శ్లాఘనీయుఁడే (మరలచూచి) వహ్వా వహ్వా! శ్రద్ధాసేనుని దల యొకవేటుదెబ్బకు భూమిపై ద్రెళ్లి పడెనే: సుస్సలా! నీవు ధన్యుఁడవు, ధన్యుఁడవు అల్లదుగో చూడసేన, ప్రయాగులు; వీరి నీకుణామే తుంటలుచేసి వచ్చెదను.

(నిష్క్రమించును.)

(సుస్సలునిచే వెంబడింపఁబడి తేజుఁడు)

తేజు—సుస్సలభూపా, శరణు, శరణు.

సుస్స—(ఎత్తిన ఖడ్గము దించి) దుష్టా, నాయగ్రజునిజంపి యిప్పుడు శరణుజొచ్చిన నిన్నుబోనిత్తునా?

తేజు—మహారాజా, నేనేమియుఁ జేయలేదు. ఆ శ్రద్ధాసేనాది దుష్టాత్ములే యంతయుఁజేసిరి. నేను నాబంధువులను [illegible]

సుస్స—(భటులతో) ఓరీ. వీనిని [illegible] ము చేరినపిమ్మట విచారించి శిక్షించెదను.

భటు—చిత్తము. (తేజు నీడ్చికొని పోవుదురు.)

(గర్గచంద్రుఁడు-చూడసేన, ప్రయాగులతలలతో ప్రవేశించును.)

గర్గ—జయము జయము మహారాజుగారికి

సుస్స—గర్గచంద్రా, ఇప్పుడేవచ్చితివా?

గర్గ—చిత్తము. మఱియుఁ దమకీ యమూల్యవస్తువులఁ గానుకగా సమర్పించుకొంటిని.

సుస్స—ఏమిది, గర్గచంద్రా

గర్గ—దేవా: ప్రయాగ, చూడసేనులనిప్పుడే వధించి వారితల లందెచ్చితిని.

సుస్స—ఓయీ, నేను వేటాడవలసిన జంతువులనీవు చంపితివే?

గర్గ—ఎవరుచంపినను మీకేకదా కడపటిజయము

సుస్స—ఇంకను ద్రోహులెక్కొందఱు దొఱకినవారుకారు.

గర్గ—వారి డామరసైన్యముదిక్కు దిక్కులంబారుచున్నది. ఇంకవారు చిక్కక యెచటికేగెదరు. నలుదిక్కుల మనసైన్యము చుట్టియున్నది,

సుస్స—ఇప్పుడే వారి జీవననాటకమును ముగించెదము, రమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు.)

(భోగసేనుఁడు ప్రవేశించును.)

భోగ—(స్వగతము) కాలమా! ఎంతలో నెంతమార్పు కలిగించితివి. స్నేహితులందఱును యుద్ధమందు మరణించిరి. ఇంక నేనొక్కడను జీవించియేమిచేయఁగలను. జీవింపఁగోరినను సుస్సలుఁడు నన్ను బ్రదుకనిచ్చునా? బ్రదుకనిచ్చెనుబో లోకములో నవమానితుఁడనై యేరీతి జీవచ్ఛవంబనై జీవింతును. ఈ వృథా చింతలచే లాభములేదు.

ఉ. ఎందఱు పొందరీ జగతి హీనపుఁ జావును వ్యాధిపీడచే
నెందఱు వృద్ధులై పడియరీ మహికిం గురుభార భూతులై
యందఱిరీతిగాక విపదబ్ధి తరంగ నిమగ్న భూప్రజా
బృంద సహాయుఁడై తనువుఁ బ్రీతి సమర్పణ చేయఁగల్గితే.

ఈ సుస్సల గర్గచంద్రుల హస్తములఁబడి యవమానమొంది క్రూరముగాఁ జంపఁబడుటకన్న నాత్మహత్యఁ జేసికొనుటయే మేలు.

తే. గీ. వీరులందఱు గూలిరి పోరునందు
పారిపోయిరి డామరుల్ పందలగుచు
సమరలక్ష్మిని జేపట్టె శత్రువగుండు
మృత్యు వొక్కటె నాకింక మిగిలె నకట.

ఆలస్యముచేసిన రాజచే జిక్కుదును. ఉచ్ఛలా! నీయాత్మ యింకను ప్రబలమై నా వెంటనంటినట్లున్నది. ఖడ్గమా! నీవొక్కడవె నాకు విశ్వాసపాత్రుండవు.

గీ. ధైర్యమునకు మూలంబు; సాధనము నిరికి
శత్రువుల పాలికాల భుజంగమంబు
ఆత్మ సంరక్షణంబున నాప్తభటుండు
నయిన హేతి నాకిపుడు సహాయమయ్యె.

ప్రియమైన ఖడ్గమా. నన్నాలింగనముచేసికొనుము. ఓ దేవ దేవ! జగదీశ. సకల సంకట సంహారకా! మాపాపము శమించుగాక. (పొడుచుకొని) హా! మహాదేవ

(క్రిందఁబడి మృతించును)

(గర్గచంద్రుఁడు, సుస్సలుఁడు, భటులు ప్రవేశింతురు.)

సుస్స—భూతభిక్షునితో శత్రువర్గము ముగిసినట్లే. కాని భోగసేనుని మాత్రము నాకగపడలేదు. (భోగసేనునిజూచి) ఇదే మిక్కడ. ఎవ్వరో ఆత్మహత్య చేసికొనినట్లు కనఁబడుచున్నది.

గర్గ—అయ్యో, భోగసేనుఁడే! మానియై తానే పొడుచుకొని చచ్చినవాఁడు. ఈ ద్రోహులందఱిలో నీతఁడుత్తముఁడు. శ్రద్ధాసేనాదుల దుర్బోధలకు లోనై యితఁడు చెడిపోయెను. పాపము ఇతఁడు బ్రతికియుండిన క్షమించియుందుము కదా.

సుస్వ—గర్గచంద్రా, పశ్చాత్తాపమున కిది సమయము కాదు. మన కార్యమిచట ముగిసిపోయినది. ఈ తోషామైదానపుఁగ సమును దాటి యింక శ్రీనగరమును జేరుదుము. అందు [illegible] చేసికొనుటకు క్షేమముకలుగఁ జేయుదము. మఱియు నీ ద్రోహుల తలలన్నిటిని దెప్పించి మనరాజ్యమున చతుర్దిశలందు వీధులలో వ్రేలాడఁగట్టించుము. రాజద్రోహమునకగు ఫలితమును గుర్తించి లోకులు భీతితో వర్తిల్లుదురుగాక.

గర్గ—చిత్తము. మీయుత్తరువుల ప్రకారమే చేయుదును. తాము ముందరుగుఁడు. నేనీ భోగసేనుని కళేబరమునకు దహన సంస్కారములు చేసివచ్చెద.

సుస్వ—కానిమ్ము. జాగు సేయకుము. (నిష్క్రమించును)

గర్గ—(భటులతో) ఓరీ, ఈతని దీసికొనిపోయి మైదానమందుంచి చితిని సిద్ధము చేయుఁడు.

(భటులు శవముతో నిష్క్రమింతురు.)

జగద్రక్షకా సమస్త ప్రజలరక్షించి రాజుల సన్మార్గమవలంబించునటుల, ననుగ్రహింపుము.

మత్తకోకిల

ఈ వసుంధరనుండు లోకుల హీనసౌఖ్యము నొందగా
దేవదేవ! మహేశ? శంకర! దివ్యవిగ్రహ! ప్రోవవే
కావవే ధర హైందవాళుల కష్టజాలము సాపుమా
పావనంబగు నార్యభూమి ప్రవర్ధమానము గాంచుతన్.

శుద్ధపత్రిక

పుట	తప్పు	ఒప్పు
౨౯	యిలజంబుకంబు	యలజంబుకంబు
౩౦	మితముమారుచు	మితముమీరుచు
౩౧	బాధించుచున్నారు	బాధించుచున్నాడు
౩౨	వృద్ధుడు	వృద్ధుడు
౪౨	పంఙ్తులోఁ	పఙ్తుళో
౪౩	వర్ష చార	వర్ష ధార
,,	దూగాడ	దూగాడె
౪౪	దైర్య	ధైర్య
౪౫	నాడనుమానించి	నాడవమానించి
,,	ముదంపెను	ముందంపెను
౫౬	రాజాలకగన్ను	రాజాలకనన్ను
౬౪	శ్రీదాసేనా	శ్రీద్ధాసేనా
౬౬	దక్షణమే	దక్షిణమే
౭౩	దుర్భళము	దుర్భరము
,,	ప్రజ్ఞాపీడ	ప్రజాపీడ
౭౪	జయాజయము	జయాపజయము